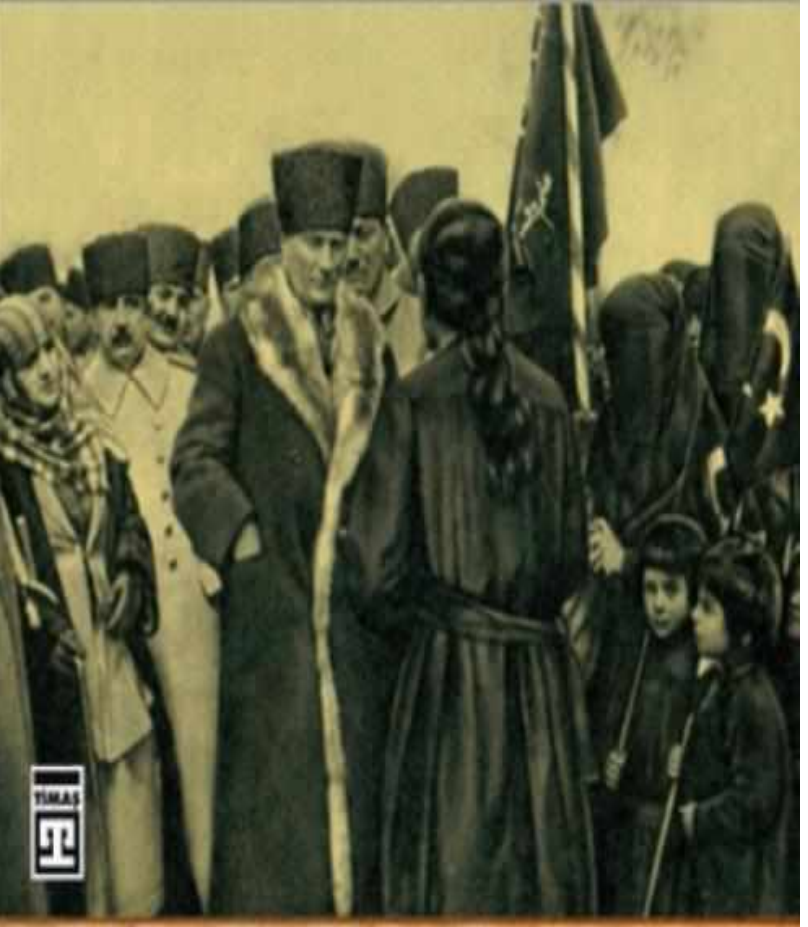

mustafa armağan

EFSANELER VE GERÇEKLER

Küller Altında Yakın Tarih 3

1. BASKI
10.000 ADET

Efsaneler ve Gerçekler

MUSTAFA ARMAĞAN

timaş yayınları

içindekiler

ÖNSÖZ 7

I. ALTINÇAĞ EFSANESİ / 11

1930'lu yıllar Altın Çağ mıydı? / 13

Kurtuluş Savaşı'nda bir ABD Başkanından medel ummuştuk / 17

Atatürk 1922'de siyaseti bırakacağım" demiş miydi? / 23

Atatürk Türkiye'sinin Hitler Almanya'sına ekonomik bağımlılığı / 28

Onuncu Yıl Marşının bestesi çalıntı mıydı? / 33

1924 de girecektik Kuzey Irak'a, Atatürk istemedi / 41

Musul defterini sadece 143 milletvekilinin oyuyla kapatmıştık / 45

81 yıl sonra Musul'a girmek! / 49

Saltanatın kaldırılmasında Atatürk'ün rolü / 53

23 Nisan şehit yetimlerinin bayramıydı! / 57

Atatürk, usta karikatürcüye ne demişti? / 64

1934'de bir profesör neden intihar eder? / 68

1923'de Cumhurbaşkanını halk seçseydi! / 74

İsmet Paşa Hilafeti savunuyor / 79

Lozan, Sevr'in hafifletilişi miydi?.' 83

II MENDERESİN RUHU / 87

Osmanlı'nın da bir Demokrat Partisi vardı / 89

Sözde değil özde Amerikancı kimmiş: Menderes mi, inönü mû?/ 94

Hüzünlü bir Dışişleri Bakanı portresi / 98

İşte darbecilere silah çeken Cumhurbaşkanı / 104

Vatanı kurtarıcılardan kurtarmak / 110

Asker Menderes'e Cumhutbaşkanlığını teklif etmiş, sonra da asmıştı! / 114

Menderes'ten darbecilere 'işbirliği' teklifi / 121

1954 seçimleri efsanesi ve gerçekler / 128

Aydın Menderes babasını temsil edebilir mi? / 133

III. CHP NİN GÜNAH GALERİSİ / 141

İnönü nasıl cumhurbaşkanı seçildi? / 143

Seçim sonuçlarını açıklıyorum! / 150

Altı Okun bilinmeyen tarihi / 154

İslamcı CHP halifeliği koruyacaktı... / 159

CHP gençliğinin Çanakkale şehitleri rezaleti / 163

Baykal'ın 1990'daki sivil muhtırası / 170

Musikide devrim olur mu? / 174

IV. YARIM GERÇEKLER / 177

Başörtülü first lady'ler Latife, Mevhibe, Reşide / 179

Mevhibe hanım başını nasıl açmıştı? / 183

Dikiz aynasında görülen bir suikast / 188

Yarım kalmış bir darbe girişimi / 192

İdris Küçükömer: Körler çarşısında ayna satan adam / 197

'Yeni Atatürk? / 201

Hitler iktidara nasıl geldi? / 205

Akif'in Âsım'ı da darbeciliğe soyunmuştu! / 208

Osmanlı'da bile 25 yaşında seçiliyordu, ya *iri*" .' 210

Cumhurbaşkanlarının ilkleri ve enleri / 216

Çankaya Koşkü'ne seccade ilk defa girecekmiş! / 226

V. ATATÜRK'ÜN SANSÜRLENEN FOTOĞRAFLARI / 231

Önsöz

Tarihimiz üzerine yaptığı değerli çalışmalardan tanıdığımız Prof. Dr. Kemal Karpat'ın o 'İhtilal bildirisini andıran uyarısını işiten oldu mu aranızda:

> Bizim düşüncelerimizde, İmlerimizde, sinemizde büyük bir boşluk vardır; o da tarih bilinci boşluğudur. Biz tarihe tapan, fakat tarih bilmeyen bir toplumuz... Buna bir son vermemiz gerekiyor. Tarih bilinci, tarih sevgisi insanı köklendirir. canlandırır, bugünkü olayları düne bağlar, dünü bugüne getirir, tarihi ölü bir ders olmaktan kurtarır, yaşayan bir varlık haline getirir ve tarih o olmalıdır. Bugüne bağlanan, yaşayan bir varlık olmalıdır tarih. Benim yaklaşımım budur. Biz bunu yapmadıkça, tarihe karşı olan bir yerde aşırı ilgi. diğer tarafla köksüz anlayış devam edecektir.[1]

Biz istesek de istemesek de tarihin ürünleriyiz.Dahası, sevsek de, öfkelensek de, büyük bir tarihin çocuklarıyız. Üstelik henüz kara çadırı kalkmamış, yas süresi bitmemiş bir tarih bizimkisi. Filozof Jacques Derrida'nın dediğini yansılarsak usulüne uygun olarak gömülmemiştir cenazemiz de ondan.

Usulüne uygun olarak defnedilmemiş, dualarla uğurlanmamış ve talkını verilmemiş cenazelerin nasıl bizden

hala alacaklı durumda olduklarına, mezarlarında rahat uyuyamadıklarına ve ruhlarının alacaklarını toplayabilmek için dünyamızı sık sık ziyaret ettiklerine inanıyoruz da tarihimize henüz tam tekmil bir cenaze töreni düzenlememiş olmamızın dünyamıza nasıl eksiklik duygusunu ekle*d*iğine bir türlü inanmak istemiyoruz. Oysa durum çok benzer.

Ona henüz hesapları bağlanmamış bir tarih de demek mümkün, hesabı kapanmamış bir tarih demek de... Yahut Kemal Tahir gibi söylersek.

> Demek, dört milyon küsur kilometre karelik bir imparatorluğun yedi yüz yıllık hesapları tasfiye edildi beş ay içinde... Buna tasfiye denmez, mirası reddettik. Hem de borçlarından bir kısmını kabul ederek red*dett*ik. Değil bir dünya imparatorluğunun mirası, bir mahalle bakkalının mirası bile... bu kadar kısa zamanda tasfiye edilip karara bağlanamaz. 2

Öyleyse cenazemize karşı borcumuzu,saygımızı, ödevlerimizi yerine getirmedikçe ve dahi yas tutmaya devam ettikçe normalleşmede mümkün olmayacak demektir. Normalleşme için hesap defterlerinin içerisine girmek ve çeteleyi bugüne kadar getirmek gerekecektir.

Lozan gibi yarım kalmış defterleri kapatmayı olduğu kadar 'darbecilik' gibi arızaların köklerini de bulmayı getirecektir bu hesaplaşma. Cumhuriyetin askeri ruhu yeterinden fazla vurgulandığı halde, Mustafa Kemal Paşa'nın sürekli meclisi öne çıkarma arzusu da, başörtüsü konusunu en azından Ahmet Necdet Sezer'e göre zamana bırakan tavrı da yeterince işlenmiş değildir. Nihayet Kadirbeyoğlu Zekî Bey'in Erzurum Kongresi'ne büyük üniformasıyla girmek isteyen Mustafa Kemal'i, 'Burada sivil bir toplantı yapılıyor. Askeri kıyafetle giremezsiniz' sözleriyle uyarması ve kongreye sivil bir kıyafetle gelmeye mecbur bırakması örneği, artık Cumhuriyet'in sivil dinamiklerini görmezden gelemeyeceğimizi hatırlatıyor bize. Öte yan-

dan Atatürk'ün Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin eşi Samiye Börekçi'nin, 1930 yılında başörtülü olduğu halde Ankara Belediye Meclis Üyeliğine seçildiği gerçeğiyle de muhakkak suretle yüzleşmemiz gerekecek.

Dedim ya. hayaletler basıyor Türkiye'yi. Yas uzadıkça uzuyor...

Geçen yıl başladığım Yakın Tarih dizisi, *Küller Altında Yakın Tarih* ve *Yakın Tarihin Kara Delikleri*'yle devam etmişti. *Efsaneler ve Gerçekler* ile bu tartışma zincirine yeni bir halka eklemiş oluyorum sadece. İnşaallah bundan sonra da yeni kitaplarla sürecek yolculuğumuz.

Mevlânâ'nın derin gözüne ya da 'deniz gözü'ne o kadar muhtacız ki bu yolculukta:

Denizi gören göz başka. köpüğü gören göz başka.
Köpüğü bırak da, denizin gözüyle bak sen.

Mustafa Armağan
1 Eylül 2007. Çengelköy

1 Kemal Karpatın 23 Eylül 1999da Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkeyi'nde yaptığı konuşmadan aktaran: Atilla Lök "Kemal Karpat: Bir tarihçi nasıl yetişir". *Toplumsal Tarih.* Sayı: T1. kastın 1999. s. 36.

2 kemal Tahir, Yol *Ayrımı. İstanbul* 1971. Sander Yayınları, s. 436

I
ALTINÇAĞ EFSANESİ

Erkânı Harbiye (Genelkurmay) İstihbaratı, düşmana karşı örgütlenen yeraltı direniş şebekeleri, din adamlarının yönettiği "seçim" sayesinde General Harrington'nın deyimiyle "aşırı uçlar" temizleniyor , Kuvay-ı Milliye Meclisi Lozan düzenini yerleştirmek için tasfiye ediliyor, bir L*ozan darbesi* yapılıyordu.

Sual Parlar, *Türkler* ve *Kürtler. Ortadoğu'da İktidar ve İsyan Gelenekleri,* İstanbul 2005. Bağdat Yayınları, s. 655.

1930'lu yıllar Altın Çağ mıydı?

İster CHP'nin söylemine bakın, islerseniz sığ popüler basının yazıp çizdiklerine, 1930ların neredeyse kutsandığını görürsünüz . 1920'li yıllar da önemsenir gerçi ama asıl Cumhuriyetin kendisini bütün görkemiyle gösterdiği yıllar 1930 'lardır . Asıl amaç Osmanlı 'dan kopmak olduğuna göre 1930 'lar bu kopuşun zirve yaptığı yıllardır . Kalkınma hamleleri , sanayileşme çabaları , ekonomik bağımsızlık ve tek kuruş dış borç almadan kalkınmayı gerçekleştirme ... bu dönemin 'kazanımları' olarak sunulur.

Gerçi bir 'Osmanlı borçları' meselesi vardır ama bu da abartıldığı kadar değildir. Kuşkusuz 1930'ların şartlarında yılda iki taksit halinde 700 bin altın lira ödemek kolay bir iş değildir ama sonuçta bu, bağımsızlığı uğrunda savaşılan bir toprağın borcudur ve küçümsenmeyecek bir kısmı da Birinci Dünya Savaşı sırasında alınmıştır. Üstelik bu borcu biz ödedik de Arnavutluk, Suriye, Yemen, hatta Yunanistan'ın da aralarında bulunduğu 14 ülke ödemedi mi?

Kaldı ki, savaş tazminatı (tamirat parası) olarak Almanya'ya ödetilen miktar dudak uçuklatacak cinstendir: Tam 24 milyar altın sterlin, öde öde bitmez diyorsanız yanılıyorsunuz, çünkü Almanlar 1932'de borçlarını bitirmişlerdir bile! Uzun vadeli borçlarımızın 15 milyon altın sterlin tuttuğunu göz önüne alırsanız diğer borçlarla bir-

likte ödeyeceğimiz meblağ yaklaşık Almanya'nın tazminatının yüzde biri civarındadır. Bu arada asıl borcumuzun sadece yüzde 12'sini ödediğimizi ve ilk düzenli taksidini ödemeye başladığımız tarihin Cumhuriyet'in 10. yılı olan 1933 olduğunu da unutmayalım.[1]

Madem girdik bu bahse, bir şey daha söyleyeyim de siz inanmayın: İngiltere güya savaşın galibi olarak kurumla dolaşmaktadır ortalıkla ama ekonomisi tek kelimeyle iflas etmiştir. Aman canım, lafı uzatmayayım da, İngiltere'nin Amerikan bankalarına olan borcunu 1960'ların sonlarına kadar ödemeye devam ettiğini söyleyeyim de gülün biraz! Tarih bazen komiktir sahiden de.

Neyse gelelim bizim 1930'ların macerasına.

Bilindiği gibi Atatürk. Serbest Fırka'yı. hükümet ile halk arasında oluşan kopukluğu gidermek ve muhalefet kanalıyla yukarıya yansımayan bazı gerçeklere uyanabilmek için kurdurmuştu. İşte Serbest Fırka'nın İzmir ve Balıkesir mitinglerinde halkın meydanları doldurması ve İnönü aleyhine, hatta bazı yerlerde Atatürk aleyhine sloganlar atılması ve resimlerinin yırtılması karşısında Gazi hareketete geçmiş ve iki etaptan oluşan bir yurt gezisine çıkmıştı.

Kasım 1930'da başlayıp Mart 1931'de biten bu yorucu yurt gezisi Gazi için çok öğretici ve hatta hayret uyandırıcı olmuşa benzemektedir. İdeolojik ve kültürel devrimlerle büyük şehirlere egemen olmaya çalışan Kemalist inkılabın henüz halka inemediğini bu gezi sırasında öğrenmiş olmalıdır.

Mesela Atatürk şöyle yazıyor gezi defterine:

> Hükümeti ve fırkayı (CHP) zayıf düşüren mühim sebeplerden birisi de halk şikayetlerinin ve fırka teşkilat temennilerinin kayıtsızlığa maruz kalmasıdır. Halktan gelen müracaat ve şikayet tali memurların değil, bizzat Vekilin (Bakanın) (veya mahallinde valinin) İmzalayacağı (müsbet veya menfi olsun) esbabı mucibeli (gerekçeli) bir cevapla karşılanmalıdır.

Atatürk uyarıyor, İnönü dinliyor. Dinliyor mu acaba? Devam ediyor Atatürk:

> Bu seyahataki temaslar bize halk şikayetlerinden Devlet İşlerinin nasıl yürüdüğünü anlamak faidesinin çıkarılabileceğini gösterdi. Şikâyetler tek tek tetkik olunmakla beraber, bunların mahiyetlerine göre tasnifinden sonra vücuda gelecek tablonun toplam mütaleası büyük halk tabakalarının hangi ızdıraplarla mahmul (yüklü) olduğunu gösteriyor.[2]

Daha ne desin? Üstelik Ege bölgesi ormanlarından elde edilen kitre, çiçek soğanı, mazı ve harup ihracatının 1914 yılına oranla çok fazla düştüğünü (bazı kalemlerde yüzde 99'dur düşüş) gözlemleyen Gazi, Ziraat Bankası'nın esasının bozuk olduğunu, boşu boşuna binalar yaptırıldığını, bu binalara saplanan sermayeyi uygun şekilde işletmesinin daha faydalı olacağı uyarısını yapmaktan da alamaz kendisini. Gezi sırasında Atatürk'ün önüne atılıp "Açız" diyenler de cabasıdır.

Nitekim yakınlarından Hasan Rıza Soyak'a söylediği şu sözler 1930'ların başlarında Türkiye'yi de içine alan 1929 dünya ekonomik bunalımının Atatürk'ü ne kadar bunalttığının göstergesidir:

> Bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalıyorum! Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen (sürekli olarak) dert, şikayet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içinde...

Kim söylüyor bu sözleri? Atatürk. Ne zaman söylüyor? 1930'da. Peki nasıl oluyor da bu bunalımı yaşamış bir Türkiye Altın Çağ ilan edilebiliyor?

Bu gerçeği ısırıcı bir dille yakalayanlardan Yakup Kadri'nin satırlarına kulak verelim şimdi de. Kendisi Atatürk'ün de, İnönü'nün de yakınıdır. *Politikada 45 Yıl* adlı hatıralarında 1925'lerdeki durum hakkında şunları söyler:

> O sıralarda bence bu hâdiselerin en önemlisini teşkil eden dünkü Millî Mücadeleciler ve o günkü devrimciler kadrosunun bir kazanç ve menfaat şirketi karakterini taşımaya başlatmışıydı. Bunlardan kimi arsa spekülasyonları, kimi idare meclisi azalıkları, kimi taahhüt işleri, kimi de türlü türlü şekillerde komisyonculuklar peşine düşmüş bulunuyorlardı... Hiçbirini durdurmak kabil [mümkün] olmuyordu.3

Demek ki neymiş? CHP kadrosu devlete sırtını dayayan bir rant ekonomisine startı vermiş ve halktan koparak bir avuç devletin palazlandırdığı zenginle Türkiye'yi idare etmeye kalkmıştır. Ancak Atatürk'ün bu kötü gidişe son vermek üzere kurdurduğu Serbest Fırka'nın eleştirilerine tahammül edemeyen kesim de, o zamanın deyişiyle "yiyici"lerdi. Muhalefet istemiyorlar ve her muhalefet kımıldanışını "irtica" olarak damgalıyorlardı. Neden? Çünkü irtica, yani eskiye dönmek demek, ellerinden hortumlarının alınması anlamına gelecekti. Eğer 1920-1924 arasındaki serbestlik geri gelirse avantalar ellerinden gidecekti de ondan. 1935 yılı İ1 İdare Kurulu üyelerinin mesleki dağılımına bakarsak, bu seçkin zümrenin nasıl kemikleştiğini daha iyi görürüz: 90 tüccar, 31 varlıklı çiftçi, 10 fabrikatör, 24 avukat. 17 doktor ve eczacı, 7 banka müdürü, 14 emekli general ve subay, 4 Öğretmen ,44 il ve belediye genel meclis üyesi...

Halk nerede, görebiliyor musunuz? O "Açız!" diye Atatürk'ün önüne atılanlar? Çankaya savaşlarının özü, özeti budur vesselam.

1 Bk/_l Bruce Ftılton. "France and ihe l*.nd of the Otlaman Hmplre". liditör: Matian Kent, *Hır Greni Pouvn anıl ılır t'ıul of ılır Oıiomıuı limpln;* I onura 1984. (ieorge Ailen & Unıvin. s. 1&5.

2 Atatürk. *Seyalıul Kolları (1930 19311,* Hasırlayan: Gürbüz Tüfekçi. Uıanhıul I9H8. Kasnak Yayınlan, s. 48.

3 Yakup Kadri Karaosmanoglu. *Politikada 45 Yıl,* Ankara IrJfcri. Bilgi Yayınevi, s. B7.

Kurtuluş Savaşı'nda bir ABD Başkanından medet ummuştuk

"Tarihi yanlış yazmak bir millet olmanın ayrılmaz parçasıdır." Böyle demişti Fransız düşünürü Ernest Renan. Uluslaşma ile tarih yazımı arasındaki bağ bu şekilde dile getirilmeliydi ona göre.

Aslına bakılırsa Fransa için olduğu kadar ABD için de geçerlidir bu tarihi yanlış yazma pratiği. Holocaust sonrası Yahudi tarihi bir daha eskisi gibi yazılamayacak kadar kökten değişmedi mi? Hint tarihçileri şimdi kolları sıvamış, İngilizlerin tarih üzerinden zihinlerinde meydana getirdiği tahribatı nasıl tamir edebiliriz diye gece gündüz uğraşmıyorlar mı? Çin derseniz, o tamamen başka bir alemde kulaç atıyor. Hatta bir iki yıl evvel Amerika'yı keşfedenin Kristof Kolomb değil, Zeng Ho adlı bir Müslüman Çinli olduğunu iddia eden sempozyum bile düzenlendi Singapur'da. Kitaplar da cabası...

Demek ki, tarih de öyle bir kere yazıldı mı, Everest'in zirvesi gibi yerinden edilemeyen bir granit kütlesi değil. Sonuçta o da bir insan ürünü ve bir süre sonra her insan ürününden sıkıldığımız gibi ondan da sıkılmaya ve yeni bir 'geçmiş masalı'nı arzulamaya koyuluyoruz. Baksanıza, 18 Mart'ı "Şehitler Günü" ilan ettik kanunla. Ancak

şimdilerde 16Mart Şehitler Günü'nü hatırlayacak bir Allah'ın kulunu bulmak isteseniz ilaç için bile yoktur (uzmanları dışında tutabiliriz bu yargının).

Peki neydi 16 Mart? 19601ı yıllara kadar bizi sokaklara döken ve yürüyüşler yaptıran bu yıldönümü, İngilizlerin Meclisi Mebusan'ı bastıktan sonra Şehzadebaşı Karakolu'na baskın düzenleyip 6 Türk askerini kalleşçe şehit etmesi (1920) trajedisinin yıldönümüydü. Emperyalist İngilizlere olan kinimizi sokağa döktüğümüz bu yıldönümü kayıplara karışmıştı ki, bu yıl iki gün sonrasına konuşlandırılan Şehitler Günü, 16 Mart'ta hunharca katledilen Mehmetçiklerin aziz ruhlarına bir parça da olsa teselli verdi. Bu yüzden diyorum ya, İstiklal Savaşı (sonradan uydu-rulan 'Kurtuluş Savaşı' değil, çünkü biz Yunan'm elinden kurtulmak için değil, bağımsızlığımızı sağlamak uğruna savaşmıştık) yıllarımızın tarihi 1927'deki *Nutuk* ekseninde ve 1930'ların ortalarında geliştirilen Tarih Tezi yörünge-sinde yeterince kaldı. Artık onu yeni eksenler ve yörünge-ler üzerinden okumaya girişmenin vakti geldi.

Hatırlarsınız, daha önceki bir kitabımda Sivas Kongresi günlerinde Mustafa Kemal Paşa ve Rauf (Orbay) Bey'in imzalarını taşıyan bir mektubun Louis Edgar Browne adlı bir gazeteci eliyle ABD Senatosu'na gönderildiğini ve mektupta Senato'dan hir inceleme heyetinin Anadolu'ya yollanmasının istendiğini ele almıştım. Gazi Mustafa Kemal *Nutık'unda* bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamadığını söylemekteydi. Halbuki belgelerle gösterdim ki, mektup gönderilmiş, o kadar gönderilmiş ki, mektup üzerine Sivas'a gelen General Harbord, Mustafa Kemal ve Rauf Bey'le görüşmüş, sonra Erzurum'da Kâzım (Karabekir) Paşa ile incelemelerde bulunmuştu. (*Yakın Tarihin Kara Delikleri'nde* (Timaş Yayınları)mektubun orijinalinin fotokopisini bulabilirsiniz.)

1919 yılında Erzincan Hükümet Konağı binasının merdivenlerindeki bez afiste Fransızca olarak *'yaşasın* Wilson *Prensiplerinin 12, maddesi'* yazıyor

Şaşıranlar, hatta kızıp köpürenler oldu. Sözlerimi amaçlamadığım noktalara çekenler de eksik değildi. Ancak şunu söylemeye çalışmıştım: 1919 şartlarında insanlara doğru ve normal görünen bir karar, 1927'de anormal görünmeye başlayabilir. Bunda tuhaf bir şey de yok. Bakın Ahmet Necdet Sezer'in 7 yıl önceki sözleri ile veda konuşması arasındaki dağlar gibi farka vc ondan sonra yeniden düşünün isterseniz söylediklerimi.

Şimdi size İstiklal Savaşı yıllarının farklı bir yüzünü gösterecek birkaç fotoğraf sunmak isliyorum. Birinci fotoğraf, Eylül 1919'da Erzincan Hükümet Konağı'nın girişini gösteriyor. Merdivenlerin hemen başında iki askerimiz ellerinde bir bez afiş lutuyor.Üzerinde şöyle yazıyor: "ViverArt. 12 des Principes de Wilson." Türkçeye çevirisi: "Yaşasın Wilson Prensipleri'nin 12. Maddesi."

"Yaşasın" denilen bu Wilson Prensipleri de nedir? Peki bu Fransızca bez afiş Erzincan Hükümet Konağı'nın kapısına (Türkler için olamayacağına göre) kimler için asılmıştır?

Erzurum 1919. iki askerin ellerinde bir afiş. Üzerinde bu sefer Osmanlıca yazıyla "Vilson prensipleri Madde 12" yazıyor

Sîz düşünedurun, ben ikinci bombamı patlatayım. İkinci fotoğrafımız ise hemen aynı günlerde Erzurum'da çekilmiştir. İki Dadaşın elinde bu defa bir pankart görülüyor. Etraf da kalabalık sayılır. Bir gösteri, muhtemelen. Pankart bu defa Türkçe konuşuyor:"Wilson Prensipleri Madde 12."

Ne oluyor Allah aşkına bu Erzurumlulara ve Erzincanlılara? Kim bu çok sevdikleri Wilson ve dahi kendilerine "yaşasın" çığlıkları attıran bu 12. madde de neyin nesidir?

Bugün ismi unutulmuş olan ABD Başkanı Woodrovv Wilson daha çok 8 Ocak 1918'dc Birinci Dünya Savaşı'nın daha fazla kan dökülmeden sona erdirilmesi için bir barış planı olarak ilan ettiği "14 Nokta"sıyla tanınır. Türkiye'de "Vilson Prensipleri" adıyla tanınan, hatta adına bir dernek bile kurulan bu noktaların 12'ncisi, Osmanlı Devleti topraklarında Türk çoğunluğun yaşadığı bölgelerin Türklere bırakılmasını islemekteydi. Bu da her türlü hu-

kukumuzun ayaklar altına alındığı bir zamanda Millî Mücadele kadrosuna ilaç gibi gelmiş ve dört elle sarılmışlardı ona. Nitekim bizzat Atatürk'ün söylediklerine bakılırsa Misakı Millimizin hukuki temelini de Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi oluşturmuştur. Hatırlayalım mı 1926 yılının Mart ve Nisan aylarında *Hakimiyet~i Milliye* ve M*illiyet* gazetelerine ortak olarak verdiği hatıralarındaki sözlerini:

> *İtiraf ederim ki, ben de milli sınırı biraz WiIson prensiplerinin insani maksatlarına göre ifadeye çalıştım. Hemen açıklayayım: O insani prensiplere dayandığındandır ki, Türk süngülerinin müdafaa ve tespit ettiği sınırları müdafaa etmişimdir.*[1]

Demek ki neymiş? Bugün kabul etmek kolay olmasa bile Atatürk bile milli sınırlarımızı tespit ederken bir ABD Başkanı'nın prensiplerine dayanmak ihtiyacını hissetmiş.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi Başkanı sıfatıyla ABD Senatosu'na gönderdiği mektubun arka planında da Wilson'un milletlere kendi kaderlerini tayin hakkını tanıyan barış planı yatmaktaydı. Aynı zamanda Anadolu halkı da bu prensiplere sahip çıkmış ve Senato'nun inceleme yapmak üzere gönderdiği General Harbord ve ekibine davullu zurnalı karşılama törenleri düzenlemiştir.

İşte yukarıda gördüğümüz iki fotoğrafın arka planında bu prensipler vardır ve afişler Amerikalı General Harbord görsün ve gönlü bizim tarafımıza meyletsin diye hazırlanmış ve asılmıştır.

Ancak Başkan Wilson'un bir başka planı daha vardı. Kısa bir süre sonra, 21 Ocak 1918'de Paris Barış Konferansı'na giderken yanında bir program ve Türkiye'nin parçalanmasını öngören haritayı da götürmüştü. Giresun'dan başlayıp Sivas, Maraş, Adana, Mersin, Van, Kars ve Ağrı'yıda içine alan "büyük Ermenistan" haritasıydı bu.

Tabii tahmin edilebileceği gibi biz *prensipleri* görmüş ama *haritayı* görmezden gelmiştik. Gerçi bugün ikisini de görmezden geliyoruz ya, neyse...

1 ***Atatürk'ün Bütün Eserleri,*** cilt 3, İstanbul 2003, Kaynak Yayınları, . 55. General Harbord Mustafa Kemal Pasa görüşmelerinin ayrıntı ları için bkz. Fethi Tevetoğlu. "Millî Mücadele Mustafa Kemal Ha şa General Harbord görüşmesi*, Türk ***Kültürü.*** Sayı: 76. Şubat 1969. s. 1 12 (bu makale 81. sayıya kadar devam ediyor).

Atatürk 1922'de "siyaseti bırakacağım" demiş miydi?

> O mesut gün geldiğinde, bütün milletle beraber yüksek heyetiniz, ve ben de yüksek heyetiniz içinde bir fert ve bir üye olarak bittabi en büyük saadetleri idrakle müşerref olacağız.
>
> GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA

Sen deyince "Sulhten sonra isterim
Herkes gibi bir fert olmak, hür olmak"
Hepimizde doğdu büyük bir vehim
Gerçekten mi bu kıyamet kopacak?

O sakin tabiatlı Ziya Gökalp Diyarbakır'da çıkan *Küçük Mecmua'da* peş peşe neşrettiği şiirlerle Gazi Mustafa Kemal'e 'Sakın çekilme' mesajını vermek ihtiyacını neden duymuştu ? Yoksa gerçekten de Yunanlıları yenilgiye uğratmış bir ordunun Başkomutanı sine-i millete dönmek üzere midir? Nedir bu telaş ve kıyamet neden kopacaktır?

TBMM zabıtlarını açıp okuduğunuzda bu endişenin, hatta korkunun gerçek sebebini bulmakta zorlanmıyorsunuz. İşte 20 Temmuz 1922 günü Başkomutanlığının TBMM tarafından süresiz kaydıyla uzatılması üzerine

yaptığı teşekkür konuşmasında Mustafa Kemal Paşa'*nın* söyledikleri:

> İkinci saadetimi temin edecek olan husus, benim bundan üç sene evvel mukaddes davamıza başladığımız gün bulunduğum mevkie dönebilmekliğim imkânı olacaktır. (Alkışlar.) Hakikaten milletin sinesinde serbest bir millet ferdi olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Hakikatlere vakıf olan kalp ve vicdanında manevi ve mukaddes hazlardan başka zevk taşımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamların hiçbir kıymeti yoktur.[1]

Mustafa Kemal Paşanın Büyük Taarruz'dan önce hem de Meclis huzurunda verdiği bu "söz", muhtemelen kendisine tanınan olağanüstü ve süresiz yetkilerin kurtuluştan sonra da kullanıldığında bir tür diktatörlüğe gidilebileceğine ilişkin bazı vekillerin zihninde oluşan kuşkuların dağıtılmasına yönelikti. Mustafa Kemal Paşa için Sakarya zaferinden sonra üç rütbe birden atlatılarak mareşal yapılması, dahası Gazilik gibi en son 1897 Teselya savaşının kazanılmasından sonra Sultan II. Abdülhamid 'e verilen benzersiz bir unvana layık görülmesi yeterli olmamış gibidir. O şimdi hedef büyütmüş ve bazı demeçleri Kâzım Karabekir ve Rauf Orbay gibi Milli Mücadele 'nin önder kadrosunu kaygılandırmıştır. Bunlara göre Mustafa Kemal Paşa 'nın gözü şimdi de padişahlık ve halifelikteydi!

Karabekir Paşa ve Rauf Bey gibi asker kökenliler ile Halide Edip gibi aydınlar onun 20 Temmuz konuşmasında verdiği söze bağlı kalmasını, yani yeni bir makam mevki istemek şöyle dursun, mevcut makamları da elinin tersiyle bir kenara itmesini ve söz verdiği gibi sine-i millete dönmesini ısrarla istemekteydiler.

İşte Uğur Mumcu'nun yayınladığı hatıralarında Karabekir Paşa'nın sözlerinden özetlediklerim:

Başlangıçta Mustafa Kemal Paşa Vahdettin'in kalmasını istiyor, suçlu olduğundan sözümüzden çıkmayacağı-

Sultan Vahdettin'in nadir görülen fotoğraflarından biri

nı söylüyordu. Ben karşı çıktım ve yeni bir halife seçmemiz gerektiğini kabul ettirdim. Kararımız, padişahlığın kaldırılması ve hilafetin Osmanlı hanedanında kalması, Abdülmecid'in de halifeliğe getirilmesiydi. 30 Ekim 1922'de Mecliste sert tartışmalar cereyan ederken Rıza Nur'a harekete geçme zamanının geldiğini söyledim ve GAZI'nin isteği üzerine saltanatın kaldırılması lehine bir konuşma yaptım. Fakat Rıza Nur ve arkadaşlarının imzaladıkları kanun taslağının son şeklini okuduğumda gördüm ki, iş başlangıçta konuştuğumuz noktadan tamamen sapmış. Taslakta "Osmanlı hanedanı yoktur ve tarihe karışmıştır" ifadesi yer almaktaydı. Bunun üzerine Mustafa Kemal'e dönerek, "Paşam, kararımız bu muydu? Hilafetin Osmanlı hanedanında kalması gerekliği noktasında anlaşmamış mıydık? Bu cümleyi okuyan herkes sizden şüphelenecektir" diye uyardım. Nitekim Rauf Bey de aynı cümleye takıldı ve "Ne oluyoruz, nereye gidiyoruz?" diye bağırdı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa "Endişenize hak verdim. Durun o cümleyi düzelteyim" diyerek "Osmanlı hanedanı" kaydını silip "İstanbul'daki padişahlık yoktur *(madumdur)"* diye yazdı. Sonra önerge meclise sunuldu.

Ancak ilk oylamada yeterli milletvekili bulunamaz. Dolayısıyla oylama geçersiz sayılır. Bu anlamlı bir mesajdır Karabekir için. Gider Mustafa Kemal Paşa'nın yanına ve yüzüne karşı mecliste oluşan kaygıyı dile getirir: Bu önergeyle sizin hilafet ve saltanatı almak niyetinde olduğunuz kanaati belirmiştir. Düzeltmezsek iş vahim bir sonuca varabilir.

Bu noktada Karabekir'in bir ara teklifi olur. Hem Atatürk'ün verdiği sözü yere düşürmeyecek, hem de onu onurlandıracak bir çözümdür bu. Saltanat kaldırılacak, hilafet Osmanlı hanedanında kalacak, barış antlaşması imzalandıktan sonra Cumhuriyet'in ilanını müteakip Cumhurbaşkanlığına "sırf tarihî bir nam almak suretiyle" Mustafa Kemal Paşa seçilecek, ancak hemen arkasından istifa edecek ve ölünceye kadar Cumhurbaşkanlarının maddi imkânlarından yararlandırılacaktı. Bundan sonraki adım, boşalan Cumhurbaşkanlığı için halk oyuyla serbest bir seçimin yapılmasıydı.

Evet. Cumhurbaşkanının halkın oyuyla seçilmesi yolunda ilginç bir tekliftir bu. Ancak aradan 85 yıl geçmesine rağmen hala uygulanamamıştır. Çünkü bazı kimseler, Karabekir 'in, Atatürk 'ün ayağını kaydırıp kendisinin Cumhurbaşkanı olmak istediği yolundaki haberleri Gazi'ye yetiştirmişlerdir bile. Bunun üzerine projesinden vazgeçtiği anlaşılan Karabekir Paşa. en azından saltanatın kaldırılması ama hilafetin hanedanda kalması noktasında ısrarcı olur ve 1 Kasım 1922'de kanunlaşan tasarı böylece ortaya çıkar.[2]

Ancak kamuoyu yine de tatmin olmuş sayılmaz. Değil mi ki Gazi vaktiyle bir söz vermiştir, öyleyse gereğini yapmalıdır. Mesela 1923 Şubat'ında yanında Kâzım Karabekir Paşa olduğu halde İzmir'den Ankara'ya dönerken çocukluk arkadaşı olup o sırada TBMM ikinci başkanı bulunan Ali Fuat Cebesoy'dan sürpriz bir telgraf almıştır. Telgrafta, bazı vekillerin Gazi Paşa'nın bir tarafa çekilme-

si şartıyla kendisine bir saray ve ayda 10 bin lira ödenek verilmesi için Meclis başkanlığına önerge verdikleri bildiriliyordu.[3]

İşte Ziya Gökalp bu ateşli günlerin öncesinde Diyarbakır'dan yazmaya devam ediyordu:

Gazi Paşa! Gerçi fazla yoruldun
İhtimal ki rahata da muhtaçsın
Lakin Türk'ün tılsımını sen buldun
İksir gibi bu millete ilaçsın.

Oysa 1922 Temmuz'unda meclis kürsüsünden verilen sözün, muhaliflere karşı siyasi bir manevra gereği olduğu apaçıktır.[1]

1 Metni. Doğu Perincek'in belki de tek hayırlı teşebbüsü olarak tarihe geçecek olan Atatürk'*ün Bütin Eserlerinin* 3. ciltinden aldım (is 2004 Kaynak Yayınları, s. 156).

2 Uğur Mumcu. *Kâzım* ***Karabekir*** *Anlatıyor.* İstanbul 1990. Tekin Yayınevi, s. 5.1 64. Bu sureci İsmet Bozdag'ın yayına hazırladığı Kazım Karabekir'in *Paşalların Kavgası: Atatürk Karabekir* adlı hatıralann dan da izleyebiliyoıuz (İstanbul 1991. Emre Yayınlan, v 92 vd.).

3 Bkz. Şerafeltin Turan. *Ttlrk Devrim Tarihi.* 3. *kitap (birinci Bölüm); Yrni Türkiye'nin Oluşumu (1923 19381.* Ankara 1995. Bilgi Yayınevi. s. 32.

4 Rıdvan Akın. *TBMM Devleti (1920 1923): Birinci Meclis Dönemimle Devlet Pikleri ve İdare,* istanbul 2001. Hellim Yayınlan, s. 378.

Atatürk Türkiye'sinin Hitler Almanya'sına ekonomik bağımlılığı

Geçtiğim yollara dikenler bıraktığım için özür dileyecek değilim. Tarih yeniden yazılmayı bu denli arzuluyorsa yapılacak tek şey, yazanın yapana ve yapılana sadık kalmasıdır. Ord. Prof. Enver Ziya Karal gibi bir üstadın bile açıkça itiraf etiği gibi, inkılap tarihlerimizi yazanlar onu kendi arzu ve duygularına uydurmuşlarsa biz ne yapalım? Belki yol kenarlarına bıraktığımız dikenlere takılan yünlerden yeni bir palto yapmayı becerir birileri. Mesajımız, gelecekteki süngü zekâlı tarihçilere. Ümidimiz onlarda...

Daha önce Osmanlı borçlarının 1933 yılından itibaren ödenmeye başlandığını konuşmuştuk, işte süngü zekâlı kardeşlerimizden birisi üşenmeyip kitaba bakmış ve aslında ilk borç taksidini 1929'da ödediğimizi bulmuş.

Soruyor haklı olarak; Hangisine inanacağım?

Burada belirtilmesi gereken üç nokta var:

1. 1929'da ödediğimiz borcun kendisi değil, yalnız faiziydi.
2. Bu ilk ödememizle birlikte ekonomi iflas sinyalleri vermiş ve alacaklılara gerisini getiremeyeceğimizi

ilan etmiştik. İşte bundan sonra ödemelere ara verilmiş, görüşmeler 1932'de sonuçlanmış ve asıl borcun ilk düzenli ödemesine 1933'ten itibaren başlamıştık. Oradaki kastım, 1954 yılına kadar devam edecek olan bu ilk düzenli ödemeydi.

3. Ödediğimiz Osmanlı borçlarının tutarı TL bazında yaklaşık 150 milyon liradır. Peki hiç merak ettiniz mi Osmanlı'dan Cumhuriyete kalan nakit para tutarının ne kadar olduğunu? Tamı tamına 161 milyon TL kâğıt para (bozuklar hariç). Yani Osmanlı hazinesinden 161 milyon TL'yi cebinize koyarken bu para nereden geliyor diye sormuyorsunuz da, borcunuz çıkınca niye mızıklanıyorsunuz? Bir miras olayında alacak ve borç gayet tabii bir durum değil mi?

Her neyse. Bu borçlar meselesi epey su götürür.

Ancak belirtilmesi gereken bir başka nokta, bu borç ertelemesiyle birlikte Türkiye'nin dış kredi itibarının dibe vurmuş olmasıdır. Hatta 1920'lerdc İngiliz hükümeti Türkiye'nin İngiltere'de tahvil satmasını dahi yasaklamıştır. Son çare olarak ABD'ye başvurulmuşsa da Avrupalı tahvil alacaklıları Türk isteğinin geri çevrilmesi için Washington'a kredi vermemesi için baskı yapmışlardır.

Şimdi gelelim asıl konumuza.

1930-1934 döneminde Türkiye için 1929 dünya ekonomik buhranının da misillemesiyle ağır bir ekonomik darboğaz oluştuğunu söylüyor uzmanlar. Hani bazıları o zamanlar Türkiye 'nin parası yabancı paralar karşısında değerliydi diyorlar ya, Güllen Kazgan 'dan Yahya Sezai Tezel 'e kadar Osmanlı iktisat tarihi uzmanları bunun ekonomi üzerindeki felç edici etkisini gündeme getiriyorlar.

1930-1934 döneminde TL'nin aşırı değerlenmesi ile Türkiye'nin ihracat yaptığı tarım ürünleri fiyatlarının dış piyasada düşmesi sonucunda özellikle Ege bölgesindeki ihracatçılar iflas etti. Mal üreticinin elinde kaldı. Türkiye

reel gelir kaybına uğradı. İlk defa TL bu dönemde Dolara bağlandı. Enflasyon yoktu belki ama bu defa deflasyon-depresyon süreci doğdu.

Bir çıkış yolu olarak önce Fransa'yla başlayan bir tür anlaşmalı takas olan "kliring" ticareti denendi. İşte bu takas ticareti, yazımızın konusunu oluşturan Hitler rejimiyle Türkiye Cumhuriyeti'ni 1934-1939 yıllarında birbirine sıkı sıkıya bağlayacak ve Yahya Sezai Tezel'in ifadesiyle söyleyecek olursak, Türkiye tarihinin (Osmanlı da dahil) başka dönemlerinde görülmemiş derecede bir emperyalist dış güce ekonomik olarak bağımlı olmasını getirecektir.

Nasıl? Atatürk döneminde Türkiye dışa bağımlı mıymış? Hem de Nazi Almanya'sına öyle mi? Şu Hitler'in rejimine hem de?

Siz bu soruların kabuğunu kaşıyadurun, ben Tezel hocanın *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*[1] adlı kitabı nın kapağını aralıyor ve başlıyorum özetlemeye:

Tezel'e göre Türkiye'nin 1934'e kadar süren bu olumsuz ekonomik tablosunun olumluya dönmesinde Hitler Almanya'sıyla kurduğu yakın ekonomik işbirliğinin hatırı sayılır bir payı bulunmaktadır. Kendi deyişiyle,

> Türkiye'nin dış ticaretindeki genişleme, Nazi Almanyası'nın uluslararası düzeyde iktisadî güç kazanmasıyla ilişkilidir. Almanya'nın Balkanlar ve Orta Doğu'da güttüğü ticari genişleme politikası nedeniyledir ki, Türkiye, Büyük Buhran'ın sıkıntılarını yaşayan liberal metropollerin Türk ihraç mallarına talebinin zayıfladığı bir dönemde, İhracat hacmini artırabilmiştir.

Yeterince çarpıcı görünüyor. Onun için devam edelim biraz daha.

Almanya 1930'ların sonuna doğru Türkiye'nin ticaretinin aşağı yukarı yarısını kendine kanalize etmeyi başardı. Böylece Almanya'nın ihracatımızın cari değerindeki

payı 1929'da *yüzde* 15 iken 1934'te yüzde 39'a, 1935-1938 ortalamasında ise yüzde 44'e çıktı. Almanya'nın ithalatımızın cari defterindeki payı ise 1932'de yüzde 25 iken, 1934de yüzde 36yı, 1935-1938 ortalaması ise yüzde 46'yı buldu. Hatta bu dönemde Türkiye Almanya'dan yalnız silah almakla kalmamış, askerî örgütlenmesinde de Üçüncü Reich'a bağımlı hale gelmiştir.

Nitekim 1937'de Almanya'ya giderek bizzat Hitler'e görüşen Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Almanlardan Çanakkale'yi tahkûm etmek için top, demiryolu için lokomotif almak istediklerini söylemiştir. 4

Bunun sebebi ise Türk ihraç ürünlerine yüz vermeyen diğer ülkelerin aksine Almanya'nın ihraç mallarımıza yüksek fiyatlar ödemekte ve kliring hesabında açık vererek Türkiye'yi Almanya'dan daha fazla ithalat yapmaya zorlamakta olmasıdır.

Böylece İhracat ve ithalatımızın neredeyse yarısını kendisine bağlamayı başaran Almanya'nın Türkiye'yi nereye sürüklemekte olduğu ancak 1937'de fark edilmiş ve yönetimde bir panik havası baş göstermiştir. Aynı şekilde İngiltere de Türkiye'nin faşizme kaymasıyla Orta Doğu dengelerinin aleyhine döneceğini görerek paniğe kapılmış ve Türkiye'ye baskı üstüne baskı yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine 1936 ve 1938 yıllarında yapılan anlaşmalarla İngiltere'den 118 milyon TL borç alınmışsa da. İkinci Dünya Savaşı patladığında Türkiye'nin dış ticaretinin Almanya'ya bağımlılığı hala sürmekteydi, öyle ki 1939'da bu bağımlılık muazzam boyutlara tırmanmış bulunuyordu: İthalatta yüzde 51. ihracatta yüzde 37.

Hatta *The Economist* dergisinin 5 Ağustos 1939 tarihli sayısında yayınlanan bir hesaba göre, Hitler Almanyası Türkiye'yi kendisine siyasi olarak bağlamak için zarar etmeyi bile göze alınış ve bizden yüksek fiyatla mal alıp ucuz fiyatla mal satmak suretiyle sadece 1938 yılında tam 8 milyon TL tutarında bir mali yardımda bulunmuştur.

Bu para, aynı yıl Osmanlı borçları için ödediğimiz miktarın tam iki katıdır!

Şimdi Osmanlı'dan kaçarken Hitler'e tutulmuşuz diyeceğim, yine birileri köpürecek.

Noktanın yeri burası mıydı?

1 Yahya Sezai Tezel. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihî (1923 1950).* İstanbul 1994. Tarih Vakfı Yun Yayınlan, s. 176 179. Hu konu. yazarın daha Önce verdiği bir tebliğde de işlenmişi!. Bkz. "1923 1938 döneminde Türkiye'nin dış iktisadi ilişkileri'*. *Atatürk Döneminin Ekonomik* ıı* *Toplumsal Sorunları (1923 1938). 14 16 Ocak 1977.* İstanbul 1977. iktisadi ve ticari İlimler Akademisi Mezunları Yayınlan, **v** 20.> 20f>. Itır haşka yazar Çağlar Keyder'ın bir makalesine ailen şu ilgiye dikkat çekiyor: "l93f>Te imzalanan bir anlaşmadan sonra Nazi Almanyası bir yıl içinde Türkiye'nin ihracatının % 51'ini almak ve ithalâtının % 45'ini sağlamak durumuna gelmişti." Bkz. Irvin Cemil Schick ve Ertuğrıul Ahmet Tonak, "Uluslararası boyut: Ticaret, yardım ve borçlanma", ilerleyenler: Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak. G*eçis Sürecinde Türkiye.* Islanbul 1992, Belge Yayınları, *s. 359.*

Gerçi Almanların İlliler rejiminden fince de Türkiye'nin finans kurumlarını ele geçirme taarruzu söz konusuydu. Mesela 1924 yılında Ziraat Bankasının genel müdürü Deutsche Bank'ın eski genel müdüılerindeıı biriydi. Ayrıca İttihatçıların kurdukları ve hisselerinin % 40'ı hükümete ait olan milli banka ttibar ı Millinin yönelimini de ele geçirmişlerdi. Bkz. Cağlar Keyder. Dünya Ekonomisi *İrinde Türkiye (1923 1929).* İstanbul 1993. Tarih Vakfı Yurt Yayınlan, s. 141,

2 Aktaran: Nejat Atsa. "Ali Çetinkaya Hitler görüşmesi": *Hayal Tarih Mecmuası.* Savı: 11. Aralık 1967, t, 35.

Onuncu Yıl Marşı'nın bestesi çalıntı mıydı?

Yazmışım ama tekrarda fayda var: Acıdır lakin biz asıl batılılaştığımızı sandığımız Cumhuriyet döneminde Batı'dan koptuk!

Şaşırdınız kuşkusuz. 'Nasıl olur?' dediniz belki de, "Onca Batılılaşma gayretkeşlikleri cümlenin malumuyken bunu nasıl iddia edebilirsiniz? Şapka ve kılık kıyafetten tutun da medeni hukuka, saat ve takvime kadar Avrupa'dan alınmadık bir şey kalmamışken nasıl olur da kalkıp "Biz asıl Cumhuriyet döneminde Batı'dan koptuk!" iddiasında bulunma cüretini gösterebiliyorsunuz?'

Bir kere söylem ile eylem arasında belirgin bir fark olduğunu belirtmem lazım. Evet, 'muasır medeniyet'in Avrupa medeniyeti olduğuna dair çok sayıda beyanatla karşı karşıyayız. Bunlar bizzat Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın ağzından çıkmıştır ve o devirde pek çok aydın tarafından da paylaşılmıştır. (Tabii aynı çevrede yer alıp da Yahya Kemal gibi bu tezi paylaşmayanlar da mevcuttu.)

Ne var ki, iş icraata geldi mi, mesele değişir. En radikal görünenler, en tutucu konumlara saplanmış olabilir. H*att*a sosyolog Paul Connerton'un hatırlattığı gibi, her radik*al*

kırılma bir yerde eskiye daha fazla bağımlı olmayı bile getirir. Kırılma arttıkça bağımlılık da artar.[1] Uygulamada kendi toplumsal ve kültürel ufku, inkılapçıların hareket sahasını daraltır.

Nitekim Medeni Kanun yapılırken Avrupa'daki en muhafazakâr hukuk sistemine sahip ülkelerden İsviçre'nin model alınması epeyce manidardır. Biliyorsunuz, Katolik İsviçre, kadınlara seçme ve seçilme hakkını yalnız Avrupa'da değil, dünyada en geç tanımış olan ülkelerden biri olmakla meşhurdur. İskandinav ülkelerinden veya Fransa'nın değil, medeni hukukta İsviçre'nin model seçilmesi Batıcılığımızın da epeyce 'seçmece' olduğunun en güçlü kanıtı oluyor.

Demek ki, masa başında "muasır medeniyel seviyesi"ne ulaşma veya üstüne çıkma nutukları çekilse de, iş icraata gelince sanıldığı kadar radikal adımlar atılamıyor. Nitekim Prof. Ergim Özbudun, Kemalizmin Türk toplumunu tamamen değil, 'kısmen' değiştirmeye yöneldiğini söylerken aynı noktaya parmak basıyordu aslında. Yani Atatürk İnkılaplarının, zannedildiği kadar, mesela SovyetlerBirliği ve Çin kültür devrimi tecrübesi nispetinde bir topyekün değişim amaçlamadığını, Batılılaşma veya Çağdaşlaşma projesinin meçhul bir ütopyaya göre değil, pratikteki ihtiyaçlara ve eldeki şartlara göre aksak semai tarzında yürütüldüğünü söylemek gerekiyor.

Burada size bunun bir başka boyutundan, 1930'lara doğru yoğunluğu giderek artan "kültür devrimleri"nden, özellikle de "müzik devrimi"nden ve çarpıcı sonuçlarından söz edeceğim.

Önce bir soru: "Müzik devrimi" neyi amaçlamıştı?

1926'da Türk musikisi öğretimi, o zamanın konservatuvarı olan Dârü'l-elhân'dan kaldırılmıştı; 1934'de ise asıl darbe gelecek, radyoda Alaturka musiki çalınması dahi yasaklanacaktı.

Peki neydi amaç?

Düşünce şuydu: Asıl müzik, Batı müziğidir, Türk musikisi tek seslidir ve medeni dünyanın seviyesinden geridedir, öyleyse nasıl kılık kıyafetimizi veya Arap harflerini Batılılarınkilerle değiştirerek muasır medeniyet karşısında içine düştüğümüz aşağılık kompleksinden kurtulduksa,aynı şekilde "geri ve ilkel" musikiyi terk edersek medeni milletler dairesine kabul edilmemiz mümkün olabilir.

Böylece ne oldu? Müzikolog Bülent Aksoy'un deyişiyle Türkiye'de bir kere daha "ideoloji", "kültür"e baskın çıktı.

Halbuki esas mesele, müziği Alafranga veya Alaturka diye ortadan ikiye bölüp halkı birincisini 'çağdaş müzik' olarak kabule zorlamak ve ikincisinden cüzzamlıdan kaçar gibi kaçmak değil, *kaliteli müziğin üretilmesi* olarak konulsaydı, yine kültür galip gelecek ve belki de asıl başarılmak istenen yeni 'Türk müziği sentezi, bu iki kültürel üretim geleneğinin gelişim sürecinde ortaya çıkacak etkileşimden zuhur edecekti. Aksoy'un deyişiyle, bu yaklaşım güzel bir ağır semai ile basit bir şark ezgisini aynı kalıba koyma yanlışına düşerken, öbür yandan güzel bir konçerto ile basit bir dans ezgisini de eşitlemiş oluyordu.

Sonuçta ne oluyordu? Dede Efendi ile meyhanedeki udi, Mozart'la bardaki kemancı aynı kalıba oturtuluyor, birincilere Alaturka denilerek kırmızı kart gösteriliyor, ikinciler ise hangi seviyeden olursa olsun baş tacı ediliyordu.

Herhalde müziğe ideoloji karıştığında ne büyük facialara yol açtığına bundan iyi bir kafa karışıklığı örneği bulunamazdı.

İstanbul Belediyesi tarafından 1932 yılı sonlarına doğru Konservatuvarı ıslah maksadıyla çağrılan Viyana Müzik Yüksek Okulu rektörü Joseph Marx, raporunda yöneticilerimizi şu acı sözlerle uyarmıştı:

> Milliyetsiz büyük sanat yoktur. Vatan toprağına ve vatan sesine bağlılık mutlaka lazımdır. Yoksa sanat kıymetsiz,

> kansız bir özentiye döner... Milli özelliği pek bozmadan Avrupa musiki tekniğini millete mal edecek surette musiki propagandasını kuvvetle yürütmenin tam zamanıdır.

Marx'ın 'propaganda' derken ideolojik beyin yıkama ve yasaklama faaliyetinden söz etmiyor. Müziğin kaliteli hale getirilmesi için mesela orkestraların halka belirli günlerde konserler vermesi veya meyhanelerden alınacak verginin artırılması, böylece kaliteli müzik dinleyecek kitlenin buralara yönelmesini temin gibi tamamen müzik içi bir propagandayı kastediyor.

Belki de Marx'ın bu sözünü yanlış anladı yöneticilerimiz; ve Batı müziğinin propagandasına, halta dayatmasına soyundular. Üstelik onun İstanbul'daki bir konferansında dile getirdiği fikirleri hiç umursamadan:

> Türk musikisi Avrupa musikisinin tekniğinden faydalanacak, fakat milli hususiyetlerinden hiçbir şey kaybetmeyecektir... Türk musikisi gerek milli kaynaklardan, gerek Avrupa kaynaklarından kuvvet alarak kendi kendine büyümelidir.

Oysa bakın Onuncu Yıl Marşı'nın bestecisi Cemal Reşit Rey, 1950 yılında *Akşam* gazetesinde çıkan röportajında neler söylemiş. İbretle okuyalım:

> Tek sesli musikiyi Garba sevdirmek zordur. Zira Garplılar bu musikiden pek hoşlanmaz, hatta onu biraz iptidai ilkel) bulurlar. Bu musikiyi Garba sevdirmek için en güzel örneklerini Garp lisanlarile cazip bir şekilde izah ederek ve Garba has bir titizlikle hazırlayarak radyodan dinletmek lazımdır.

Elin Marx'ı Türk musikisinin çok sesli hale getirilmesinin feci bir hala olacağını söylerken. Bay Rey, bütün derdini ilkel' müziğimizi batılılara sevdirmek şeklinde koymuş. Bir müzik eserinin niteliği mi önemlidir, yoksa Batılıların hoşlanması mı?

Cemal Reşit Bey

İşte yolunu böyle belirlemiş olan Cemal Reşit Rey, Onuncu Yıl Marşı'nı bestelerken de aynı tarzda hareket edecektir. Ancak hala 'gururla' söylenen Onuncu Yıl Marşı bestesinin Batı müziği tarihinin pek fazla bilinmeyen bir operasından alıntı, hatta çalıntı olduğu iddiası TBMM kürsülerinden *Musiki Mecmuası* satırlarına kadar taşmasına mani olunamayacaktır.

Meclis kürsüsünden marş tartışması

Yıl 1933. Cumhuriyetin 10. yıldönümü görkemli törenlerle kutlanacaktır. Bir bakıma halkın ve dünyanın zihnine Cumhurîyet'i nakşetmek için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir o yılın Cumhuriyet Bayramı törenleri. Bir de bu önemli yıldönümünü ve Cumhuriyet ideolojisini ölümsüzleştirecek bir marş için beste yarışması açılır.

Sonuç olarak 1904 Kudüs doğumlu, yani henüz 29 yaşında bulunan Cemal Reşit Bey'in bestesi marş olarak kabul edilir. Edilir edilmesine ama hemen o günlerde olmasa bile ardından büyük bir tartışma başlar. Bu marş bir başka eserden çalıntı mıdır?

İddiayı dile getiren kişi de ilginç. Tıbbiyeden askeri tabip olarak mezun olduktan sonra Çanakkale'den Kurtuluş Savaşı'na kadar pek çok cephede bizzat hizmet veren Osman Şevki Uludağ, aynı zamanda Bursa'daki "Uludağ"ın da isim babasıdır, (Eski adı "Keşiş Dağı"ydı.) Milletvekili seçildikten sonra da bu iddiayı defalarca dile getiren Uludağ, meseleyi Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsüne kadar taşımış ve Türkiye'nin bu çalıntı marş ayıbından kurtulması gerekliğini eline geçen her fırsatta dile getirmiştir.

İşte Uludağ bu fırsatlardan birisinde şu cüretkâr iddiaları dile getirecektir:

> Cemal Reşit Beyin bu marşı da üçüncü veya beşinci derecede bir kompozitör olan Jean Jacques Rousseau'nun "Le devin du village" adlı operasından ve bu operanın "bütün saadetimi kaybettim-hizmetçimi kaybettim" manasına gelen "J'ai perdu tout mon bonheur - J'ai perdu mon serviteur" mısralarının bestesinden alınmıştır. Onun için bu eserde de pek çok prozodi ve sair teknik hatalar vardır. O da dilimizin ve şiirimizin bünyesini ve tekniğini anlamış değildir. Ve işte esası Garptan alınmış olan bir bestenin aruz veya hece ölçüleri ile yazılmış olan şiirimize giydirilmesi böyle hatalar doğurur... Onuncu Yıl Marşı'nı tamamiyle unutmalıyız . Buna "bizimdir" demekle ancak gülünç oluruz.

Dr. Osman Şevki Bey 1950 yılında *Musiki Mecmuası*'na yazdığı "Cüretin derecesi" başlıklı yazıda iddialarını sürdürecektir. Hem de sertleştirerek:

> Cemal Reşit Rey, bizim yirmi seneden beri makale, konferans, Büyük Millet Meclisi kürsüsünde münakaşa şekillerinde ortaya altığımız ithama cevap vermemiştir. Biz se-

nelerden beri onun imzasını taşıyan "Cumhuriyet Onuncu Yıl Marşı'nın kendilerine ait olmadığını yüzlerce defa alenen söyledik. Türk dilinin bünyesini yanlış tasvir eden, Türk şiirinin tekniğini tahrip eden bu marşın Jean Jacques Rousseau'nun "Le devin du village" adlı operasından aşırılmış olduğunu iddia etmek. Cumhuriyet gibi büyük ve mesut bir inkılabın onuncu senesini Türk çocuklarına intihal edilmiş bir eserle ta'ziz ettiren Cemal Reşit Rey bunun hesabını hala vermiyor.

Osman Şevki Bey eleştirmekle kalmaz, daha önce Hasan Âli Yücel'i meclis kürsüsünden terlettiği yetmiyormuş gibi, bu defa da dönemin itibarlı bir müzik dergisinde Milli Eğitim Bakanından Cemal Reşit Bey'e şu soruları sormasını ister:

İmzanızı taşıyan Cumhuriyetin Onuncu Yıl Marşı sizin eseriniz midir yoksa J.J. Rousseau 'nun mudur? Türk çocuğunu Cumhuriyeti ta'ziz ederken ne hakla aldattınız ? Ve niçin hala o marşın kentlinize ait olmadığını itiraf ederek çocuklarımıza aşıladığınız bir fenalığı tamir etmiyorsunuz?

Bütün bu eleştirilere suskun kalarak "cevap veren" Onuncu Yıl Marşı'nın bestekârı Cemal Reşit Rey, yalnızca bestesini kendisinden aldığı Rousseau'nun operasından tek bir nota bile dinlemediğini söylemiştir. Bey'in talebesi Yalçın Tura, yalnız onun değil, Dr. Osman Şevki'nin de sözü edilen eseri dinlemediğini iddia ederek "o operanın bir tek ezgisini bile dinlemediğini, bir tek notasını bile görmediğini sanıyorum. O dönemde böyle birşey mümkün değildi" demektedir. Peki bu iddia nereden kaynaklanmıştır?

Yalçın Tura'nın iddiasına göre o dönemde Rousseau'nun bu eserini Türkiye'de bilebilecek tek kişi. Alman besteci Ernest Preatorius'tur. Olsa olsa Dr. Osman Şevki'ye o söylemiştir iki eser arasında böyle bir benzerlik olduğunu.

Ben Cemal Reşit Rey'în sözkonusu eseri hiç dinlememiş olduğu fikrine pek katılamıyorum. Çünkü Cemal Reşit Rey, Rousseau'nun memleketi olan Fransa'da uzun yıllar kalmış ve müzik tahsilini orada yapmıştı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında da Paris'ten yine Fransız kültürünün etkisindeki İsviçre'ye geçmiş ve orada müzik konusundaki çalışmalarına devam etmiştir. Bu yıllarda. Özellikle de Rousseau'nun 200. doğum yıldönümü etkinliklerinde pekala Türkçesi *Köy Kâhini olan* bu opera icra edilmiş ve Rey de izlemiş veya dinlemiş olabilir.

Çünkü iki ezginin özellikle giriş bölümlerindeki benzerlik çok fazla. 7 nota ve iki ölçü Rousseau'nun eserinden alınmış görülüyor. Sonradan değişip başka bir tona (Gönül Paçacı'nın deyişiyle Rast makamına yakın bir melodi düzenine) geçiyor ama en azından "Çıktık açık alınla, on yılda her savaştan" kısmı, Rousseau'nun eserinden notasına ve perdelerine varıncaya kadar aynen alınmışa benziyor. 1752 yılında bestelenmiş bir eserin 1933 yılında bir Türk bestekârı tarafından, üstelik bir marşta alıntılanmış olması, Osman Şevki Uludağ'ın hala cevaplanmayı bekleyen iddiası olarak ilginçliğini koruyor.

Onuncu Yıl Marşı'nı Rousseau'nun *Köy Kâhini* adlı eseriyle kıyaslamak isteyenler internetten girip http www.rousseauassoclation.orgaboutRousseaumusical-Works.htm adresinden *Le Devin du village* eserini (benzerlik buradaki kaydın ortalarına denk geliyor) dinleyebilir ve kararlarını kendileri verebilirler.

Bakalım eser çalıntı mı değil mi? Dinledikten sonra tekrar görüşelim.

I Aktaran: Ziya Meral, "We need to mourn the loss of The Ottoman Empire", *Tıurkidı Daily Xeıı%* 13 Ağustos 2007.

1924'de girecektik Kuzey Irak'a, Atatürk istemedi

Kuzey Irak'a sınır ötesi operasyon meselesi adeta bir ateş topu gibi elden ele gezerken, tarih yine imdadımıza koşuyor ve bazı eskimez ipuçlarını fısıldıyor kulağımıza.

1927 yılında İngilizlerin Irak'taki Kaba Gürgür petrol kuyularından gümbür gümbür petrol fışkırmaya haşlayınca bizi bir yıl önce kandırdıkları ayan beyan hale gelmişti. Dışişleri Bakam Tevfik Rüştü Aras, kurt İngiliz diplomatların blöfünü yutmuş, Musul petrollerini onların tahmininden de ucuza kapatmıştı. Ancak anlaşmanın üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra petrolden "hisse" değil de, gelirden "kâr payı" almanın korkunç tuzağına düştüğümüz anlaşılınca içeride homurtular da yükselmeye başlayacak ve bunlar bugüne kadar devam edecektir.

İşte Lozan'ın açık bıraktığı yaralardan birisi daha karşımızdaydı. İttihatçılardan başlayarak göz göre göre bir dizi hata işlemiş ve sonuçta Musul sözde Irak'a dahil edilmiş, böylece güney sınırlarımızı kesinleştirmiştik.

Sultan II. Abdülhamid'in petrol sahasını ailesinin şahsi mülkü haline getirmek suretiyle bir işgal durumunda kurtarma çarelerine başvurmasına karşılık ittihatçılar bu statüyü değiştirerek petrol sahasını hanedanın şahsî mül-

kü haline sokmuş, 1924'de ise hanedan yurt dışına çıkarılırken vatandaşlıktan da çıkartılınca Türkiye'nin elinde hiçbir kozu kalmamıştı. Öylc ya, kendi kanunumuzla vatandaşlıktan çıkardığımız hanedanın petrol sahalarındaki emlakinin hakkını nasıl savunacaktık?

En son olarak da uluslararası bir araştırma komisyonunun 1925 yılında Birleşmiş Milletler'e verdiği raporda "Türkiye Musul üzerindeki hukukî haklarından vazgeçmedikçe Musul'un bir başka devlete verilmesi imkânsızdır" demesine rağmen, yani Musul üzerindeki hakkımız tarafsız bir komisyonca da teslim edildiği halde elimizdeki kozları yeterince değerlendiremeden görüşmeleri sonuçlandırmıştık.

Artık Musul da, petroller de sözde Irak'ın, gerçekteyse İngiliz ve sonra da Amerikan petrol şirketlerinin kasalarını dolduran yağlı pay olmuş, petrolün kasalara akıttığı altınların şakırtısı ta Ankara'dan duyulur olmuştu. Türkiye'de meydana gelen her homurtuya içeride bir karışıklık çıkararak cevap veren emperyalizm, bu defa da Nasturi ayaklanmasına başvurmuş, güneydoğu sınırımızda yeni çıban başları icat etmeye koyulmuştu.

Henüz ikinci yaşına basmış bulunan Türkiye Cumhuriyeti, isyanı bastırmak İçin General Cevad Çobanlı'nın emrindeki Yedinci Kolordu'yu Diyarbakır'daki birliklerle takviye ederek bölgeye sevk etmiş, hemen hemen tam mevcutlu bir ordu haline getirmişti. Operasyonun başına da Kurtuluş Savaşı'nın unutulmaz komutanlarından General Cafer Tayyar (Eğilmez) getirilmişti.

Gören görüyordu. Bu tam tekmil ordu, herhalde sadece sınırlarımızın içinde bulunan bir avuç Nasturi isyancıyı bastırmak için düzenlenmiş değildi. Hedef daha büyüktü. İsyan bahane edilerek ve bir oldu bitliye getirilerek Musul'a kadar sarkılacaktı. Fırsat bu fırsattı.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve General Cafer Tayyar Paşa baş

Son Musul operasyonunu gerçekleştiren Cafer Tayyar |Eğilmez| Pasa

başa verip bu operasyonun nasıl gerçekleştirileceği üzerinde müzakerelerde bulundular. Müzakereler, yönetimin asker ve sivil kanatları arasında varılan tam bir muta - bakatla sonuçlandı.

Böylesine güçlü bir desteği arkasına alan Yedinci Ordu da, Nasturi harekâtını büyük bit hızla ve başarıyla tamamladı. Tamamlamakla kalmadı,sınırı geçerek Musul sırtlarına kadar sarktı.

Tabii harekâta şiddetli bir tepki veren İngiltere, Ankara'ya girilen toprakları derhal boşaltılması için sert bir nota verdi. Notalar birbirini kovalıyordu. İlkin bu tepkileri duymazdan gelen Ankara, işin ciddileşmekte olduğunu anlayınca Cafer Tayyar Paşa'ya Musul'a epeyce yaklaştığı sırada, boşaltması emrini verdi. Cafer Tayyar Paşa, Raif Karadağ'a bizzat anlattığı hatıralarında[2] Ankara'dan ge - len emirden şoke olduğunu belirtmiştir. Paşa, 'bu fırsat bir daha ele geçmez ' deyip ısrarla Musul 'da kalmak istiyor, Ankara'ya çektiği cevabî telgraflarında İngilizlerin başının belada olduğunu, bizimle uğraşamayacaklarını, notalarının da blöften ibaret olduğunu boşu boşuna haykırıyordu.

İngilizler gerçekten de blöf mü yapıyorlardı? Gerçekten de Irak'ta Araplara verdiği bağımsızlık sözünü tutmayan (ne ilginçtir ki, tutmayacağını bir tek Iraklılar bilmiyordu) İngiltere'ye karşı milliyetçi bir tepki dalgası yükselmekteydi. Kandırılmış Irak halkının İngiltere'ye güveni azalmıştı ve İngiltere, böyle sıkışık bir konumda Türkiye'ye karşı açacağı savaşın nelere mal olacağını gayet iyi biliyordu.

Bu durumu içeriden teşhis eden Cafer Tayyar Paşa Ankara'nın telgraflarına direniyor, birliklerini inatla geri çekmek istemiyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa kendisini bizzat Ankara'ya çağırdı. Uzun müzakerelerden sonra birliklerin geri çekilmesine karar verilmişti.

Cafer Tayyar Paşa'nın Raif Karadağ'a anlattığına göre, Mustafa Kemal Paşayla aralarında şiddetli tanışmalar geçmişti. Kendisi "Musul'un Türk olduğunda ısrar ediyor ve boşaltma yoluna gitmek istemiyordu. Gazi ise yeni kurulan devletin İngiltere'yle arasının açılmaması ve yeni badirelere sürüklenmemesi için Paşa'yı tahliye hususunda sıkıştırıyordu."

Bu uzun ve çekişmeli geçen müzakereler sonucunda karar verilecek ve ancak geri çekilmeyi kabul etmeyen Cafer Tayyar Paşa görevinden alınarak Musul boşaltılabilecekti.

Şimdi devam edilen ve 1926'da Musul deflerini nasıl kapadığımızı görelim.

I Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*. 3. baskı, İstanbul 1979, Adak Yayınlan, s. 209. Karadağ'ın operasyon için verdiği 1927 tarihi hatalıdır. Krs. ICemal Kutay.l "1924'de Nasturi tecavüzünü bastıran Cafer Tayyar Pasa Musul'u nasıl kurtaracaktı?". *Tarih Konuşuyor*. Sayı: 11. Aralık 1964, s. 853 857. Ayrıca Cafer Tayyar Pasa ve undan anılar için bkz. *Ytkat Tarihimiz,* **C.** 4, s. 161 162.

Musul defterini sadece 143 milletvekilinin oyuyla kapatmıştık

> Ancak anılaşma öylesine alelacele imzalanmıştır ki. Türk tarafı hiçbir konuda pazarlık yapmamış, neredeyse İngilizlerin dikte ettiği koşulları aynen kabul etmiştir.
> İhsan Şerif KAYMAZ

Yani eğer bugünkü gibi salt çoğunluk, nitelikli çoğunluk ve üçte iki gibi şartlar aransaydı TBMM'de, 6 Haziran 1926 günü Musul'un defterini kapadığımız Ankara Antlaşmasının kabulü hiçbir zaman mümkün olamayacaktı. Çünkü bir gün önce yapılan müzakerelerde İsmet İnönü'ye karşı ciddi bir muhalefet hareketi baş göstermişti. Musul'un ucuza kapatıldığına inanan, üstelik daha 2 yıl önce Atatürk'ün ince eleyip sık dokuyarak seçtiği (gerçekteyse atadığı) TBMM'nin toplam 286 milletvekilinden yarısı o gün oylamaya katılmayı reddetmişti. Evet, o 140 kişi Atatürk'e ve İnönü'ye rağmen oylamayı reddetme cesaretini göstermişlerdi. 2 çekimser ve I red oyu vardı.

Gerçekten de çok ilginç bir başkaldırıydı bu. Buraya nereden ve nasıl gelinmişti? Şimdi kısaca buna bakalım.

Sınır Takıntımız

Biz Mondros. Sevr, Lozan'a sınırlar meselesi açısından baktık hep. İşte Sevr'de sınırlarımız şu kadardı,Lozan'da bu kadar oldu, vs. Oysa bu sınırlar meselesi yalnız başına ele alınamaz ki.

Bir de Misak-ı Millî takıntımız var. Nedir Misak-ı Milli? diye sorduğumuzda dilimize ilk yapışan cevap, 'millî sınırlar' oluyor. Oysa Misak-ı Millî'nin bir sınır meselesi olmadığını, tabir caizse bir 'konsept', yani tasavvur olduğunu,bunu belirleyecek yegane kriterin de milletin çıkarı olarak konulduğunu bizzat Gazi Mustafa Kemal, TBMM kürsüsünden açıkça ilan etmişti. Buna rağmen hala Misak-ı Milli sınırlarımızdan söz edenler oluyor. Bunlar ya Atatürk'ü anlamıyor yahut anlamak istemiyorlar.

Kestirmeden söylersek, Sevr de, Lozan da Mezopotamya petrolleri ve İngiltere'nin güvenlik algılamalarını tatmin etmek içindi: daha da ötesi, kendisi sayesinde yenilgiye uğrayan Almanya'dan boşalan alana rakibi İngiltere'nin bütün pençelerini geçirmesinden rahatsızlık duyan ABD'nin karşı atağı da petrol içindi. İngiltere Amerika'yı petrol bölüşüm işine karıştırmamak için uğraş veriyor, Amerika ise dışında kalmayı çıkarlarına aykırı görüyordu.

Bunu en iyi, Sevr'de sınırlarımız dışında kalan Çölemerik'in (Hakkari merkez) Lozan'da sınırlarımız için alınmasından, buna karşılık sınırlarımız içinde kalan Musul'un kuzeyinden bir üçgen parçanın, Süleymaniye ve civarının sınırlarımızın dışarıda kalmasından anlayabiliriz.

Öyleyse esas mesele bizim için bağımsızlık,petrol şirketleri için ucuz enerji, emperyalizm için ise stratejik güvenlikti. Bunun garantilenmesi ve resmileştirilmesiydi Lozan'daki ana dava.

İşte Musul konusunda 1926 yılına kadar süren yalpalamalarımızın kökeninde, emperyalizmin gerçekle bu bölgede ne yapmak istediğiyle ilgili gerçeklerin zamanla

anlaşılması yatmaktaydı.Gerek Lozan'da Lord Curzon'un itiraf mahiyetindeki konuşması, gerekse Turkish Petroleum Gompany'nin (TCP) Lozan'dan sonra ABD'yi de ortakları arasına alması,aslında emperyalizmin derdinin kuru kuruya toprak olmayıp verimli, ama yer altı serveti bakımından verimli toprak olduğunu gösteriyordu.

Musul'u verirsek Erzurum da gider

1923 Şubat'ında TBMM tartışıyordu Lozan'da verilen sözleri. Tartışmak ne kelime, dalgalar gibi köpürüyordu vekillerimiz. Hele Erzurum mebusu Hüseyin Avni |Ulaş| Bey ile Mustafa Durak Bey'in konuşmaları sınırları zorluyordu. Şöyle demişti Hüseyin Avni Bey:

Hey'et-i Vekile (Bakanlar Kurulu) ve BMM, Misak-ı Milli'den zerre kadar fedakârlık ederse icah-ı namus-u millî için (milli namusumuz için] çekilip gitmelidir." Yani hükümetin istifasını istiyordu.

Ali Şükrü Bey ise Lord Curzon'un bir ara gündeme getirdiği Musul topraklarının bir kısmının (Sevr'de bizde gözüken toprağın) Türkiye 'ye devredilmesi teklifinin geri çevrilmiş olmasını büyük bir fırsatın kaçırılması olarak görüyordu . Operatör Emin |Erkul] Bey ise daha korkutucu bir ihtimalden bahsediyordu: "Musul 'u verdiğimiz gün, hudut Erzurum'dur."

1926'ya geldiğimizde konuyu havale ettiğimiz Milletler Cemiyeti'nin Musul'un Irak'ın bir parçası olduğu yönündeki kararının İngiltere'nin elindeki kozları artırdığını ve Dışişleri Bakanımız Tevfik Rüştü Aras'ın karşısındaki kurt diplomatlarla başa çıkmakta zorlandığını görüyoruz, önce Türk Petrol Şirketi'nden hisse alınması gündemdeydi. Musul'u bıraktık, bari petrol kuyularından hisse alalım anlayışı Lozan'da İngilizlerin oyunuyla gündemimize girmiş, bu zaafımızı fark eden İngilizler,ekonomik durumumuzun nasıl bir bunalım içinde bulunduğunu gördükçe baskılarını artırmışlardı.

Sonunda İngilizler petrolden hisse vermek istemediklerini, sadece gelirinden pay *(royalty)* verebileceklerini belirttiler. 30 Mayıs 1926da Dışişleri Bakanı Aras, İngiltere murahhası Lindsay'e % 10 gelir payına razı olduklarını bildirdiğinde İngilizler derin bir nefes aldılar. Çünkü Londra'dan kendilerine hem daha uzun vadeli, hem de daha yüksek (% 25 gibi) bîr pay ödemeye hazır olmaları söylenmişti. 5 Haziran günü İngiltere ile Türkiye arasında Ankara Antlaşması imzalandığında o güne kadar İngiliz aleyhtarı söylemi dillendiren Türk basını birdenbire sesini kesmişti. Artık İngiltere'den olumsuz bir dille söz etmek neredeyse yasaktı.

Yine de Musul'un ucuza gittiğini düşünenler. 10 gün sonra hiç seslerini çıkartamaz olacaklardı. Neden? dediğinizi işitir gibi oldum sanki. Hatırlatayım: İzmir Suikasti girişimi ortaya çıkartılmış ve hala mırın kırın eden basın ve büyük Paşalar, mahkemelere ve hapishanelere doldurularak sesleri kesilmişti.

Musul konusunda en iyi kitaplardan birisi olduğuna inandığım *Musul Sorunu* adlı çalışmasında İhsan Şerif Kaymaz'ın da isabetle belirttiği gibi,Musul konusunda her şeyi kazanmamıza elbette imkân yoktu ama her şeyi de kaybetmemiz gerekmiyordu.[1]

Musul'un yitirilmesi, 1926'da meclis tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Bugün içinde artık bu yara unutulup gitti. Ama kanamaya devam ediyor. En azından Lozan'ın bir zafer olmadığını hatırlatıyorsa o da bir teselli kaynağıdır.

1 Ali İhsan Kaymaz. *Musul Sorunu,* İstanbul 2003. Otopsi Yayınları.

81 yıl sonra Musul'a girmek!

DP Genel Başkanı Mehmet Ağar'ın 22 Temmuz 2007 seçim bildirgesini okudunuz mu bilmem. Ben okudum ve şaşırmadım desem yalan doğrusu. Ağar 3 yıldır Irak'la yaşanan istikrarsızlık ve bölünme sürecine dikkat çektikten sonra şunları demiş:

> İşbirliği girişimlerimiz sonuçsuz kalır ve Irak bölünme tehdidinden kurtulamazsa. Türkiye tek başına hareket edecek ve 1926'da o günün şartlarında kabul etmek zorunda kaldığımız Ankara Anlaşması'ndan çekilecektir.

Cesur bir çıkış gerçi ama sanki bu ifadeleri bir yerden hatırlar gibiyim. Durun bakalım, nerden? Notlarımı karıştırınca gördüm ki, geçtiğimiz Şubat ayının 8'indc eski Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Washington'da Alman Marshall Fonu ile SETA tarafından düzenlenen toplantının açılışında şunları söylemiş Musul'la ilgili olarak: "1926'da Musul'u verirken tek bir Irak'a verdik. Karşımızda tek bir Irak görmek istiyoruz." Açıklamanın 'tam zamanında' yapıldığını belirten bir uzman. Gül'ün "Biz Musul'u bu şartlarda verdik. Şartlar değişirse tekrar durumu gözden geçirebiliriz. Türkiye bölgeye yönelik harekete geçebilir" mesajını verdiğini kaydetmiş *[Zaman,* 10 Şubat 2007).

Yaşar Nuri hoca da...

Gazetelere bakılırsa Gül'ün açıklamasının 20 gün öncesinde Yaşar Nuri Öztürk TBMM'de düzenlediği basın toplantısında daha da 'ileri' giden laflar etmiş. Beraberce okuyalım:

> Irak devleti bölünür ve Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulması girişimleri başlarsa (ki başlamıştır): Türkiye 1926 Ankara Anılaşması ve bu antlaşmayı teyit eden diğer antlaşmalara taraf olan Irak devleti ortadan kalktığı için Kuzey Irak'taki egemenlik hakkına tekrar sahip olur.

Şanlı Musul açıklamalarını geçmişe doğru izlemeyi burada keselim, zira yine 1926'nın kapısına dayandık. En iyisi, geri dönmeyip orada biraz kalalım. Bakalım ne ilginçlikler yaşanmış.Tafsilatı uzun süreceği için Kaymaz'ın çalışmasından maddeler halinde özetleyeceğim notlarımı.

1. Misak-ı Millî sınırları içinde olduğunu söylediğimiz Musul işini Lozan'da İngilizlerle çözemedik ve erteledik; Meseleyi İngilizlerle 9 ay içinde halledemezsek şimdiki BM'in ilk şekli olan Milletler Cemiyeti Konseyi'nin hakem olarak karar vermesini isteyecektik. Oysa bu kurumun 'hakemlik' yapmak gibi bir görevi yoktu. Üstelik bunu İngiliz Lordu l'armoor bile parlamentoda bizim dışişleri mensuplarından daha kuvvetli delillerle savunmuştu.

2. 25 Aralık 1925'de Ankara'da savaş rüzgârları esiyordu. Yüksek Askeri Şura toplanmış, İngiltere'nin Musul meselesine yaklaşımını ve olası bir savaşta Sovyetler Birliği'nden sağlanabilecek desteği değerlendiriyordu. Ancak toplantıdan Musul'a sıcak müdahaleden kaçınılması kararı çıkmıştı.

3. Konseyin Musul'u Irak'a bırakma kararı Lozan dahil Türk diplomasisinin yenilgisi anlamına geliyor-

du ve şuradan 3 gün sonra Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras), İngiliz temsilcisi Lindsay'e, oyuna geldiklerini, kendilerinin Konsey'i arabulucu olarak gördüklerinden, oysa hakemlik rolüne soyunduğundan şikayet ediyordu.

4. 9 Ocak 1926'ya geldiğimizde TBMM'de konuşan Aras, Musul'un elden gittiğini bile bile Konseyi suçluyor ve sahte bir sesle haykırıyordu: "Musul vilayeti üzerindeki Türkiye'nin egemenlik haklarından hiçbirisi askıya alınmamıştır. Tamamıyla mahfuzdur." Konuşmasının 'bravo' sesleri ve alkışlarla kesildiğini biliyoruz.

5. Sadece 4 gün sonra İngiltere, Irak ile yeni bir antlaşma imzalayarak işgalini sözde Irak devletinin rızasına bağlamış görünüyordu. 11 Mart 1926 da MC Konseyi, antlaşmayı onaylayınca Türkiye bir darbe daha yemiş oluyordu.

6. 17 Nisan'da başlayan Ankara görüşmelerinde Türkiye artık Musul üzerindeki toprak taleplerinden söz etmeden üç şey istiyordu: Bir dostluk antlaşmasının imzalanması, *Brüksel Hattı'nin güneyinde kalan toprakların İngiltere yerine "kendi kendini tam olarak yönetebilen bir devlet" olarak Irak'a bırakılması* ve Irak petrolünden Türkiye'ye pay verilmesi. Taleplerimiz makul seviyelere inince Lindsay'in gözleri parlıyordu.

7. Lindsay'in dikkatini bir nokta çekmişti. *Türkiye toprak taleplerinden herhangi bir karşılık beklemeden bütünüyle vazgeçmeye hazırdı.* Nitekim Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar ağırlaşmış, Şeyh Said İsyanı elindeki kozları zayıflatmıştı. Bundan sonra artık mesele petrol geliri üzerinde düğümlenebilir ve Türkiye eski toprağından çıkacak petrolün pek az bir geliriyle Musul'dan saf dışı edilebilirdi.

8. 5 Haziran'da imzalanan antlaşmayla Musul elimizden çıkmıştı ama hazmı hiç de kolay olmamıştı. Ertesi günü toplanan CHP grubunda ateşli tartışmalar yapılmış, sonraki gün ise TBMM antlaşmayı onaylamıştı. Ancak sanıldığı gibi ittifakla filan değil, 286 milletvekilinden yalnızca yarısının katılımıyla toplanan mecliste 2 red, 1 çekimser oya karşılık, salt çoğunluğu bile tutturamayan 140 vekilin oyuyla Musul defteri kapatılmış, Türkiye, Türkmenlerin azınlık haklarını dahi kabul ettiremeden egemenlik haklarından 25 yıllık petrol geliri karşılığında tamamen vazgeçmişti.[1]

(Bir not olarak belirtelim ki, bu 25 yıllık sürede düzenli ödeme yapılmadığından bir kaç yıllık petrol alacağı hâlâ vardır ama Irak'la imzaladığımız Bağdat Paktı'na zarar vermemek için Adnan Menderes Türkiye'nin bu hakkını kurcalamak istememiş ve böylece Musul konusunda bir geri adım daha atılmış oldu.[1])

Görüldüğü gibi siyasilerimizin tutturabildikleri tek nokta, toprakların "kendi kendini tam olarak yönetebilen bir devlet" olarak Irak'a bırakılmış olmasıdır. Görüşmelerde bizim teklifimiz olarak geçen bu ifadeden bir şey çıkar mı, bilmiyorum. Ama şunu unutmayalım: Ankara Antlaşması'nda bu madde yer almıyor. Sadece antlaşmanın *"Irak'ı müstakil bir devlet... tanıyarak"* yapıldığı kaydı var.

Öyleyse?

1 Nevin Coşar, "Musul petrollerinden Türkiye bütçesine gelen paralar", *Toplumsal Tarih,* Sayı: 38, Şubat 1997, s. 15 16.

Saltanatın kaldırılmasında Atatürk'ün rolü

Neden üşürüz İnkılap Tarihi derslerinde? Ya da şöyle soralım: Genel olarak tarih dersleri hep sıkıcı olmak zorunda mıdır? Kabahat hocalarımızda mı yoksa kitaplarda mıdır? Yoksa hepimiz mi suçluyuz?

Tekrarlana tekrarlana bilgiler şablonlaşmış, derslere mekanik bir anlatım tarzı hakim olmuştur. Oysa bir imparatorluğun bünyesinden ulus-devlete geçilirken ne amansız alt üst oluşlar yaşanmış, hangi yaman badireler atlatılmış, devrimleri yapanların olduğu kadar ona maruz kalanların beyinleri de bu yeni düzene hangi zorlanmalarla intibak etmiştir?

Neresinden baksanız son derece ilginç bir dönem. Düşünün, daha harf devriminin sosyal psikoloji açısından doğru dürüst bir incelemesi yapılamamıştır. Halbuki sırf bu 'olay' bile, sosyal bilimcilerimiz için ne paha biçilmez bir kaynaktır, bilsek.

Gelin bugün iyi bildiğimiz bir olayı mercek altına tutalım. Saltanatın kaldırılması nasıl gerçekleşti?

Prof. Suna Kili'nin *Türk Devrim Tarihi'ne* bakarsanız, saltanatın kaldırılması Atatürk devrimlerine dahildir.[1] (Şimdi birileri kalkıp 'değil midir?' demezsin sakın. Öyle

olup olmadığını göreceğiz.) Prof. Kili'ye göre saltanatın kaldırılması "ulusal eylemin", yani milli mücadelenin ve 1921 anayasasının "doğal sonucudur". Nedenmiş efendim? Çünkü anayasanın kabulünden 21 ay 12 gün sonra TBMM saltanatın kaldırılmasını gündemine almıştır. Yani daha önce veya daha sonra gündemine alsaydı bu 'doğal sonuç" ortaya çıkmayacak mıydı sayın hocam?

Neyse, geçelim, çünkü daha ilk adımda sonuç ile nedenin mutlaka **zamansal** olarak öncelik-sonralık sırasıyla açıklanamayacağına dair Gazali ve Hume'un söylediklerine sarkma riski belirdi, onun için itirazlarımı burada kesiyorum.

Siz de sıkıldınız, biliyorum. Lakin bu iş böyle. Önümüzdeki metinleri redakte ederek gideceğiz doğruya.

Nerde kalmıştık? Ha, evet, TBMM saltanatın kaldırılmasını gündemine almıştı. Sonra gündemle ilgili önerge üzerinde uzun tartışmalar olmuş, padişahı tutan milletvekilleri karşı çıkmışlar, nihayet önerge "Mustafa Kemal ve sekseni aşkın milletvekilince imzalanmış". Konunun o tarihte gündeme gelmesine ise İstanbul'dan Sadrazam Tevfik Paşa'nın Lozan'a birlikte katılma isteği neden olmuş. Sonra? "Bu davranış iyi değerlendirilmiş, saltanatçı milletvekillerine karşın saltanatın kaldırılması oybirliğiyle kabul edilmiştir."

Profesörümüze göre bu oybirliğini sağlamak da öyle kolay olmamıştır. Önerge ve "diğer önergeler" komisyonlarda görüşülürken tartışmalar uzamış, saltanatçı vekiller hilafet ve saltanatın ayrılmasının sakıncalar yaratacağını ileri sürmüşler. Ne güzel, demokratik bir tartışma diyebilirsiniz ama yok. Suna hanım bu çok seslilikten hiç mi hiç hoşnut değildir. "Sonunda karar gene Mustafa Kemal'in yerinde uyarısı ve karşıtların gözünü korkutmasıyla alınabilmiştir."

Yazar Mustafa Kemal'in komisyonda neler dediğini de aktarıyor bize: "Burada (yani komisyonda) toplananlar,

Meclis ve herkes sorunu doğal bulursa, sanırım ki uygun olacaktır. Yoksa, yine gerçek, yöntemine göre saptanacaktır; ama belki bir takım kafalar kesilecektir."

Bu 'kesin, kararlı, inançlı' çıkış karşısında herkes susmuş, hatta Hoca milletvekillerinden Mustafa Efendi'nin ünlü (!) "Bağışlayınız efendim; biz sorunu başka bakımdan ele almıştık; açıklamalarınızdan aydınlandık" cümlesi bu sert çıkış üzerine söylenmiş. Bunun üzerine komisyon önergeyi benimseyerek genel kurula göndermiş ve aynı gün 1 Kasım 1922'de 2. oturumda kabul edilmiştir.

Demokrasiye demokrasi dışı müdahalenin, bir nevi sert bir muhtıranın sözünü etmesine rağmen Prof. Kili'nin Mustafa Kemal'in sözünü oldukça haklı ve yerinde bulması ilginçtir. Devrimler yapılırken bu örnekler olağan görülmelidir. Yine de hep böyle korkutarak bir yere varılamayacağının bilincindedir hocamız. Her adımda "gerekirse bazı kafalar kesilecektir" demenin demokratik bir anlayışla bağdaşmayacağının, sık sık tekrarlandığı zaman olumsuz tepkilere yol **açabileceğinin** farkındadır. İşte bunun için yapılacak şey, yine demokrasiye dışarıdan müdahale edilip meclisteki çatlak seslerin temizlenerek yeni bir meclisin kurulmasıdır. Bu kaçınılmazdır.

Bu geniş aktarmayı, Prof. Kili'nin tarih bilgisi ve yorumunu kesmeden vermek ve inkılap tarihi kitaplarımızın içinde yüzdüğü mekanik ve sığ bilgi yığınını bütün halinde göstermek amacıyla yaptım.

İyi güzel de, neye itiraz ediyorum? Nedir beğenmediğim ya da eleştirdiğim taraf bu metinde?

Bir kere hatalar.

1. Önerge veya önergeler sanki Mustafa Kemal tarafından verilmiş gibi gösteriliyor. Halbuki *Nutuk'ta* bile kendisi, "...bir takrir (önerge) hazırlandı. Sekseni mütecaviz arkadaşa imza ettirildi. Bu takrirde benim de imzam vardır" diyor, yani saltanatın kaldırılması için hazırlanan önergenin kendisi hari-

cinde hazırlandığını bizzat kendi ağzıyla kabul ediyor. Hatta ben hazırladım bile demiyor, "benim de imzam vardır" diyerek aslında bunu ilk düşünenin kendisi olmadığını itiraf ediyor.

2. Meclise o gün üç önerge verilmiştir. Verenler arasında ikinci gruba, yani muhaliflere ait olanlar da vardır. Mecliste padişahlığı tutanlar olduğu kadar saltanatla beraber hilafeti de kaldıralım diyecek kadar ileri gidenler vardı. Ama bu kadar ileri gitmek o aşamada sakıncalı bulunduğu için hilafet bir süre daha kalmış, hilafetli Cumhuriyetimiz yaklaşık 16 ay daha devam etmişti. Bir de şunu düzeltelim ki, Rauf Orbay gibi karşı çıkanların bir kısmı, hilafetle saltanatın ayrılmasına karşı çıkıyorlardı, saltanatın kaldırılmasına değil. Bu önemli ayrım atlanıyor.

3. Peki oybirliğiyle kabul edilmesinden bahsediyorsunuz da, o gün kaç milletvekilinin meclise geldiğinden neden söz etmiyorsunuz? Üstelik madem bu kadar yaygın bir oybirliği vardı, saltanat neden ilk turda değil de ikinci turda kaldırılabildi? Bunun açıklaması nerede? Çünkü ilk oylamada gerekli çoğunluk mevcut değildi. Bütün uyarılara rağmen oylamaya sadece 136 milletvekili katılmış, 132 kabul, 2 red, 2 çekimser oy çıkmış, karar yeter sayısı bulunamayınca ertesi günkü 2. tura bırakılmıştı. (Kili'nin dediği gibi 2. oylama aynı gün yapılmamıştır.)

Uzatmaya gerek yok. Anladınız. İnkılap tarihlerimizin neden sığ ve yavan olduğuna bir misal daha vermiş olduk. Merak edenler olmuştur diye, ilk önergeyi verenin Dr. Rıza Nur olduğunu söyleyerek noktalayalım bahsi.

1 Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, 2. baskı, İstanbul 1982, Tekin Yayınevi, s. 149 151.

23 Nisan şehit yetimlerinin bayramıydı!

> 23 Nisan her yıl olduğu gibi bu yıl da,... Alışveriş Merkezleri'nde unutulmaz geçecek... Çocuklar hayalini kurdukları birbirinden farklı masal kahramanlarının büyülü dünyasında unutulmaz bir gün geçirecekler. Düzenlenecek kıyafet balosunda masal kahramanları gibi giyinecek olan çocuklar, çevre okullardan gelecek çocukların oyun ve gösterileriyle de tadına doyulmaz anlar yaşayacaklar...

Elektronik posta kutuma düşen bu ilginç duyuruyu okuduğumda ister istemez Sabiha Zekeriya Sertel'in *Resimli Ay* dergisindeki 80 küsur yıllık yazısına uzandı hafızamın kolları. Ne diyordu orada Sabiha Zekeriya Hanım? Beraber okuyalım:

> Ben unutulan çocukları hatırladım. 23 Nisan vesilesiyle parklarda, müsamerelerde hemcinsleri olan çocukları eğlendirirken onları sabahtan akşama kadar bir parça kuru ekmek için, hatta patronundan dayak yiyerek domuz gibi istismar edildiklerini hatırlatmak istedim. 23 Nisan çocukları eğlendirmek günü değildir. Himaye-i Etfâl'in (Çocuk Esirgeme Kurumu'nun] yaptığı programı yanlış tatbik edenler, bunu bir eğlence günü kabul ettiler... 23 Nisan açların, hastaların, işte çalışan çocukların günüdür. Onların dertlerinin konuşulacağı gündür.

Yerden göğe hakkı var.

Gelin görün ki, ne Sabiha Zekeriya hanımın bu anlamlı ve ısırıcı mesajlarla dolu yazıyı yazdığı 1930 yılında, ne de daha sonraları işin bu boyutu gündeme getirilmiş, adeta 23 Nisan'ın çocuk bayramı yapılmasındaki ana gerekçe dikkatlerden bilinçli bir şekilde kaçırılmıştır.

Şahsen çocukluğumda 23 Nisan törenlerine hiç katılamadım. Neden mi? Yok canım, telaşlanmayın hemen; ideolojik bir gerekçesi yoktu bunun. Milyonlarca Anadolu çocuğu gibi ailemin bayramlar için gerekli yeni kıyafete sarfedecek parası olmadığı için katılamazdım 23 Nisan törenlerine. Buna mukabil ben de geçit resimleri yapılan caddenin bir kenarında durur, bizim okulun geçmesini bekler, içim burularak arkadaşlarımı gizlice seyrederdim.

Ne var ki, yılın en güzel giyinmiş okulu yarışmasının, en şık ve güzel kızın seçildiği "Vali Kızı" makamının, hali vakti yerinde ailelerin okuduğu okulları nasıl bir gösteriş yarışına ittiğini bugün daha iyi değerlendirebiliyorum. Prenses tuvaletleri, kelebekler vs. o günlerden aklımda kalan sevimli enstantaneler. (Hatta bir de fotoğrafçı faslı vardı bayramların ki, şimdilerde unutulmuştur: Dükkânların önüne asılan bayram fotoğrafları arasında kendisini bulmaya çalışanları seyretmek de ayrı bir keyifti laf aramızda.)

Hatıralardan gerçeğe dönersek, 23 Nisanlar o gün bugündür şık ve pahalı kıyafetler anlamına gelmektedir. Peki hiç düşündük mü nedendi 23 Nisanlarda özellikle o pahalı, alımlı ve şık kıyafetlerin giyilmesi?

Bunun sebebini ben yıllar sonra el yordamıyla buldum. Bulduğum gerekçe, aslında 23 Nisan'ın neden "çocuk bayramı" yapıldığını da açıklıyordu.

Öncelikle belirtelim ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının birinci yıldönümü, Kurtuluş Savaşı şartlarında, 23 Nisan 1921 günü törenlerle kutlanmıştı ya, o sıralar adı henüz bayram değildi. (23 Nisan'ın Millî Haki-

miyet Bayramı yapıldığı kanun TBMM'den 2 Mayıs 1921'de, yani bayramdan 10 gün sonra çıktığı için o yıl "23 Nisan tezahüratı" denilmişti kutlamalara. At yarışları filan düzenlenmişti çocuklar yararına. Hele "çocuk bayramı" hiç değildi. İlk 23 Nisan Bayramı bu yüzden 1822'de kutlanacaktır ama adı henüz "çocuk bayramı" değildir. 23 Nisan'ın "çocuk bayramı" olabilmesi için tastamam 8 yıl daha beklememiz gerekecektir.

Araştırmacı-yazar Necdet Sakaoğlu'nun bir araştırmasında[1] dile getirdiği gibi, 23 Nisan Çocuk Bayramı öncelikle çocuk Esirgeme Kurumu'nun, o zamanki adıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin gayri resmi, yani sivil bir etkinliği olarak karşımıza çıkıyor.

İlk kez 1929 yılında Kurumun, kendi örgütüne bir genelge gönderdiğini ve bu genelgede 23-29 Nisan günlerini "Çocuk Haftası", haftanın ilk günü olan 23 Nisan'ı da resmi bayram olan 'Hakimiyet-i Milliye Bayramı'na paralel olarak "Çocuk Bayramı" ilan ettiğini görürüz. Ancak burada dikkat etmemiz gereken nokta, bu bayramın resmi bir bayram olmayıp bir hayır kurumunun yardım toplama kampanyası olarak başlamış olmasıdır.

Nitekim ilk defa 1929 yılında Ankara'daki Çocuk Esirgeme Kurumu'nun önünde toplanan çocuklar otomobil ve otobüslere bindirilerek Çankaya'ya götürülmüş ve köşkün bahçesine gelen bir grup çocuk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'i selamlamışlardır. O akşam üstü verilen çay ziyafeti ve çocuk balosuna başta Gazi, Başbakan İsmet İnönü ve TBMM Başkanı Kâzım Özalp olmak üzere devlet erkânının katıldığı, hatta bazı çocukların "piyesli, monologlu, marşlı, şiirli, danslı çok zengin bir müsamere programı" sergilediklerini biliyoruz.

Bu çocuklar arasında bir isim özellikle dikkatimizi çekiyor: İsmet İnönü'nün büyük oğlu Ömer İnönü. "Anneciğim" ve "Bahane" başlıklı şiirler okumuş olan küçük Ömer'den sonra çocuklar kelebek, saat, zeybek ve Azer-

KARAGÖZ

23 Nisan Egemenlik ve Çocuk Bayramları hepinize kutlu olsun!..

23 Nisan hiç böyle yorumlanmamıştı. *(Karagöz* dergisi, 22 Nisan 1948)

baycan dansları sergilemişler, Gazi Paşa çocukların başını okşamış ve dağıtılan oyuncaklarla gösteriler sona ermiştir.

Peki bu ayrıntıları niye aktardım?

Amacım, Çocuk Esirgeme Kurumu'nu*n* özellikle şehit ve gazi çocuklarının, genelde ise fakir ve eğitimsiz çocukların durumuna, daha doğrusu dramına dikkat çekmek ve yardım toplamak maksadıyla başlattığı bir sivil etkinliğin nasıl daha ilk hamlede devlet adamlarının çocukları için bir şov malzemesi haline getirildiğine ve asıl amacından nasıl hızla uzaklaştırıldığına işaret etmekti.

Asıl gayesi fakir çocuklarının sevindirilmesi ve bir defalığına da olsa yeni elbiselerle donatılması olan bu sivil bayramın resmi kadronun katına ulaşır ulaşmaz nasıl kolayca amacından saptığına tanık oluyoruz burada bir kere daha. 23 Nisan çocuk bayramlarında illerde vali ve daire müdürleri ile zengin kesimlerin kendi çocuklarını süsleyip püsleyip bayram kortejlerine katmalarının, renkli ve göz alıcı balolara götürmelerinin ülkenin genelinde hüküm süren aşırı yoksulluğun çocuk özeline yansıyan ağırlaşmış sorunlarına ne kadar duyarsız kaldıklarını göstermiyor mu? Fakir, kimsesiz, öksüz, yetim, hastalıklı, sakat, okula gitme imkânı bulamayan, ağır ve sağlıksız işlerde karın tokluğuna çalıştırılan çocukların sorunlarına eğilmek için paha biçilmez bir fırsat olan bu bayram, zengin çocuklarının birbirleriyle yarıştığı bir üst düzey yönetici kadro arası gösteriş rekabetine dönüştürülmüştür.

İşte Sabiha Zekeriya'nın yukarıda alıntıladığım sözleri tam bu çarpıklığın üzerine dökülen tuzruhu gibi bir etki bırakmış olmalıdır. Sesini birileri duydu mu? Emin değilim. Duymuşlarsa bile "komünistlik" yaptığı kanaatine varmış olmalıdırlar. O da vatan hainliğiyle eş anlamlıdır kimilerinin gözünde.

Sabiha Zekeriya Hanım "Ben unutulan çocukları hatırladım" diyordu o yazısının bir yerinde ve şöyle devam ediyordu:

> 23 Nisan vesilesiyle parklarda, müsamerelerde hemcinsleri olan çocukları eğlendirirken onları sabahtan akşama kadar bir parça kuru ekmek için, hatta patronundan dayak yiyerek domuz gibi istismar edildiklerini hatırlatmak istedim.

Resimli Ay'ın bir başka sayfasında "Memleketin üvey evlatları" başlığıyla karşımıza çıkan yazı da 23 Nisanlarda asıl hatırlanması gereken çocukların kimler olduğuna, yani sorunun özüne ısırıcı bir dille parmak basıyordu. Şu satırları okuyoruz beraberce:

> Çocuk Haftası. Çocuk Bayramı... Bunların hepsi güzel, bunların hepsi faydalı, bunların hepsi cazip, fakat çıplak ayaklarla taşlar üstünde koşan, öldürücü ve murdar han odalarında yatan, ekmekten başka gıda namına hiçbir şey bilmeyen, mektep görmeyen, hasta ailesine bakmak için sabahtan akşama kadar didinen, çalışan, hırpalanan yavrucaklar! Çocuk balolarından, çocuk eğlencelerinden size ne fayda var?

1929'dan bugüne gelirsek; *Yeni Aktüel* dergisinin 19-25 Nisan 2007 tarihli 93. sayısındaki bir haberde dile getirildiği gibi *"23 Nisansız çocuklarım* dertlerine derman olacak bir etkinlik göremeyeceğiz ne yazık ki. Sokak çocukları yine ortada; 1 milyona yakın çalışan çocuğun hal-i pür-melâlleri nurtopu gibi kollarımızda ; kırsal kesimde yaşayan çocukların yüzde 40'ı yoksullukla karşı karşıya; bin bebekten 29'u bir yaşına erişemeden ölüyor ; yarısı tam olarak aşılanamıyor , yani göz göre göre ölüme davetiye çıkarıyoruz ; öte yandan kız çocuklarının dörtte biri okuyamıyor, şehit çocukları yine cenaze fotoğraflarından fışkırıyor, vs.

Bütün bu çocuk sorunları içerisinde boğulurken, 23 Nisanları neden onların sorunlarını gündeme taşımak için sivil bir forum olarak değerlendirmiyoruz da, hâlâ varsa yoksa dans ve kıyafet saplantısı içindeyiz? 1929'daki yöneticilerin düşündüğü o inceliği biz bugün neden gösteremiyoruz?

Kutlanacak olan 23 Nisanlar bize biraz da bu acı gerçekleri derin derin düşündürmeli değil midir?[2]

1 Necdet Sakaoğlu, "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın tarihinden", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 52, Nisan 1998, s. 4-12.

2 23 Nisan ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. *Küller Altında Yakın Tarih* (İstanbul 2007, Timaş).

Teneffüs

23 Nisan'lar ne hale geldi?

"23 Nisan her yıl olduğu gibi bu yıl da, M1 Merkez Alışveriş Merkezleri'nde unutulmaz geçecek... Çocuklar hayalini kurdukları birbirinden farklı masal kahramanlarının büyülü dünyasında unutulmaz bir gün geçirecekler. Düzenlenecek kıyafet balosunda masal kahramanları gibi giyinecek olan çocuklar, çevre okullardan gelecek çocukların oyun ve gösterileriyle de tadına doyulmaz anlar yaşayacaklar...

M1 Merkez Alışveriş Merkezleri 23 Nisanları çocuklar için unutulmaz kılmaya devam ediyor. Çocukların hayal dünyalarını süsleyen, yalnızca masal kitaplarında okudukları bir dünyaya 1 gün için de olsa adım atmalarını isteyen M1 Merkez Alışveriş Merkezleri benzersiz bir Kıyafet Balosu düzenliyor. Çocukların doyasıya eğlenecekleri bu günde çevre okullardan gelecek minikler de gösteri ve oyunlarıyla günün keyfine keyif katacaklar.

M1 Merkez Alışveriş Merkezleri, 23 Nisan'ın yalnızca Türkiye'de yaşayan çocuklara değil tüm dünya çocuklarına ve çocukların mutluluğuna adandığı ilkesinden yola çıkmaktadır. Bu nedenle M1 Merkez, baloya katılan çocuklara, dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan ve bambaşka hayatlar süren çocukları da tanıtmayı istemektedir. Bu amaçla hazırlanan görsellerle, M1 Merkezleri dolduran çocuklara, dünyanın 7 farklı ülkesinde yaşayan (Alman, Amerikalı, Brezilyalı, Senegalli, Çinli, İspanyol, Hintli) çocukların kültürlerinin ve hayallerinin kapıları ardına kadar açılacak..."

(***2007 Nisan- Bir e-postadan)***

Atatürk, usta karikatürcüye ne demişti?

Recep Tayyip Erdoğan'ın ilk iktidar dönemine damgasını vuran tartışmalardan biri de 'karikatür kriziydi. Başbakan'ın bir mizah dergisinde karikatürünü yapan kişiyi mahkemeye verip mahkûm ettirmesi, onun eleştiriye tahammülsüzlüğüne yorulmuştu kimi çevrelerce. Ne var ki, yakın tarihe dikkatle bakıldığında bırakın Erdoğan gibi hukuk yoluyla hakkını aramayı, karikatürcünün mesleğinin satın alındığı olaylar bile yaşanmıştır.

Meşrutiyet yılları bir çok sanat dalı için olduğu gibi karikatür için de bulut toplama yılları. Hele Otuzbir Mart'ın ardından **II.** Abdülhamid tahttan indirildikten sonra padişahlar bile eleştiri konusu olabilmiştir mizah dergilerinde.

İşte Cemil Cem Meşrutiyet döneminin parlattığı en değerli çizerlerden biriydi. O, karikatür sanatımıza yeni bir hamle getirmişti. Zengin bir Batı kültürüne sahip olan ve Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştığı yıllardan edindiği renkli birikime yaslanan Cem, *kesintisiz eleştiri* olarak koymuştu yürüdüğü yolun adını. Ancak eski sultan Abdülhamid'i eleştirirken kendisini alkışlayan eller, sanatçının okları kendilerine yönelince yumruklaşıverecekti. Böylece siyasî hayatımızda karikatürist ile iktidar arasındaki bi-

Cem'in kendi eliyle yaptığı karikatürü ve Feyhaman Duran'ın fırçasından bir tablosu (sağda).

timsiz mücadelenin odak noktalarından birisi olacaktır Cem.

Nihayet İttihatçıların baskıları sonuç verecek ve karikatürist Cemil Cem, 1908'dc çıkarmaya başladığı *Kalem* ve *Cem-Djem* adlı dergilerinin kepengini on yıl sonra, 1918'de indirmek zorunda kalacaktı. Bundan sonra Cem için uzun bir suskunluk dönemi başlar.

Bir öfkeye mahkûm...

Bu sessiz dönem, Cumhuriyet kurulduktan sonra son kez bozulacaktır, önce Güzel Sanatlar Akademisi'nde müdürlük yapan Cem, 1926'da yeniden çıkarmaya başlar dergisini. Yine dilini, pardon elini tutamamakta ve Cumhuriyet hükümetlerinin olumsuz icraatını ısırıcı zekâsıyla eleştirmektedir. 1927 Aralık'ına geldiğimizde Cem'in dergisini nihai olarak kapattığını, kapatmakla da kalmayıp karikatür çizmeyi dahi bıraktığını göreceğiz.

Orhan Koloğlu *Türkiye Karikatür Tarihi* adlı eserinde Cem'in karikatürü bırakmasını, "bir karikatürü yüzünden bir yıl hapse mahkûm oldu. Sonunda mesleğini bırakmayı yeğledi" şeklinde aktarmaktadır.[1] Başka kaynaklarda ise Yavuz zırhlısının tamirinin uzaması nedeniyle çizdiği

Aynı zamanda ressam olan Cem'in bir tablosu. Akademi hocaları.

bir karikatürün Bayındırlık Bakanı Recep Peker'i öfkelendirdiği ve baskılara dayanamayan sanatçının karikatürü bıraktığı yazılıdır.

Ne varki bu, Cem'in suskunluğunun yarı resmi açıklamasıdır. Ancak olayın resmi belgelere yansımayan yüzü çok daha ilginç ve karmaşık bir hikâye sunar bize.

Bu gayrı resmi bilgiyi, sanatçının oğlu Mehmet Cem'e borçluyuz. Karikatürist Semih Balcıoğlu'nun *Tarih ve Toplum'daki* bir yazısından öğrendiğimize göre, Cem'in susuşunda Atatürk birinci dereceden etkili olmuştur. Oğlu, Balcıoğlu'na şöyle anlatmıştır bu ilginç olayı:

> Cumhuriyet'in kuruluşundan kısa bir süre sonra, Atatürk, babamı Ankara'ya çağırır. Padişahlık devrinde yapmış olduğu üstün karikatürlerinden dolayı kutlar ve her Türk gibi, "Benim de karikatür deyince aklıma Cem gelir" ve her zamanki nezaketiyle babama, *"Artık karikatür çizmeyin, geçmiş dönemde çok başarılıydınız, bundan böyle istanbul'a hizmet ediniz, sizi Şehir meclisine üye atadık. Engin sanat kültürünüzden İstanbul şehri yararlansın"*, der. Bu konuşmadan sonra Çankaya Köşkü'nden ayrılan Cem, ceketinin mendil cebindeki "tarama kalemi"ni çıkarıp orada kırar ve karikatür çizmeye o anda son verir.[3]

Sakın o uğursuz kelimeyi kullanma!

Son verir vermesine ya, içinde memlekete hizmet ukdesi ve sanatın kıpırtısı rahat bırakmaz kendisini. Ne de olsa yönetimde etkili ve yetkili pek çok arkadaşı vardır. Bir çaresini bulacaklardır nasıl olsa. Onlarla her şeyi konuşur. Lakin bir tek şeyi konuşmasına müsaade etmezler Cem'in: Karikatürün K'sını ağzına almasına.

Günün birinde boş durmaktan canı sıkılan Cem, arkadaşlarına bir "tarım dergisi" çıkarmak istediğini söyler. Dünyadaki en son tarımsal gelişmeleri Türkiye'ye aktaracak bir dergidir düşündüğü. Ne yazık ki, arkadaşları derhal karşı çıkarlar. "Yoo" derler, "sen o derginin içine yine az çok karikatür çizersin. Bunun dışında bizden ne istersen iste ama o menhus kelimeyi sakın bir daha ağzına alayım deme."

Cemil Cem bundan sonra Kadıköy'deki evine kapanmış, resim yaparak ve bir daha karikatüre yan gözle dahi bakmayarak 1950 yılında bir kalp sektesinden sessiz sedasız aramıza veda etmişti. Mezarı Rumelihisarı'ndadır.

Üzülmeye gerek var mıdır: Ölmeden önce ölmüştür nasıl olsa.

1 Orhan Kologlu, *Türkiye Karikatür Tarihi,* İstanbul 2005, Bileşim Yayınevi, s. 126.

1934'de bir profesör neden intihar eder?

Takvimler 10 Mart 1934'ü gösterdiğinde istanbul Arnavutköy'de Set Sokağı 2 numaralı evde bir profesör intihar etmişti. İki gün sonra *Milliyet* gazetesi bu haberi "Eski bir müderrisin ölümü" başlığıyla sanki önemsiz bir olaymış gibi 6. sayfadan duyurmayı tercih etmişti. Şöyleydi *Milliyetteki* haberin metni:

> Cevad Mazhar Bey, evinde ölü olarak bulundu. Aldığımız malumata göre Darülfünun ıslahatında açığa çıkarılan müderrislerden kimya profesörü Cevad Mazhar Bey, evvelki gün Bebek'teki evinde ölü olarak bulunmuştur.
>
> Yaptığımız tahkikata göre, Cevad Mazhar Bey, Darülfünun'dan çıkarıldıktan sonra fevkalade bir teessüre kapılmış ve kendisine asabi bir hastalık gelmişti. Evvelki gün evde kimse bulunmadığı bir sırada kendisine son derece asabi bir buhran gelmiş ve feci çırpıntılar içinde vefat etmiştir.
>
> Cevad Mazhar Bey'in cenazesi dün morgda muayene edilmiş ve defnine ruhsat verilmiştir. Cenazesi bugün, eski talebesinin ve arkadaşlarının iştirakiyle merasimle kaldırılacaktır.[1]

Gazetenin bu haberi böyle masumane sunmasına bakmayın siz; aslında bu 'ölüm'de hem kişisel, hem de

Cevat Mazhar Bey Kimya Enstıtüsü'nde talebeleriyle bir derste. Yıl 1921. Görüldüğü gibi sınıfta 3 kız talebe de mevcuttur. İsimler Güzide Tevfik, Hayriye Edhem ve Mediha Hurşit imiş.

1930'lu yılları bir örümcek ağı gibi saran toplumsal ve siyasî bir dram yuva yapmış durumdadır. Zaten asıl bu ikinci yönüyledir ki, yazımıza konuk olmuştur kimya profesörü Cevad Mazhar Bey.

İnkılapların psikolojik alımlanışı nasıl oldu?

Önce görüşlerimi topluca ifade edeyim:

1. 1920'lerin köktenci inkılapları, toplumun psikolojisine hep olumlu yönleriyle yansımış gibi gösterilir. Bayramlarda herkes şen şatır pozlar vermektedir; yeni devrin ideolojisine 'bütün ulus' can u gönülden katılmıştır; katılmayanlar ya mürtecilerdir, ya da bozguncular; halk tek millet ve tek yumruk olmuştur vs.

2. Ancak inkılap tarihi kitaplarımızın saray vak'anüvislerinin yazdıklarından pek de farklı olmadığını şuradan anlıyoruz ki, bu süreçte halkın psikolojisine, algısına, yaşadıklarına ya itibar etmemişler, yahut da onları gericilik veya fitneyle suçlamışlardır. Bunun da Osmanlı üst düzey bürokrasisinin halka bakışını devam ettirdiğini görmek için fazla zahmete gerek bulunmuyor.

3. Cumhuriyet kanunları veya Atatürk inkılapları dediğimiz peş peşe gelen keskin kırılmaların toplum üzerinde, özellikle psikolojik bakımdan tahripkâr sonuçlar doğurması kaçınılmazdı (hatta bunun tersini düşünmek daha mantıksızdır). Acaba o sarsıntıyı bizim gibi ders kitaplarından okumayıp bizzat yaşayan nesil nasıl bir psikolojik tepki göstermiş, ne tür travmalar geçirmişti?

Üç maddede özetlemeye çalıştığım görüşlerimin somut bir delili olması bakımından Kimyager Cevad Mazhar Bey'in şüpheli 'ölümü' son derece anlamlı. Bu anlamı keşfetmek için şimdi tekrar o gazete haberinin satır aralarına eğilelim.

Bir profesör kaybettim, hükümsüzdür

Gazetelerde "feci çırpıntılar içinde" öldüğü duyurulan profesörün gerçek ölüm sebebi, kamuoyundan ısrarla gizlenmiştir. Dedikodu gazetesi Cevad Mazhar Bey'in intihar ettiğini yaysa da, ilk defa 48 yıl sonra, 1982'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin yayınladığı bir kitapta intihar ettiği resmi ağızdan doğrulanabilmişti. Düşünün, aradan 50 küsur yıl geçtikten sonra itiraf edilebiliyor bir intihar. Sanki tabu!

Lafın gelişi değil, gerçekten de tabuydu 1930ların ortasında Türkiye'de intihardan bahsetmek. Gazeteler intihar haberlerini yazamazlardı. Neden?

19. yüzyıl sonlarında romantik bir intihar salgını Avrupa'yı nasıl sarsmışsa, 1930'lar Türkiye'sinde de bir 'intihar modası' baş göstermişti. Nitekim dönemin önde gelen tıp adamlarından ve daha sonra oturduğu İstanbul Valiliği koltuğundan uzun süre kalkmayacak olan Fahrettin Kerim [Gökay] Bey, 1932'de kaleme aldığı *Türkiye'de intiharlar Meselesi adlı* kitabında (İstanbul, Kader Matbaası) intiharların yaygınlaşmasına başlıca iki sebep ileri sürüyordu: *İğbirâr ve fakr u zaruret*, yani psikolojik kırgınlık ve yoksulluk.

Prof. Cevat Mazhar Bey ile Prof. Ligor Beyler Kimya Enstitüsû'nü'n 1923 mezunlarıyla böyle poz vermişler.

Dr. Fahrettin Kerim'i, hakkında bir kitap yazmaya sürükleyen ciddi intihar salgını, devrin bir başka doktoru Cevad Mazhar'ı en verimli çağda hizmet etmek için yanıp tutuştuğu ülkesinden koparıp götürmüştü.

Nedendi peki onun intiharı? Neye kırılmıştı bu kimya profesörü? Ve neden fakr u zarurete düşmüştü?

Kimyada 'En hakiki mürşit' ilim değil miydi?

Türkiye'nin sınaî (endüstriyel) kimya alanında yetiştirdiği ilk uzmandı o. Askerî Tıbbiye'den mezun olmuş, Mütareke döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında devrin yegâne üniversitesi Darülfünun'da muallimlik ve müderrislik, yani öğretmenlik ve profesörlük yapmış, Fen Fakültesi'nde uzun yıllar organik sanayi kimyası üzerine dersler vermiştir. Yine aynı fakülte bünyesinde kurulan Kimya-i Hayatî ve Sınaî Enstitüsü'nün müdürlüğünü üstlenmiş, organik ve inorganik kimya alanlarında çok sayıda bilimsel kitaba imza atmış, *Fen Fakültesi Mecmuasında* makaleleri yayınlanmıştır.

Kaynaklar onun Avusturya ve Almanya'da kimya ve cilt hastalıkları alanlarında uzmanlık eğitimi aldığını belirtiyor. Osman Bahadır'in kelimeleriyle söylersek, "...son dönem Osmanlı'nın ve erken dönem Cumhuriyet'in az sayıdaki modern bilim adamlarından biri"dir o.[2]

Dahası, Cevad Mazhar Bey, önemli bir meslekî dergi olan *Kimya ve Sanayii* dergisinin genel yayın yönetmenliğinde bulunmuş ve ölümünden bir yıl önce yazdığı bir yazıda çabalarının yerli bir bilimsel ortam oluşturmaya dönük olduğunu vurgulamak ihtiyacını duymuştu. Kalitesi ve ideali hakkında bir fikir vermek için baş yazısının yalnızca son cümlesini alalım buraya:

> *Kimya ve Sanayiini* mümkün olduğu kadar *yerli bir kisve ile çıkarmak ve onda memleketimizin bir izini bulundurmak için,* tuttuğumuz bu yolda, bütün meslek arkadaşlarımızın yardımlarını bekleriz..

"Mendilimde kan sesleri"

Kimya alanında bir çok açıdan öncü rolü oynamış bu değerli bilim adamımızın intihar sebebi, üniversiteden yaş haddi sebebiyle atılmış olmasıydı. 31 Temmuz 1934'de açıklanan Darülfünun'un tasfiyesi kararı, pek çok bilim adamının olduğu gibi Cevad Mazhar Bey'in de hayatını karartmıştı. Üstelik başka arkadaşlarına lise hocalığı, dolgun emekli maaşları veya yurt dışında çalışma imkânı sağlandığı halde kendisi bir kenarda unutulmuş veya koca bir Darülfünun profesörü için çok düşük işler teklif edilmiş, o da buna karşılık aç kalmayı tercih etmişti.

64 yaşında, tam da meslek hayatının en parlak dönemini yaşarken işinden atılmak, kolay bir hadise değildir. İşte bunu bir türlü kabullenemez Cevad Mazhar Bey. Yetiştirdiği binlerce talebeye, yazdığı emek mahsulü kitaplara, onca makaleye, kimyanın sanayiye uygulanması yolundaki öncü girişimlerine alacağı karşılık bu mu olmalıydı?

Evine kapanır. Kimsenin yüzüne bakamaz olmuştur. Sokağa bile çıkamaz. Onuruyla oynanmış insanların psikolojisi içindedir. Tam 7 ay sürer bu sancılı inziva hayatı. Neden işinin başında değildir? Bunu ne kendisine, ne de çevresine açıklayabilir. Devrimlere mi düşmandır? Hayır. O işinde gücündedir, ülkesinin bilim hayatına adamıştır ömrünü. Aydınlanmanın neferlerindendir. Ne fenalığı görülmüştür ki?

Son ümidi, üniversite reformunu yapan Dr. Reşit Galip'in bu hatadan dönmesindedir. Ancak 5 Mart 1934'de son acı haberi alır. Reşit Galip veremden ölmüş, Cevad Mazhar da ömrünün son durağına gelmiştir artık.

Gider bir eczaneye, bir şişe baryum klorid alıp evine döner. İğneyle damarlarına **baryum** klorid eriyiğini zerk ederek "feci çırpıntılar" içerisinde hayatına son verir.[3]

İnkılap tarihi kitaplarımıza inkılapların toplum psikolojisinde yol açtığı travmaları da eklemenin zamanı gelmedi mi sizce?

Not: Metinde yer alan fotoğraflar *Tarih Konuşuyor* **dergisinde** Mehmed Ali Kâğıtçı'nın seri yazı halinde çıkan "Türkiye'de kimyagerlik" adlı tefrikasından alınmıştır. Numara sırasına göre kaynaklar şöyledir:

1. Sayı: 57, Ekim 1968, s. 3909;
2. Sayı: 58, Kasım 1968, s. 3974;
3. Sayı: 58, Kasım 1968, s. 3977;
4. Sayı: 60, Ocak 1969, s. 4041.

1 *Milliyet*, 12 Mart 1934'ten aktaran: Osman Bahadır, "Darülfünun kimya müderrisi Cevad Mazhar Bey niçin intihar etti?", ***Bilim*** *Cumhuriyetinden Manzaralar*, İstanbul 2000, izdüşüm Yayınları, s. 36 (ilk olarak *Toplumsal Tarih* dergisinin Aralık 1998 tarihli 60. sayısında yayınlanmıştır).

2 Cevad Mazhar Bey'in kitapları için Ekmeleddin Ihsanoğlu'nun *Türkçe Açıklamalı Kimya Eserleri Bibliyografyasına* bakılabilir (İstanbul 1985).

3 Şeref Etker, "Darülfünun kimya müderrisi Dr. Cevat Mazhar Bey nasıl intihar etti ?", *Cumhuriyet Bilim Teknik*, sayı: 730, 17 Mart 2001, s. 18.

1923'de Cumhurbaşkanını halk seçseydi!

Evet, 1923 yılında Cumhurbaşkanını halk seçseydi kimi seçerdi ve daha da önemlisi, 85 yıllık Cumhuriyet tarihimizin bugüne kadarki manzarası bundan nasıl etkilenirdi? Hangi farklı yönlere giderdi ve zamanın akrep ile yelkovanının 2007 yılına yolu düştüğünde nasıl bir Türkiye'ye tanık olunurdu?

Hayır, kehanette bulunuyor değilim. Bilindiği gibi, kehanet geleceğe doğru yapılır. Ben zihninizi bir parça zorlayarak geçmişin içerisine geleceğin tohumları ekmeye çalışıyorum ve yeniden düşünelim diyorum: Acaba Cumhuriyet ilan edildiğinde halka güvenilseydi ve siyasî sistemimiz halkın seçtiği bir Cumhurbaşkanı üzerine kurulsaydı, nasıl bir manzara çıkardı karşımıza?

Hem zaten fazla düşünmenize hacet kalmayacak gibi. Baksanıza, Kâzım Karabekir, 1922 yılında bunu bizzat teklif etmiş. Hem de açık ve seçik bir biçimde teklif etmiş ama ne yazık ki, kabul ettirememiş.

Şimdi o harareti bir türlü düşmeyen günlere uzanalım, yani bundan tam 85 yıl kadar önceye. Sıcak bir Temmuz ateşi yakıp kavurmaktadır Türkiye'yi. Ordular sabırsızdır. Yunan ordusu üzerine nicedir beklenen nihai hü-

cum bir türlü gerçekleşmemektedir. Acaba düşmandan mı korkulmaktadır?

Türkiye Büyük Millet Meclisi, bir yıl önce Sakarya meydan muharebesinden sonra "Gazi" unvanıyla ödüllendirdiği Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık yetkisini bu defa öncekilerden farklı olarak üç aylık bir süreyle değil, süresiz olarak bırakmaktadır. İşte o 20 Temmuz 1922 günü Meclis kürsüsüne çıkan Mustafa Kemal Paşa teşekkür konuşmasında milletin vekillerinin gözlerinin içine bakarak şunları söyleyecektir:

> İkinci saadetimi temin edecek olan husus, benim bundan üç sene evvel dava-yı mukaddesemize (kutsal davamıza] başladığımız gün bulunduğum mevkie rücu edebilmekliğim [dönebilmekliğim] imkânı olacaktır. (Alkışlar.) Hakikaten sine-i millette (milletin sinesinde] serbest bir ferd-i millet [millet ferdi] olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Vâkıf-ı hakâyık (hakikatlere vakıf] olarak kalp ve vicdanında manevî ve mukaddes nazlardan başka zevk taşımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamâtın [makamların] hiçbir kıymeti yoktur.

Bu sözlerin ardından planlarını Fevzi Çakmak Paşa'nın yaptığı Başkomutanlık Meydan Savaşı ve 30 Ağustos'ta Yunan ordusunun darmadağın bir şekilde kaçması gelir. Artık Yunanlılar soluğu İzmir'de alacaklardır, sonra da apar topar Yunanistan'da. Şimdi Karabekir Paşa'nın aklında şu yakıcı soru kımıldamaktadır:

> Vaziyet çok nazikti. Sakarya zaferinden sonra üç rütbe alarak müşir [mareşal] olmuş olan ve en büyük unvan sayılan Gaziliği de almış bulunan herhangi bir başkumandanın daha büyük ve nihai olan bir zaferden dolayı alacağı rütbe, üç ay önce Meclis kürsüsünden yaptığı vaad mucibince [gereğince] sine-i millette bir fert olmasının hakikatte kolay olmadığını gösteriyordu.

Yani Mustafa Kemal Paşa acaba mecliste söz verdiği gibi istifa edip bütün görev ve mevkilerden uzaklaşacak, yani sine-i millete dönecek midir? Bu, 30 Ağustos'tan sonra biraz zor görünmektedir. Ancak Karabekir Paşa'nın bulduğu bir çare vardır ama uygulanabilecek midir? Buna göre önce saltanat kaldırılacaktır, sonra da Hilafet Osmanlı hanedanına bırakılacak ve barış masasına Lozan'da öyle oturulacaktır. Bundan sonraki adım, Cumhuriyetin kurulması olacaktır.

Ancak Karabekir'in teklifi bu noktada derin bir viraj alarak Cumhurbaşkanlığı seçimini, Gazi'nin mecliste verdiği söz üzerine oturtmakta ve onu gerçekten de milletin sinesinde bir millet ferdi olarak çalışmaya davet etmektedir. İsterseniz Kâzım Karabekir'in kendi sözlerinden okuyalım bu ilginç fikrini:

> Bundan sonra Cumhuriyeti ilan etmek ve Cumhurreisliğine sırf tarihî bir nam olmak suretiyle mükafatlandırmak ve maddî olarak da ölünceye kadar bu makamın terfihlerinden [sağlayacağı refahtan] istifade etmek üzere Mustafa Kemal Paşayı intihab etmek [seçmek] ve millet kürsüsünden verdiği vaad mucibince istifasından sonra halka serbest Cumhurrreisi intihab ettirmek.[1]

Fakat "birtakım fırsat kollayıcılar" bu çözümün, Cumhurbaşkanı olabilmek uğruna Karabekir'in ortaya attığı bir tertip olduğunu yetiştirmişlerdir Gazi'ye. Buna "Karabekir'le çok çetin uğraşacağım" diyerek cevap veren Mustafa Kemal Paşa'nın bu sert tepkisi üzerine teklifini geri çekmek durumunda kalan Karabekir Paşa'nın, hiç olmazsa Meclise verilen önergede hilafetin kaldırılmasına mani olmak için nasıl uğraş verdiğini biliyoruz. Muhtemelen kendisi ve Rauf Bey gibi cerbezeli kurtuluş liderleri olmasa, Hilafet 1924'de değil, 1922'de saltanatla birlikte kaldırılmış olacaktı. (Karabekir'in Hilafeti son güne kadar savunmaya devam ettiğini, 1924 yılında Terakkiperver Fır-

kası adına Halife Abdülmecid'e yaptığı destek ziyareti ayan beyan ortaya koymaktadır.)

31 Ekim 1922 sabahı yanına İsmet Paşayı da alan Karabekir'in Çankaya'da Gaziyi ziyaretleri, konuya son noktanın konulması bakımından önemli bir adımdır. Amaçları, Saltanat kaldırılırken Hilafetin de kaldırılmasına mani olmak ve onun Osmanoğlu hanedanına bırakılmasını sağlamaktır. Çünkü bir iki gün önce Meclise getirilen önergede "İstanbul'daki padişahlık ma'dum ve tarihe müntekildir", yani padişahlık kaldırılmış ve tarihe karışmıştır, denilmekte, Hilafet TBMM'ne bırakılmakta, böylece o da saltanatla birlikte tarihe karışmış olmaktadır.

Bu özel görüşmede İsmet ve Karabekir paşaların kararlı tutumları sonucu 1 Kasım tarihli önerge ile kanundaki 6. madde, "Hilafet Türklere, hanedan-ı âl-i Osman'a aittir. Türkiye Devleti makam-ı Hilafetin istinadgâhıdır [dayanağıdır]..." şeklini alır. Nitekim aynı gün yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa, Peygamber Efendimizi (sav) ve Hilafeti övdükten sonra,

> Bundan sonra makam-ı Hilafetin dahi Türkiye devleti için ve bütün âlem-i İslam için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vuzuhuyla [açıklığıyla] gösterecektir. Türk ve İslam Türkiye Devleti bu iki saadetin tecelli ve tezahürüne menbâ ve menşe [kaynak] olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır. (İnşallah sesleri)

sözleriyle konuyu özetliyordu. Başbakan Rauf Orbay da kürsüden kanunun Mevlid kandiliyle aynı güne denk gelmesinin, yaptıkları işin hayırlı olduğuna delalet ettiğini söyleyecek ve iki gün resmî bayram ilan edilecektir.

Nitekim Lozan'a gitmeden önce yeni Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, Londra'da çıkan *Müslim Standard* dergisine verdiği bir mülakatta, "Hilafetin hukuku tehlikeden uzaktır ve onu korumak için bütün Türk milleti kanını dökmeye hazırdır" diyordu.

Peki Lozan'dan sonra ne değişti?

Lozan'dan sonra neyin değiştiğini görebilmek için İsmet Paşa'nın bu ilginç röportajını okumakta fayda vardır.[2]

Buyurun öyleyse...

1 Kâzım Karabekir Paşa'nın görüşleri için bkz. *Paşaların Kavgası: Atatürk-Karabekir,* Hazırlayan: İsmet Bozdag, İstanbul 1991, Emre Yayınları, s. 92 vd. ve Hazırlayan: Uğur Mumcu, Kazım Karabekİr Anlatıyor, İstanbul 1990, Tekin Yayınevi, s. 58 vd.

2 İsmet Paşa'nın Hilafet hakkındaki mülakatı için bkz. *Hilâfet ve Millî Hâkimiyet,* Ankara 1339 (1923), Matbuat ve İstihbarat Matbaası, s. 218-224.

İsmet Paşa Hilafeti savunuyor

17 Kasım 1922 günü. Lozan yolundaki Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, Strazburg'daki muhteşem manzaralı Grillon Oteli'nde kabul ettiği *Müslim Standard* dergisinin müdürü Seyyid Abdülkadir Mâlik'e, 'bütün dünyaya duyurulmak üzere' bir mülakat veriyordu. Dergi, Hind Müslümanlarının desteğiyle çıkıyor ve giderek İngiltere'yi endişelendirici bir akım haline bürünmekte olan Hind Hilafet Hareketi'ni açıktan destekliyordu. Yalnız Hind Müslümanlarını değil, Hilafetin korunmasını 'şahsî meselemdir' diye sahiplenen Gandi başta olmak üzere bütün Hindistan'ı ilgilendiren Lozan barış müzakereleri hakkında kamuoylarını birinci elden bilgilendirmek, hele baş müzakereci İsmet Paşa'nın ağzından Türkiye'nin Hilafete bakışını öğrenmek son derece önemliydi dergi yöneticileri için.

Yola çıkmadan önce gerek TBMM hükümeti, gerekse Gazi Mustafa Kemal tarafından Hilafet konusunda sıkı sıkıya tembihlenmiş olan İsmet Paşa, söyleşide tabiatıyla kişisel görüşlerini değil, TBBM hükümetinin görüşlerini aktarmıştı. Ve zaten sözleri bizim için bu bakımdan önem taşımaktadır.

Şimdi o ilginç konuşmadan bazı pasajları birlikte okuyalım. Aktaracağım kısımlar, 1923 yılında Ankara'da Mat-

buat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nce bastırılan "Hilâfet ve Millî Hâkimiyet" başlıklı bir derlemeden alınmıştır. Yani şüphe edilecek bir tarafı olmayan resmi bir yayındır.(Maalesef ***Müslim Standard***'daki İngilizce metne henüz ulaşamadım. Bir hayır sahibi fotokopisini bulup da gönderirse sevinirim.)

Son bir not olarak belirtelim ki, muhtemelen mülakatın gerçekleştiği saatlerde Sultan Vahdettin İstanbul'u terk etmektedir ama Strazburg'dakilerin henüz bu kritik olaydan haberleri yoktur.

Peki İsmet Paşa bu konuşmada neler diyor?

Neler, neler demiyor ki? Şöyle bir hatırlayalım söylediklerini öyleyse:

> Size ve sizin vasıtanızla bütün Müslümanlara diyebilirim ki, Hilafete her zaman olduğu gibi, dinen pek sıkı merbut [bağlı] olduğumuz gibi icap ederse onun müdafaası için son damla kanımızı dökmeğe her zaman hazırız.

Hilafet uğruna kanımızın son damlasına kadar savaşırız diyen Paşa, sözlerine şöyle devam ediyor:

> Türk milleti İslamiyetin kılıcı olmakla müftehirdir [övünür].

Türkiye'de kurulacak devletin 'İslamiyetin kılıcı' olduğunu beyan eden Lozan baş delegemiz, burada da durmaz ve bütün hızıyla devam eder. Hilafetin sahibi yalnız Halife değil, bütün Türk milletidir ve böylesi İslamiyet için daha hayırlıdır:

> Bütün Türk milleti diyorum, yalnız fert değil. Fert yerine yekvücut bütün bir milletin Hilafeti müdafii [savunucusu] olması müreccah [tercihe şayan] değil midir?... Asırlardan beri Hilafetin mücahidi olan Türk milleti yekvücut olarak onu müdafaada devam edecektir. Hilafetin kuvvetini kayb eyleyeceği korkusu tamamiyle esassız ve nâbecâdır [yersizdir].

Lozan yolcusu İsmet Paşa'nın İslamcı söylemi' bu kadarla da kalmaz. İslam âlemine vereceği başka mesajlar da vardır. Ne gibi mi? Kendisine kulak verelim o zaman:

> Türk teşkilât-ı esâsiyesinde [anayasasında] bütün kuvvâ-i tedâfuiyyenin [savunma kuvvetlerinin] Hilafet uğrunda istimali [kullanılması] vardır. Böylece Hilafeti maddî vesâitten [vasıtalardan] mahrum bıraktığımız nasıl iddia olunabilir? Hilafet Türkiye'dedir ve Türkiye'ye istinâd eder [sırtını dayar]. Hukuk-ı Hilâfet masundur [Hilafetin hakları güvence altındadır] ve onun müdafaası için bütün Türk milleti kanını dökmeye hazırdır.

Paşa'nın buraya kadarki sözlerinin özetini çıkaracak olursak şu başlıklarda karar kılmalıyız:

- Türkiye halkı Hilafeti kanının son damlasına kadar savunacaktır.

- İslamiyetin kılıcı olmakla iftihar eder.

- Bütün bir millet yekvücut olarak Hilafeti **savunacaktır.**

- Hilafet 1921 anayasası tarafından güvence altına alınmış olup onun korunması vatanın korunmasıyla eşdeğerdir.

Yazıyı alıntıya boğduğumu düşünen okurlarıma şu kadarını söyleyeyim ki, İsmet Paşa'nın sözleri alıntılanmayacak gibi değil. Çok çok hayatî mevzulara bodoslamasına giriyor ve hükmünü cepheden veriyor. Dolayısıyla böyle bir metni bulmak pek kolay değil. Türkiye'nin 1922 Kasım'ında 'Hilafet meselesi milli savunma konseptimiz dahilindedir' söyleminden 1924 Mart'ındaki "Hilafeti kaldırmak İslamiyete yapılacak en büyük hizmettir' söylemine nasıl geçildiğini görmek için bunları bilmek zorundayız.

Öyleyse son bir cümle daha:

> Biz sizinle aynı aile efradındanız [fertlerindeniz]. Sizin teveccüh, muhabbet ve müzâheret-i maddiyenizi [maddî açıdan kol kanat germenizi] isteriz.

Evet, Hind Müslümanlarının gönlünü kırmaya gelmezdi, zira Milli Mücadeleye ciddi miktarlarda maddî katkıları olmuştu.

Nitekim bu tarihten çok sonra bile, 1923 ortalarında, Rauf Orbay'ın Başbakanlığı sırasında Antalya milletvekili Hoca Rasih Efendi başkanlığında bir Kızılay heyeti Delhi'ye para toplamaya gitmiştir. Muazzam bir sevgi selinin ortasında kalan Rasih Hoca, Cuma namazında hutbeye çıkmış ve halktan Hilafetin koruyucusu Türkiye'ye yardım etmesini istemişti. Gelin görün ki, İngilizler cami çıkışında Türklerin Hilafeti kaldırdığı haberini yaymışlar ve bunu belirten afişlerle meydanları donatmışlardı. Amaçları, tabii ki, halkı galeyana getirerek Türkiye'nin Hindistan Müslümanları üzerindeki nüfuzunu kırmaktı.

İngilizlerin endişelenmesine gerek kalmadı. Bundan sadece 6-7 ay sonra Türkiye, uğruna savaşma sözünü verdiği Halifeyi kovuyordu... İşin ilginç yanı, Hilafetin kaldırılmasının hemen ardından (Temmuz 1924) 'kör parmağım gözüne' der gibi Hind Müslümanlarının gönderdiği yardım paralarıyla İş Bankası'nın kurulmasıydı.

Şimdi 'İş Bankası'nı Hilafet sayesinde kurduk' desem yine birilerini kızdıracağımı biliyorum.

Lozan, Sevr'in hafifletilmişi miydi?

Kafalarımız Sevr'i bir utanç belgesi, Lozan'ı ise zafer anıtı olarak gören bir değirmende öğütüldüğü için yıllar yılı korku duvarının ardında yaşamaya mahkûm edildik. "Sevr sendromu"nun 87 yıl sonra dahi işe yaraması, onun etrafında örülen mitolojinin çarpıcı bir göstergesi değil mi?

Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır imzalanmasına ya, biz dahil hiç bir taraf ülkenin parlamentosunda onaylanıp yürürlüğe girmemiştir. Ve aslında daha ilk günden uygulanamaz olduğu anlaşılmıştır. Sevr'in hedeflerinin asıl onayı Lozan'da gelecektir.

Gerçi Churchill Lozan için "Sevr'in sürpriz bir tezadı" demiştir. Lakin Avusturya Deakin Üniversitesi tarih bölümünden Marian Kent'in tespitiyle söylersek, Lozan'ın İngiliz politikaları bakımından fazla sürprizli bir tarafı yoktur. Kurt ingiliz diplomatları bazı ufak tefek tavizler dışında Lozan'da temel hedeflerine ulaşmış, daha 1919 başlarında İngiliz Genelkurmayı'nın Osmanlı topraklarında hedefledikleri şartları Lozan'da bize kabul ettirmeyi başarmışlardı.[1]

Bunları niye yazıyorum? Küresel tarih açısından Lozan "zafer" mi yoksa "hezimet" mi tartışmasının anlamlı

olmadığını belirtmek için. Her iki halde de Lozan, dünya sisteminin Birinci Dünya Savaşı sonrasında aldığı yeni şekli, Yeni Dünya Düzeni'ni aksatmayan, aksatmak ne kelime tahkim eden, güçlendiren bir antlaşmaydı. Zaten böyle gerçekçi bir temele dayandığı içindir ki, ömrü Sevr gibi kısa olmadı ve ABD hariç taraf ülkelerce onaylanabildi.

Neydi o Yeni Dünya Düzeni'nin şartları? İngiltere'nin kaygıları, 1) Petrol alanlarını denetimine almak, 2) Hindistan yolunu garantilemek, 3) Akdeniz ve Karadeniz'deki ticaretini köstekleyebilecek rejimleri ortadan kaldırabilmekti. Bir de milyonlarca Müslüman nüfusu yönettiği için kendisine potansiyel bir tehlike arz eden Hilafeti kontrol etmek istiyordu.

Türkiye Hilafet kozunu ancak 1924 Mart'ına kadar elinde tutabildi. Lozan'da İsmet Paşa'nın Hilafeti İngiltere'ye karşı ciddi bir kart olarak nasıl kullandığını "Müslim Standard" dergisine verdiği o coşkulu 'İslamcı' demeçten anlayabiliyoruz. Burada "Hilafetin hakları güvencemizdedir *{hukuk-ı Hilafet masundur)* ve onu savunmak için bütün Türk milleti kanını dökmeye hazırdır" diyen İsmet Paşa'nın, aslında Lord Curzon'a aba altından sopa gösterdiğini görmemek için kör olmak lazımdır.

Şu Pazar günü vertigomuz tavan yaptı, yeter gayrı, bunaldık, demeyecekseniz bir iki kelam da Misak-ı Milli üzerine edeceğim.

Misak-ı Milli ABD Başkanı Wilson'un ilkelerine dayanarak Arapların kendi kaderlerini belirlemeleri tezini savunuyordu. Fakat sonradan bir el Misak-ı Milli metninde ufak bir 'rötuş' yapmıştır. 1. maddenin Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen asıl şeklinde Mondros Mütarekesi hattının "içi ve dışında "aralarında din ve amaç birliği bulunan ve birbirlerine saygılı ve özverili Osmanlı-İslam çoğunluğun yaşadığı toprakların bölünmesi kabul edilemez, denilmekteydi. Sonradan Yeni Dünya Düzeni'ni tehdit

eder gözüken , belki de Osmanlı yayılmacılığını hatırlatan "dışında" *{haricinde)* kelimesi metinden jiletle temizlendi (inanmazsanız inkılap tarihi kitaplarınıza bakın).

Sonuçta Misak-ı Milli hedeflerine tam olarak varılamadan Lozan'da masaya oturuldu. Ancak biz Lozan'ın hemen yalnız Türkiye sınırları içindeki kısmıyla ilgilendiğimiz içindir ki, yüzyıllar boyu yönettiğimiz toprakları nasıl bir çırpıda bıraktığımızın hesaplaşmasını henüz yapmış değilizdir.

Mesela Filistin toprakları için Lozan'da ne yapılmıştır? Hiç... Hatta görüşmeler sırasında Filistinli kardeşlerimiz TBMM kapısında günlerce, 'Bizi İngiliz kurtlarına teslim etmeyin' diye yalvar yakar dolaşmışlardı. Aldıkları cevap, önce oyalama, sonra da kendi başınızın çaresine bakın, olmuştu.

TBMM her ne kadar Misak-ı Millîye Arap halklarının kendi kaderlerini tayin hakkını ilke olarak koymuşsa da, bu yönde bir yapılanmaya gitmeden sorunu, Hilafet meselesinde olduğu gibi, rakiplerin manevra alanlarını daraltmaya ve işbirliklerini baltalamaya dönük bir strateji olarak ele almıştı.

Lozan'ın asıl tartışmamız gereken boyutu, Ortadoğu'nun paylaşılması ve sınırların yeniden çizilmesi karşısında aldığı uysal tavırdır. Ancak can yakıcı gerçek feryatta: Lozan zaferiyle diğer Arap topraklarında olduğu gibi Filistin'de de Sevr'in bütün istekleri olduğu gibi kabul edilmiştir. Üstelik Sultan Vahdettin Sevr'i imzalamadığı için o zamana kadar onaylanmamış olan Filistin'deki İngiliz manda rejimi İsmet Paşa'nın Lozan'daki imzasıyla resmiyet kazanmış, böylece İsrail'in kuruluşuna giden yolda en büyük engellerden biri daha bertaraf edilmişti.

Bir de Lozan'da Sevr'i paramparça ettik demiyorlar mı, neden bahsettiklerini anlamakta güçlük çekiyorum. Kabul edelim ki, Misak-ı Milli'yi tam olarak gerçekleştire-

meyen Lozan, artık yabancısı olduğumuz Osmanlı toprakları konusunda Sevr'in hafifletilmiş bir versiyonudur. Zaten ilk ciddi muhalefet partisi Terakkiperver Fırka'nın bir hedefi de, Lozan'daki başarısızlıkların hesabını sormak değil miydi? Rauf Orbay'ın deyişiyle,

> Misak-ı Millimizin tamamen tahakkuk edemediğini millete açıkça söylemek civanmertlik ve hakikatçiligine sahip olacaktık... Bir **tahammülsüzlük** ve sebepsiz endişe, halledilmemiş milli meselelerimizin üzerine nisyan örtüsünü çekti ve bu meselelerimiz geçen zamanla halledileceği yerde gözlerden ve dikkatlerden uzak olarak kangrenleşti.[2]

Terakkiperver Fırka, topluma Lozan'ın bir Pirus zaferi olduğunu anlatacak, kazandırdıkları kadar kaybettirdiklerinin muhasebesini yapacak ve telafi yollarını arayacaktı.

Kapatıldı. İyi mi oldu? Kangren artık beynimize ulaşmak üzere. Misak-ı Milli diye diye Türkiye sınırlarını kendimize bir arslan kafesi haline getirdik. Düşünün ki, bu ülke tam 4 yıl Dışişleri Bakanlığı yapıp da sadece 3 kez yurtdışına çıkan siyasetçiler görmüştür.

Hesaplaşma kaçınılmaz görünüyor. Er veya geç...

1 Bkz. 19 Şubat 1920 tarihli Genelkurmay muhtırası, Cab. 24/116, CP 2275, ek D, s. 7-8; aktaran: Marian Kent, "Great Britain and the End of the Ottoman Empire", Editör: Marian Kent, *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Londra 1984, s. 193, dipnot 180.

2 Bu konuşmanın tamamı *Yakın Tarihin Kara Delikleri* (İstanbul 2007, Timaş Yayınları) adlı kitabımda mevcuttur (s. 162).

II
MENDERES'İN RUHU

Dirimden korkmayacaktınız. Ama şimdi milletle el ele vererek Adnan Menderes'in ölüsü ebediyete kadar sizi takip edecek ve bir gün sizi silip süpürecektir.

Adnan Menderes'in idamından önce yazıp dostu Gıyasettin Emre'ye gönderttiği mektuptan.

Osmanlı'nın da bir Demokrat Partisi vardı!

Tarih, müziğin duyulamadığı ölü noktaları bulunan kötü inşa edilmiş bir konser salonuna benzer.

Archibald MacLEISCH

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, pireler berber iken,...

Bir siyasî partinin tarihini anlatmaya böyle başlanmaz, biliyorum. Lakin iş, Demokrat Parti'nin serencamını anlatmaya gelince, gayri ihtiyari bu kelimeler dökülüyor insanın dilinden. Hayırdır, neden acaba?

Sebebi şu ki, Demokrat Parti hakikaten masalımsı bir ömür geçirmiş. Bir bakıyorsunuz adeta ışınlanıyor ve aniden çekiliyor siyaset sahnesinden. Zirvelerden uçurumlara, tehditlerden alkışlara, umutlardan batmanlarca keder yüküne doğru çıngıraklı bir geçmişe ev sahipliği yapmış bu güne kadar.

İşte Demokrat Parti'nin 1909'dan 2007'ye uzanan 88 yıllık bilançosu.

Tarih denilince varsa yoksa "Cumhuriyet tarihi'ni belleyenler Demokrat Parti'nin 7 Ocak 1946'da kuruldu

ğunu tekrarlayacaklardır papağan gibi. Doğru, bu tarihte Refik Koraltan'ın,İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a kuruluş dilekçesini vermesiyle Demokrat Parti resmen kurulmuştur ama burada ince bir fark vardır: Bu, partinin ilk değil, Cumhuriyet dönemindeki ilk kuruluşuydu. Demokrat Parti'nin bir de Osmanlı tarihinin sisleri arkasında kaybolmuş yitik gövdesi vardır ki, yeterince bilinmez.

İlk Demokrat Parti ne zaman kuruldu?

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından Arnavut İbrahim Temo ve Avrupa'dan damızlık gençler getirterek Türk ırkını 'ıslah' etmeyi Batılılaşmanın kökten çözümü olarak gören Dr. Abdullah Cevdet'in 1909'da kurdukları ılımlı, medenî ve tehlikeli davaları olmayan bir parti vardı: Osmanlı Demokrat Fırkası. Kadroları çoğunlukla Hukuk Fakültesi (Mekteb-i Hukuk) öğrencilerinden oluşuyordu. Bu kadronun da esası, 7 Aralık 1907'de Selanik'te gizlice kurulan Selamet-i Umumiye Kulübü mensuplarına dayanıyordu. (Her taşın altında Sabetayist bağlantı arayanlara benden bir ipucu!)[1]

Osmanlı Demokrat Fırkası'nın kuruluş amacı,giderek Türkçülüğe ağırlık vermekte olan İttihatçı iktidarın karşısında Türk olmayanların devlete bağlılığını korumaya ve hoşnutsuzluklarını gidermeye çalışmaktı İlginçtir, daha sonraki yıllarda klasik Türk musikisinin önde gelen bestekârlarından biri olacak olan Muhlis Sabahattin Ezgi (1888-1947) de Meşrutiyet yıllarında bu partinin faal elemanları arasında boy gösteriyordu.

Osmanlı Demokrat Fırkası (ODF) yönetimi, davasını kamuoyuna iyice anlatabilmek için *Selâmet-i Umûmiye* ve *Hâkimiyet-i Milliye* gibi gazeteler çıkartıyor ama gelin görün ki, memleketi Abdülhamidin zulmünden kurtaracakları vaadiyle iş başına gelen İttihatçıların en ufak bir eleştiriye tahammül gösterememeleri yüzünden sıkıntılar içinde kıvranıyordu. Gazeteleri defalarca kapatıldı, onlar

da başka isimlerle çıkarttılar. Hatta zamanın Harbiye Nazırı (Milli Savunma Bakanı) Mahmud Şevket Paşa, partinin başkanı İbrahim Temo 'yu çağırıp bastonunu göstererek tehdit etti ve şunları söyledi:

- Muhalefetten vazgeçmezseniz sizi sopa altında gebertirim.

Giderek insafsızlaşan İttihatçıların baskı ve zulmü karşısında partiyi bırakıp Arnavutluk 'a giden ibrahim Temo 'dan sonra Osmanlı Demokrat Fırkası sahipsiz kaldı ve 21 Kasım 1911 'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na sosyalist Osmanlı Ahrar Fırkası ile birlikte katılarak kapandı.[2] Böylece Ittihad ve Terakki iktidarının somut uygulamaları karşısında geniş bir muhalefet cephesi örgütlenmesine karışarak siyasî hayatına veda eden partinin 1946 'da küllerinden yeniden doğan bir Anka kuşu olacağını o sıralarda tabii hiç kimse bilemezdi.

Böylece Türkiye 'nin gördüğü ilk Demokrat Parti'nin talihsiz başlangıcı, sonraki hayatına da örnek teşkil etti. Zulüm ve baskılara, hatta darbelere karşı direniş ve sonra da günün birinde kapısına kilit vurulması geleneği bundan sonra da Demokrat Parti'nin yakasını bırakmayacaktı.

İkinci Demokrat Parti

İsmet İnönü'nün "tek adam"lığı ve CHP'nin tek partili düzeni devam ederken, İkinci Dünya Savaşı bitti ve ABD 'nin başını çektiği 'Batı bloku ile başını Sovyetler Birliği 'nin çektiği ' Doğu bloku ' arasında ülke kapmaca oyunu başladı. Tam bu sırada Türkiye, Yalçın Küçük'ün tartışmaya açtığı, Sovyetler'in Kars ve Ardahan'ı istediğine dair haberlerle (güya aslı faslı yokmuş bunun!) çalkalandı ve o panikle de kendisini Hür dünya bloğunun içinde buluverdi.

Tabiatıyla hür dünyanın da bazı nazikane istekleri vardı Türkiye'den. Böyle tek adam, tek parti, parti devleti, dernek kurma ve sendikalar üzerindeki

kısıtlamalar vs. gibi 'komünizan' kanun ve uygulamaların savaş sonrası demokrasilerinde yeri olamazdı.

Bunun üzerine Türkiye idaresi, Max Thornburg başkanlığında bir ABD 'li heyet tarafından tepeden tırnağa didik didik edildi, kirli çamaşırları elden geçirildi ve sonuçta mevcut halimizle Batı bloğuna giremeyeceğimiz, dolayısıyla siyasî yapımızı hızla reformdan geçirmemiz gerektiği usulünce tavsiye edildi'. Bu usturuplu uyarı üzerine İnönü, CHP dışında bir partinin kurulmasına engel bulunmadığını söyleyerek çok partili hayata giden yolu açtı ve ardından, daha önce istifa eden veya ihraç edilen 4 eski CHP 'li tarafından (Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü) Demokrat Parti kuruldu.

Aslında Demokrat Parti 'nin kuruluşunun hemen ardından ülke çapında hızla teşkilatlanmasında İnönü 'ye diş bileyen eski İttihatçı kadroların katkısını görmemek için kör olmak lazım. Yoksa CHP dışında bir partinin onun karşısında aynı hızda örgütlenmesini açıklamak mümkün olmazdı.

Her neyse, tam evlere şenlik bir seçim olan 1946 'da bütün engellemelere rağmen mecliste grup kurmayı başaran DP, 1950 Mayıs 'ından 1960 Mayıs 'ına kadar Türkiye 'nin modernleşme ve kalkınma sürecinde motor rolü oynadı; CHP 'yi ve İnönü 'yü tam 10 yıl boyunca sandığa gömmeyi başardı.

Ancak İbrahim Temo 'nun Demokrat Fırkası 'nın başına gelenler DP 'nin de başına gelmekte gecikmedi ve 27 Mayıs askeri darbesiyle hükümet iktidardan uzaklaştırıldığı gibi yöneticileri ve milletvekilleri de Yassıada 'da yargılandı. Nihayet 3 idam ve yüzyılları bulan hapis cezalarıyla Türkiye 'de bir dönem tarihe karışmış oldu.

Ancak ihtilalciler ufak bir ayrıntıyı atlamışlardı:

Demokrat Parti 'yi kapatmayı. Bu işi de genç bir avukat üstlendi; Cemal Özbay adlı eski bir DP 'li avukat, son genel

kongresini 5 yıldır yapmadığı ve Dernekler Kanunu'nu hiçe saydığı gerekçesiyle DP'ye kapatma davası açtı. Dava mahkemece haklı bulunduğu için DP'nin kapısına ikinci defa kilit vurulmuş oldu. Malları hazineye devredildi (2 Eylül 1960).[3] Partinin bu defaki ömrü 14 yıl sürmüştü.

DP'nin 1992'de başlayıp Aydın Menderes'in yalpalamalarına kadar uzanan son dönemindeki ilginçlikleri anlatmayı biraz ileriye bırakalım.

Şimdi Demokrat Parti ve Adnan Menderes yönetimini Amerikancılıkla suçlayan CHP'nin 'Asıl Amerikancı biziz' nutuklarına bakarak odamızı havalandıralım. Bakalım sahiden de asıl Amerikancı kimmiş? İsmet Paşa konuşuyor, biz dinliyoruz...

Osmanlı Demokrat Partisi (ODP) hakkında birkaç yayın

Sina Aksin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1980, Gerçek Yayınevi, s. 179-180.

Tarık Zafer Tunaya, "Türkiye'de ilk Demokrat Parti: Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırkai Ibad)", *Sosyal Hukuk ve İktisat Mecmuası*, Aralık 1949, s. 119 133.

Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, cilt 1, İkinci Meşrutiyet Dönemi, 2.* baskı, istanbul 1984, s. 171 181.

1 İlhami Soysal'a göre ODP'nin kurucularının isimleri şöyleydi: İbrahim Naci, Giritli Ali, Fuat Şükrü, Dr. Hıza Abud, Pertev Tevfik, Yenişehirli Salih, Mustafa, Rıza, Dr Abdullah Cevdet, Dr. İbrahim Temo. Bkz. "Türk siyasal yaşamında yer almış başlıca siyasal dernekler, partiler ve kurucuları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 8, İstanbul 1983, İletişim Yayınları, s. 2010.

2 Kurtuluş Kayalı, "Hürriyet ve ItilaF', *Tanzimat'tan Ctımhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 5, İstanbul 1985, İletişim Yayınları, s. 1438.

3 Cem Erogul, "Demokrat Parti nasıl kapattırıldı?", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 53, Mayıs 1988, s. 68 69.

Sözde değil özde Amerikancı kimmiş: Menderes mi, İnönü mü?

> Doğulular her Amerikalının kendi ülkelerinin üstünlüğü yönündeki düşüncelerine esasen sinirlenir. Yine de kalplerinin derinliklerinde Amerika'ya karşı gizli bir hayranlık duyar ve onu bireysel özgürlük ve kültür mücadelesinin lideri olarak görürler.
>
> STANWOOD COBB[1]

Türkiye'de sağ ve sol kesimlere mensubiyet, oyuncuların film icabı aldıkları isimlere benzer biraz. Solun tohumlarını atanların değil de popülerleşmesine hizmet edenlerin (mesela Nazım Hikmet) Avrupa'da sağ kabul edilen üst sosyal kesimden, yani Osmanlı aristokrasisinden gelmiş olmaları, buna mukabil sağın öncüsü kabul edilenlerin önemli bir kısmının alt ve orta sınıftan, yani halktan gelmiş olmaları(mesela Mehmed Akif) yeterince açıklayıcıdır. Bu açıdan bakılırsa Türkiye'nin siyasî yelpazesindeki sol partiler ile sağ partilerin su geçirmez bir bölmeyle birbirlerinden ayrıldığı varsayımının manasızlığı daha net olarak görülür.

Geçenlerde kapım çalındı. Kargocuymuş gelen. Nevzat Pakdil Beyefendi'nin göndermeyi vaat etiği TBMM

Yayınları kolisinden *İsmet inönü'nün TBMM'deki Konuşmaları* adlı 3 ciltlik derleme[2] çıkınca az kalsın çığlığı koyuverecektim. Ne de olsa Şevket Süreyya Aydemirin meşhur ettiği deyişle 'İkinci Adam'ın uzun siyasî hayatı boyunca çizdiği **hileli** zikzakları bizzat kendi konuşmalarından takip etmenin keyfine varmış olacaktım böylece.

Bu kitapta bir araya toplanan İnönü'nün TBMM konuşmaları sayesinde açık seçik görüyoruz ki, ikide bir Türkiye'yi "küçük Amerika" yapmakla suçlanan ve sanki ABD'nin Türkiye'deki acentasıymış gibi itilip kakılan Demokrat Parti, meğer bu işte pek masummuş. Hatta CHP'nin ve İnönü'nün eline su bile dökemezmiş. Yine aynı kitaptan anlıyoruz ki, TBMM'de açık açık Amerikan dostu olduğunu, Türkiye'nin çıkarlarının mutlaka ABD'nin yanında olmakta yattığını haykıran kişi de İsmet Paşa'dan başkası değilmiş.

Diyeceksiniz ki, bunu yeni mi öğrendin? Ağustos 1944'den itibaren Faşist kampla flörtünden tornistan ederek savaşı kaybedeceğini kör sultanın bile anladığı Almanya'yla ilişkileri aniden kesen ve hatta ona son anda savaş dahi ilan eden (tabii bunu bizden başka kimse ciddiye almamıştı, o ayrı bahis), ardından 25 Nisan 1945'te San Fransisko konferansına temsilci gönderirken kendisi de boş durmayıp Tek Parti idaresini bitireceği demecini veren, böylece ABD ve müttefiklerine göz kırpıp el sallayanın İsmet Paşa olduğunu biliyordum kuşkusuz. Hatta 1948'de Türkiye'ye davetli gelen ABD'li uzman Max Weston Thornburg'un Türkiye Cumhuriyeti'nin belli başlı kurumlarını ve cümle bilgi ve evrakını baştan ayağa didik ettiği ve ulaştığı sonuçları bir rapor halinde ABD yetkililerine sunduğu da yabancısı olduğum bir bilgi değildi. Yine de İsmet Paşa'nın, üstelik Meclis çatısı altında, üstelik de muhalefetteyken bu denli net bir dille ABD yanlısı olduğu iddiasında bulunduğunu itiraf edeyim ki, yeni öğrendim.

Şimdi vakit kaybetmeden geçelim İsmet İnönü'nün itiraflarına ve bakalım 1960'da gerçek Amerikancı kimmiş, o anlatsın bize.

Tarih 25 Şubat 1960'tır.İnönü TBMM kürsüsünde coşmuştur. Bakın neler döktürmüş o hararetli tartışmaların yaşandığı günde, beraber okuyalım:

> Birleşik Amerika NATO'dan evvel yardımcımız, NATO içinde müttefikimiz, CENTO içinde ittifakın teşvikçisi ve bunlardan başka iktisadi, mali alanda kuvvetli desteğimiz olmuştur... Siyasi partilerin hiçbirinde Amerika münasebetlerini kıymetli tutmayan bir telakki yoktur. Biz, ise, bu yeni münasebetlerin 15 sene evvelki kurucusu ve 15 seneden beri sadık taraftarıyız. Bizim kanaatimizce ABD dostluğunun temelini Hükümetten Hükümete bir münasebet manzarasının ötesinde, milletten millete münasebet kaidesinde sağlam olarak muhafaza etmek lâzımdır.

Demek ki neymiş: inönü'ye göre ABD bizim yardımcımız, müttefikimiz, iktisadî ve malî alanlarda destekçimizmiş, bir. 1960 yılında, yani 27 Mayıs'tan 3 ay önce partiler arasında zaten farklı düşünen de yokmuş, iki. O tarihten 15 yıl önce, yani 1945'te ABD ile ilişkileri ilk başlatanın CHP olduğundan gururla bahsediyormuş, üç. ABD ile ilişkiler öyle yalnızca hükümet politikalarıyla ilgili olmayıp bizzat iki millet arasındaki kalıcı bir dostluk ve ilişkiymiş , dört.

Durun, bununla de yetinmiyor İsmet Paşa; ABD ile ilişkilerin o kadar sağlam tutulmasını istiyor ki, onu sakın ola iki milletin dostluğuna, sadece çıkar hesaplarına dayamak şeklinde anlamayın . Çünkü Paşa'ya göre Amerika Birleşik Devletleri kadar halkı ve kültür alemi de Türkiye'nin iyiliğini istemekte ve dostluğu "milletten millete " olarak benimsemektedir . Partiler , iktidarlar gelip geçicidir ona göre, ancak ABD ile dostluğumuz kalıcıdır.

İnönü son söz olarak şunları söylemekten alamaz kendisini:

Amerika emin olmalıdır ki, kendisi için en sağlam müttefik [olan) Türkiye , demokrasi ile idare edilen bir Türkiye olacaktır.

Hiçbir yoruma açık kapı bırakmayan bu net, kategorik ifadelerden sonra Türkiye'yi ABD politikalarına teslim edenlerin sözüm ona sağcılar ve Demokrat Parti yetkilileri olduğunu, buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi'nin baştan beri anti-Amerikan bir duruş sergilediğini hala tekrarlayanlar çıkacak mı, merak ediyorum.

Çıkar bence. Zira hafızası ve süreklilik fikri tahkim edilmemiş bir toplumda her 5-10 yılda bir herkes rulet masasında yerini değiştirir ve bir süre sonra kimse kimsenin daha önce nerede oturduğunu hatırlayamaz ve sorgulayamaz olur. Lakin rulet oyunu da devam etmektedir bu arada, önemli olanın oyunun devam etmesi olduğuna inanmışızdır bir kere.

İşte ileride göreceğimiz gibi, 14 Mayıs 1990 günü *"silahlı kuvvetlerin işbirliğiyle Türkiye'yi hiçbir yere götürmek mümkün değildir"* diyen SHP'li Deniz Baykal'ın bugünlerde CHP Genel Başkanı sıfatıyla apoletli e-muhtıraya can havliyle sarılmasındaki farkı *çelişki* olarak mı, yoksa *takiyye* olarak mı değerlendirmek gerektiğine karar veremeyişimizin esas sebebi budur.

1 Stanvvood Cobb, *Gerçek Türkler,* Çeviren: Hasan Kaya, 2. baskı, İstanbul 2006, Maviagaç Yayınları, s. 120.

2 *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1920-1973,* 3 cilt, Ankara 1992, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Hüzünlü bir Dışişleri Bakanı portresi

Ataktı, laflarını çiğnemezdi, doğru hedefe giderdi, hassasiyetlere bakmazdı. O bakımdan pek diplomat değildi. Sevilmezdi, fakat sayılırdı. Çünkü, söylediklerinde her zaman fikir ve mana vardı.

Semih GÜNVER

Onun hakkında, "Parti arkadaşları arasında, hali, tavrı, giyinişi, konuşuşu. "R" harflerini telâffuz edemeyişi, kimseyi takmayışı, kırıcı davranışları ile sanki uzaydan gelmiş bir yaratık gibiydi" diyordu diplomasiden bir arkadaşı, ve ekliyordu: "Takatinin hududu yoktu, mücessem faaliyet idi." *Sıınday Times'a* bakılırsa o, muhtemelen Türkiye'nin yetiştirdiği en yetenekli Dışişleri Bakanıydı. *The Times* ise bu tespite "en zeki" sıfatını da ekliyordu.

Peki kimdi bu aykırı, yetenekli ve zeki dışişleri bakanı? Herhalde elimizdeki tanımlara 'idam sehpasına tekme vurarak ölümden korkmadığını gösteren merhum siyasetçimiz' açıklamasını eklersek çoğunuz tanıyacaksınızdır onu. O, kemikleri artık İstanbul Topkapı'da Adnan Menderes ve Hasan Polatkan ile beraber dinlenmeye çekilen Fatin Rüştü Zorlu'dan başkası değildir.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun 16 Eylül 1961 günü idam edilmeden hemen önce çekilmiş son fotoğrafı.

Peki kimdir Fatin Rüştü Zorlu?

1910'da anne ve baba tarafından paşa torunu ve İbrahim Rüştü Paşa'nın oğludur. Galatasaray'dan mezun olduktan sonra Cenevre'de hukuk okur. Ardından ver elini Dişişleri Bakanlığı. Artık Zorlu'nun kaderi uzun yıllar boyunca bu renkli kulvarda şekillenecektir, Türkiye'nin kaderiyle birlikte.

Hariciye deyip geçmeyin, cazip görünür dışarıdan ama iç yapısı, kendisi de bir hariciyeci olan Büyükelçi Semih Günver'in deyişiyle, bir ormana (*jıngle)* benzer. Sürekli rekabet, dişişleri mensuplarının içini yer bitirir. Dostluklar aldatıcıdır. Büyük balık küçük balığı yutar orada. Alçak gönüllülüğe yer yoktur. Kimse kimseyi gerçekten sevmez.

Böylesine kıyıcı bir rekabet ortamında mücadeleye başlayan Zorlu'nun avantajları yok değildir. Paşa çocuğu ve torunu olmaktan başka, bir de göreve başladığı yıllarda Atatürk'ün değişmez Dışişleri Bakanı postuna ısınmış olan Tevfik Rüştü Aras'ı*n* kızı Emel Hanımla evlenir,üstelik nişan yüzüklerin bizzat Atatürk takar.

Rüzgârı arkasına almıştır ve artık çalışma vaktidir. Zorlu hakikaten çalışır. İlk büyük deneyimini Montrö

Antlaşması görüşmelerinde yaşar (1936), ikincisini Hatay müzakerelerinde (1937). Bakandan takdirnamelerle ödüllendirilir.

Ancak Atatürk'ün ölümü ve İnönü döneminde kayınpederinin bakanlığı bırakması üzerine hamilerini kaybeder ve zor günleri başlar. Şifre Müdürlüğünü, Ticaret Dairesini yönetir. Görevse yapılacaktır. Bir makine gibi çalıştığı söylenir. "Makine gibi yorulmaz, makine gibi insafsızdır. İş yüzünden etrafını kırıp döktüğü olur. Ama kişisel mesele olmaz hiçbir zaman.

Takvimin yaprakları 1950'yi gösterdiğinde Türkiye'de iktidar değişir ve Adnan Menderes fırtınasıdır başlar siyasette. Türkiye'nin NATO'ya girişinde onun ciddi katkısı görülür. Şu tesadüfe bakın ki, Adnan Menderes de hanımı tarafından uzaktan akrabası olmaktadır. Siyasete girmesi için asıl baskı, bir sonraki seçimlerde, yani 2 Mayıs 1954'de gelir. Ailesi ve yakın çevresi onu siyasette görmek istemektedir. Girer.

Devlet Bakanıdır artık ve Kıbrıs'ın ateş topu gibi olduğu devirlerden birindeyizdir. Kıbrıs politikasında başarılı ilk adımları atar atmasına ama, bu kendini dış politikaya adamış adama ilk darbe, bizzat Demokrat Parti grubundan gelir. Altı ay süren ilk Bakanlığı, 9 Aralık 1955'de DP Grubu'nun meşhur isyanı sırasında sona erer. Bir sonraki bakanlığı için artık 2 Kasım 1957'yi beklemesi gerekecektir.

Bakanlığı sırasındaki en büyük başarısı, Lozan'da muallakta bırakılan Kıbrıs meselesini yine Lozan'ın 30. maddesine dayanarak Türkiye'nin garantörlüğüne bağlamaktır. Müthiş bir müzakere maratonu içerisinde kendisine Lavvrence Durrell'in *Acı Limonlar* adlı romanını delil gösteren Yunanlı meslektaşına Shakespeare'in *Othello'sun*dan cevap yetiştirecek kadar birikimlidir, akıllıdır. Hatta Yunan tarafına en büyük darbeyi nerede indirmiştir, bilir misiniz? Yunan Parlamentosunun Kıbrıs zabıtlarını bul-

durup çevirterek ve orada, Yunanlıların gizledikleri ENOSİS, yani adanın Yunanistan'a ilhakı tezinin nasıl savunulduğunu İngilizler ve Amerikalıların gözüne soktuğu anda. İşte bu atak üzerine rakibi Averof, "Davayı kaybettik. Zorlu kazandı" demiştir.

Zorlu gerçekten de kazanmış mıdır? Bilinmez. Bilinen bir şey var ki, o da Kıbrıs'ı yeniden Misak-ı Millî sınırlarına katmasa bile, en azından Türkiye'nin garantörlük haklarını dünyaya kabul ettiren bu başarılı antlaşmadan yaklaşık bir yıl sonra, 27 Mayıs 1960 darbesiyle Zorlu'nun kendisini hücrede ve bundan yaklaşık 15 ay sonra da idam sehpasında bulduğudur.

Ondan geriye, "Kıbrıs'ı sattı" diye kendisine demediğini bırakmayan İsmet inönü'nün son başbakanlığında Kıbrıs'a garantör devlet olarak müdahale etmeye kalkması (ne gariptir ki, İnönü'nün CHP'si mecliste bu antlaşmaya red oyu vermiştir), daha da ilginci, Kıbrıs'ı sattığı için kendisine küs olan Bülent Ecevit'in 1974'de Zorlu'nun eseri olan garantörlük hakkımıza dayanarak adaya müdahalede bulunmuş olmasıydı. Yani "Karaoğlan" unvanının arkasında 13 yıl önce ipe korkmadan uzanan başın teri yatıyordu.

Zavallı Fatin Rüştü, Yassıada'dakilere bir türlü laf anlatamayınca Atatürk zamanında aldığı takdirnamelerden medet ummuştu. İşe yaramış görünüyor mu sizce?

1 Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu 'nun Öyküsü,* Ankara 1985, Bilgi Yayınevi, s. 18. Yazımın hemen tamamında yararlandığım kaynak Günver'in bu zekâ pırıltılarıyla dolu kitabı oldu.

Zorlu'nun son mektubu

Fatin Rüştü Zorlu son mektubunu yazarken elleri titriyor, her geçen satır onu ölüme yaklaştırıyordu... Mektupta şunlar yazılıydı:

> Sevgili Anneciğim, Emelciğim, Sevimciğim ve Abiciğim,
>
> Şimdi, Cenab-ı Hakkın huzuruna çıkıyorum. Sakinim, huzur içindeyim. Benim için üzülmeyin. Sizlerin de sakin ve huzur içinde yaşamanız beni daima müsterih edecektir.
>
> Bir ve beraber olun. Allah'ın takdiratı böyleymiş. Hizmet ettim ve şerefimi daima muhafaza ettim.
>
> Anne, siz sevdiklerimi muhafaza edin ve Allah'ın inayetiyle onların huzurunu temin edin. Hepinizi Allaha emanet eder, tekrar üzülmenizi ve hayatta berdevam olarak beni huzur içinde bırakmanızı rica ederim. Allah memleketi korusun.

Ayhan Hünalp, ***Dağlara Giden Yollar,*** istanbul 1974, 3 Yayınları, s. 46.

Teneffüs

Bir Dışişleri Bakanının idamı

15 Eylül 1961 Cuma günü idama mahkûm edilen ve aynı gün idam hükümleri M.B.K. [Milli Birlik Komitesi] tarafından tasdik olunan üç kişiden Zorlu ve Polatkan gece yarısı bir hücumbotla İmralı adasına götürülmüşlerdir...

Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamı işinde cellâtlık yapacak olan altı kişi ve dini telkinde bulunacak imamlar Cuma günü geç vakit İmralı 'ya doğru yola çıkarılmıştı . Cellâtlardan Kemal Ayson ve Hasan İmi eski bekçi, diğer cellâtlar kıptiydi (çingene). (Bunlara daha sonra mahkeme kararıyle 150'şer lira cellâtlık ücreti verilmiştir.

Zorlu ve Polatkan 16 Eylül 1961 Cumartesi sabaha karşı 2.40'da Yassıada'ya 30 mil mesafede bulunan İmralı adasındaki infaz yerine götürülmüşler, saat 3'ü 5 geçe ikisi hakkındaki hükümler infaz olunmuştur.

Zorlu sehpaya büyük bir soğukkanlılıkla çıkmıştı. Cellâdın telâş etmesi üzerine "acele etme" demiş, daha sonra cellâdın iskemleyi çekmesine fırsat vermemiş ve iskemleyi iterek kendisini boşluğa bırakmıştı.

Polatkan infaz yerine kendisini kaybetmiş halde getirilmiş, daha önce mektup yazması için verilen bir kâğıdı da reddetmişti, infaz sırasında da hiçbir şey söylememişti.

Kaynak: ***1962 Türkiye Yıllığı,*** **İstanbul 1962, s. 151.**

İşte darbecilere silah çeken Cumhurbaşkanı

27 Mayıs 1960, saat |sabah] 5.15. Harp Okulu önünden hareketten hemen birkaç dakika evvel şu haber alındı: "Ankara şehrinde Köşk hariç hiçbir yerde mukavemet yoktur. Çankaya ateşsiz mukavemete devam ediyor."

Celal Bayar'ı göz altına alan heyetin raporundan

Celal Bayar'a "Son İttihatçı" diyebilir miyiz? Siyaset hayatı bakımından konuşuyorsak, galiba evet. Eğer İttihatçılıkla Osmanlı-Türkiye eklemlenmesinde köprü başı rolü oynamış en etkili ve gerçekte tek siyasî örgütün üyesi olmayı kastediyorsak, Celal Bayar'ın 1986'da 104 yaşında ölümüyle örgütün son neferini kaybettiğini söylemekte herhangi bir sakınca bulunmuyor.

O çekirdekten yetişme bir komitacıydı.

40 yıla yakın bir süre Osmanlı ve Cumhuriyet parlamentolarında kesintisiz görev yapmış deneyimli bir siyasetçiydi.

Bakanlık, başbakanlık, cumhurbaşkanlığı gibi yönetim çarkının zirvelerinde ışık hızıyla turlamış bir devlet adamıydı.

Mahmut Celal Bayar (1883-1986)

İş Bankası'nın kuruculuğu gibi finans sektörünün öncülüğünü yapmış bir girişimciydi.

Çok partili hayata kazasız belasız geçilmesini sağlayan en önemli siyasî aktörlerdendi.

Bu vasıflarının bir kısmı iyi kötü biliniyor. Yalnız Celal Bayar'ın İttihatçı kimliği üzerine kalın bir Cumhuriyet fırçası çekilmiş durumda. Halbuki Atatürk de biliyordu ki, bir İttihatçı her zaman İttihatçıdır. Buna rağmen Celal Bayar, ölümüne yaklaştığı yollarda daha parlak bir gözdesi olacaktı.

Buna İş Bankası'nın, İttihatçıların kurduğu İtibar-ı Milli Bankası'nı yutması örnek olarak verilebilir. 1927 de güçlü olan banka, ittihatçıların kurduğu İtibar-ı Milliydi, kriz içinde olan banka ise İş Bankası'ydı. Normalde zor durumda olan İş Bankası'nın İtibar-ı Milli Bankası'na katılması beklenirken, tersi oldu ve güçlü olan zayıfa katıldı! Bu, İttihatçılığın Cumhuriyet rejimi tarafından yutulma operasyonunun sadece bir parçasıydı ve operasyonun başında Celal Bayar bulunuyordu.

Bayar'm ittihatçılığının sonraları da devam ettiğini gösteren örneklerin en belirgini, Demokrat Parti'nin kuruluşudur. Yeni rejimde kendilerine bir yuva arayışına giren İttihatçılar birkaç başarısız girişimden, özellikle İzmir Suikasti davasından sonra tarumar edilmiş ve mecburen yer altına çekilmişlerdi. Bekledikleri ortam İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dış zorlamaların yedeğinde doğacaktı. Eski İttihatçı Celal Bayar işaret fişeğini atınca mağaralarından çıktılar ve amiral gemisi CHP karşısında müthiş bir hızla örgütlendiler. Böylece Türkiye'nin siyasî tablosu, Cumhuriyet'in çeyrek yüzyılı henüz doldurmadığı bir sırada İttihatçılıktan gelme iki partili bir sisteme açılıyordu. Ancak nedense DP'nin başarısında İttihatçıların örgütleyici payı unutturulmuştur.

Nihayet Celal Bayar eski tüfek bir ittihatçı olduğunu 27 Mayıs darbesinde bir kere daha ispatlama imkânını bulacaktı.

Darbecilerin planı şöyleydi: Tanklarla Çankaya'nın kapısına dayanmak, Cumhurbaşkanını korkutarak kaçmasını sağlamak, sonra da onu yakalayıp bir tank içinde Harbiye'ye götürmek. Ancak bu plan işlemedi, çünkü karşılarındaki çetin ceviz, darbe marbe işlerini hepsinden iyi bilen çekirdekten yetişme bir İttihatçıydı.

Reşide Bayar eşini o Mayıs sabahı şafak sökmeden darbe haberiyle uyandırdığında saat 03.30'u gösteriyordu. Celal Bayar kalktı, giyindi ve çekmecesinden çıkardığı

Çankaya Köşkünü basan 'Veteriner General' Burhanettin Uluç, ihtilalden sonra omuzlarda gezerken...

tabancayı ceketinin sol cebine koydu (çünkü solaktı). Ardından yaverini çağırıp emrini verdi:

-Haydi ne duruyorsunuz, dışarı çıkıp darbeyi bastıralım!

Muhafız Alayı komutanı Osman Koksal kendisine kaçmayı teklif ettiğinde ise verdiği cevap, tank sesleri karşısında hala metanetini koruduğunu gösterir:

- Bir yere adım atacak değilim. Ben meşru Cumhurbaşkanıyım ve sonuna kadar mücadele edeceğim.

Dediğini de yapacaktı bu 77 yaşındaki son İttihatçı.

Darbeciler Köşke girdiklerinde Bayar'ın karşılarında kaya gibi dimdik durduğunu görünce afalladılar. "Sizi götüreceğiz" dediklerinde aldıkları cevap, *"Ben millî iradeyle buraya geldim, hiçbir kuvvet beni buradan alamaz"* oldu. Onun kolay kolay teslim olmayacağını anlayan darbeci "veteriner generali" Burhanettin Uluç Paşa subaylarına avlarını yakalamaları için işaret verdi. Bayar'ın sol eli ce-

bine gitti. Tabancayı çekti. Kararını vermişti: Önce üzerine gelen 4 subayı vuracak, sonra da intihar edecekti. Ne olduysa son anda kan dökmekten vazgeçti ve sol eliyle silahı sol şakağına dayadı. Tam bu sırada üzerine atılan bir subayın eline vurmasıyla silah yere düştü ve bundan sonra Bayar'ın darbecilerle minder güreşi başladı.

Kolunu kıskıvrak yakalamaya çalıştılar, olmadı; ceketinden çekip dengesini bozdular, olmadı; inatla teslim olmuyordu. Sonunda yaka paça sürüklenerek dışarı çıkarıldı. Esir alınmış bir düşman komutanı gibi zafer tankının üzerinde götürmek istiyorlardı kendisini. Bayar kesin bir dille bir Cumhurbaşkanını tankla götüremeyeceklerini söyledi kendilerine. Bu direniş üzerine subaylar buldukları kırmızı bir kaptıkaçtıyla onu Harp Okulu'na götürdüler.

Bayar ile ihtilalciler arasındaki nefes kesen mücadele sonraki günlerde de devam etti. General Cemal Madanoğlu ne kadar demokratik bir darbe(!) yaptıklarını ispatlamak için mutlaka Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesini istiyordu. Köşkten yaka paça dışarı çıkartılan bir Cumhurbaşkanı kendiliğinden istifa ederse meşruiyet sorununu halledeceklerini düşünüyorlardı. Yine Bayar'ı ikna etmek kolay olmamıştı. Direnmişti. Ancak 28 Mayıs'ta, o da silah zoruyla istifa mektubunu imzalatabildiler.

Bayar ne mahkeme sürecinde, ne de hapishane günlerinde herhangi bir yılgınlık belirtisi göstermişti. Ülkeye ve şahsına yapılanları, kemeriyle intihar ederek cevapsız bırakmamak istedi. Ölmekten son anda kurtarıldı. O kendisini kurtaranlara, 'Niye kurtardınız ki?' diyordu.

Direnişi başarılı olamasa da, İttihatçıların öyle kolay lokma olmadığını göstermişti ya, bu yeterdi. Bir örgüt adamıydı ne olsa. Başarı değil, mücadeleydi önemli olan. Zaten bir rivayete göre Bayar da kendisini yakalamaya gelen generalin veteriner olduğunu öğrenince şöyle demiştir:

Koskoca Cumhurbaşkanı bir veteriner paşasına teslim olduktan sonra biz bu darbeyi zaten hak etmişiz.[1]

Not: Celal Bayar'ın Çankaya Köşkü'nde yakalanışıyla ilgili ayrıntılı bilgiler için şu kaynaklara bkz.

Uğur Mumcu, *inkılâp Mektupları,* 6. baskı, İstanbul 1993, Tekin Yayınevi.

M. Emin Aytekin, *İhtilâl Çıkmazı,* İstanbul 1967, Dünya Matbaası, s. 38 vd.

Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına!: 27Mayıs 1960,* İstanbul 1968, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi, s. 106 (Harp Okulu Komutanı olan Ulay, hadiseyi kısaca geçiyor).

Orsan Öymen, *Bir İhtilâl Daha Var... (1908-1980),* 3. baskı, İstanbul 1986, Milliyet Yayınları, s. 252-258.

Emin Karakuş, *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara,* İstanbul 1977, Hürriyet Yayınları, s. 498-502.

1 Nakleden: Hüsamettin Cindoruk. Bu ifade Cindonık'un Davut Dursun'un *27 Mayıs Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler* (İstanbul 2001, Şehir Yayınları, s. 86) adlı kitabındaki konuşmasında geçiyor.

Vatanı kurtarıcılardan kurtarmak

Politikacı, Türk subayını yorulmaz bir gayretle ihtilâlci olarak inşa etmenin mükemmel bir mimarıdır.

M. Emin AYTEKİN

Almanların ikinci Dünya Savaşı'ndaki ağır yaralarını başarıyla sarmış devlet başkanlarının en önde geleni Konrad Adenauer'ın düşündürücü bir tespitini tekrar hatırlamakta fayda var. Der ki Adenauer:" *Tarih, önlenebilecek felaketlerin toplamıdır."*

Önlenebilecek, yani insan eliyle meydana getirilen felaketler. Mesela? Mesela savaşlar... Ne bileyim, mesela işkenceler, yanlış kararlar veya darbeler. Özellikle darbeleri Adenauer'ın sözünü ettiği 'önlenebilecek felaketler'e dahil etmemizde büyük fayda var.

Buraya bir başka Alman kökenli zatın, Yahudi sosyolog Norbert Elias'ın sarsıcı yakalayışını başka bir yazıda açmak üzere çengelli iğneyle asıyorum: İnsanoğlu doğal afetlerde birbirine yardımcı olmak için çırpınır ama siyasî afetlerde bunun tam tersini görürüz. Hatta bu afete maruz kalanlara acıma duygumuzu dahi yitiririz.

Neden acaba? 27 Mayıs ihtilalinin gerçekleştiği ay doğan kızların adını Nuray (anlarsınız ya, nurlu ay!) ko-

yan CHP'lileri hatırlatmak yeterlidir bunu fehmetmek için.

Bu iki Alman'ın tespitini peş peşe getirirsek şöyle bir manzara çıkar karşımıza: önüne geçilebilir bir 'felaket' olan darbeler karşısında neden Akif'in dediği gibi yüreklerimiz toplu vurmuyor ve mesela bir deprem anında hemcinslerimizi korumak üzere hareket geçen beşerî refleksimiz bu felaketlerde dumura uğruyor, derhal sen-ben kavgasına düşerek gerçek felaketi unutuyoruz?

Galiba ipin ucu siyasetin eteğine düğümlendiği için...

Oysa darbeler bir avuç ihtilalci kadroya geçici bir şöhret ve kudret getirse de, hüsranla sonuçlanması kaçınılmaz gibidir. Belki 12 Eylül'de olduğu gibi terörü bitirmek, asayişi sağlamak bakımından geçici bir rahatlık getiriyor. Lakin yaranın kendisini iyi etmeyip üzerine tentürdiyot şişesini boşalttığı için yüzeydeki mikrop kırılıyor ama bir süre sonra bünye aynı yaradan iltihabı yine üretmeye devam ediyor. 12 Eylül darbesinin gerçek bir sonucu olan 1982 Anayasası'nın son gediklerinden birisi Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde meclis toplantı yeter sayısı tartışmasında (367) ortaya çıkmadı mı? (Neyse ki 20 Ağustos itibariyle aşılmış oldu bu gedik.)

Bakın 27 Mayıs darbesinde görev alan Üçüncü Zırhlı Tugay Komutanı Orhan Erkanlı, hatıralarında hangi acı itiraflarda bulunuyor:

> Asker, sivil, gelip geçen bütün iktidarların gerekçesi ve gayesi hep ayni idi: "Vatanı kurtarmak, demokrasiyi yaşatmak." *Aslında ortada kurtarılmaya muhtaç, batmış bir vatan ve zorla yaşatılacak bir demokratik düzen olmadığını,* kahraman veya hain olarak nitelediğimiz kişilerin iktidar mücadelelerinin galipleri veya mağluplarından ibaret bulunduğunu bir türlü anlamadık. *Memleketimizin en ciddî, en önemli ve hayatî sorununun, VATANİ KURTARICILARDAN KURTARMAK olduğunu bildiğimiz halde açıklamadık, bu yolda samimi gayretler harcamadık...*[1]

Peki bu noktaya nasıl gelmiş 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece tanklarıyla İstanbul'u ziyarete gelmiş olan ihtilalcimiz Orhan Erkanlı? Öyle zannedildiği gibi fazla uzun sürmemiş gelmesi. Henüz 27 Mayıs'tan iki gece sonra sivil hayatı yönetmenin silahları sivriltmekle alakası bulunmadığı dank etmiş kafasına.

29 Mayıs akşamı Ankara'ya giden Davutpaşa tank birliği komutanı Orhan Erkanlı, ihtilalci subay arkadaşlarının Başbakanlık'ta çalıştığını öğrenir ve içeri girer. Gördüğü manzara karşısında gayri ihtiyari şaşırır:

> Bakanlar Kurulunun toplantı salonuna girince şaşkınlığım bir kat daha arttı; 50-60 kişilik bir kalabalık kabine toplantısı yapılan masanın etrafında kısmen oturmuş kısmen ayakta, her kafadan bir ses çıkıyor... Bunlar kimdi, çoğunu tanımıyordum. M.B.K. [Milli Birlik Komitesi] denen bu topluluk muydu? Bizim Atatürkçüler Cemiyeti'ne ne olmuştu? Eski arkadaşlarımız nerede idiler? Kafam bir sürü soruyla doldu...

Koskoca ihtilali silah zoruyla yapmış olan topluluğun bu darmadağınık manzarası son güne kadar yaşayacaktı. Ancak Orhan Erkanlı, o gece eve gitmek üzere dışarı çıktığında üç gün içerisinde memleketi ne hale düşürdüklerini daha iyi anlar. Şöyle yazar hatıratına o gece hissettiklerini:

> Sabaha karşı Başbakanlıktan çıktım, şiddetli bir yağmur yağıyordu, taksi bulamadım ve annemin Cebeci'deki evine kadar yaya yürüdüm. Üç gündür Türkiye'yi idare ediyorduk, fakat binecek bir araba bulamıyorduk. Bu yürüyüş bana iyi geldi; daldığım rüyalardan ayıldım, *yıktığımız devletin altında kaldığımızı... idrak ettim.*

Devlete bir gecede el koyanların bunun arkasını nasıl getireceklerinin resmidir bir bakıma darbeci Erkanlı'nın o gece gördüğü. Rüya sona ermiştir. Bu sona eren rüyayı, yine bir ihtilalcinin ağzından dinleyelim. Bu defa konuşan Emin Aytekin'dir:

"ORDU + CHP = Değişmez iktidar" formülünü düstur ittihaz edenlerin ihtirasları sınır tanımıyordu. Onlar için bu neticenin elde edilmesi için her şey mubahtı... Ta ki CHP sempatizanları çoğunluk elde edinceye kadar Ordu ile oynanmalı idi... Komutanlar, Orduyu politikanın kucağına atmış olduklarını idrak edemedikleri gibi, politikacı da... Kumandanlı demokrasinin temelini attığının farkına varamamıştır.[2]

Darbeler, kesin çözüm gibi görünen kesin sorunların ebesidir, dersek Konrad Adenauer'e nazire yapmış mı oluruz?

1 Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular...*, 3. baskı, istanbul 1973, Baha Matbaası, s. X.

2 M. Emin Aytekin, *ihtilâl Çıkmazı*, İstanbul 1967, s. 233.

Asker, Menderes'e Cumhurbaşkanlığını teklif etmiş, sonra da asmıştı!

Menderes'e sonsuz övgü, Bayar'a sonsuz yergi...
Gürsel Paşa'nın mektubunun hülâsası işte budur!
Eğer Menderes tek adam kalmak istiyorsa,
orduya dayanarak karşısındaki son parti
kurucusu ve devlet adamını tasfiyeye girişsin ve
böylece darbecilere gün doğsun!

Mükerrem SAROL

Çok şaşırıyoruz yazdıklarınıza, diyor beni bir vesileyle karşılarında gören okurlarım. 'Çok şaşırıyoruz...' 'Allah Allah! Neden acaba?' diye bana geçiyor şaşırma sırası. Anlattıklarım hiç bilinmeyen şeyler değil ki? Ben 'bilinmeyen gerçekler'den değil, daha çok ve belki de en çok 'unutulan gerçekler'den söz ediyorum. Ve hep önümüzde bir yerlerde öylece durup bizi beklediğini düşündüğümüz sözde 'apaçık' gerçeklere, soru sorarak didiklememiz gerektiğini söylüyorum ve bunu karınca kararınca yapmaya çalışıyorum. Belki de farkım burada...

Kabul edelim ki, hafızamız epeyce zayıf. Hızla erozyona uğruyor bilgilerimiz. Hafızamızın mıknatıslığı azalmış. Bir televizyoncu dostum, Türkiye'de ortalama bir insanın bir olayı aklında 23 gün tutabildiğini tespit ettiklerini

söylediklerinde şaşırmıştım . Sanırım artık pek şaşırmayacağım. Çünkü tarihçi Jean-Paul Roux'nun *Orta Asya* adlı kitabının sonunda söylediği gibi, "Tarihte bu kadar sık şaşırmamızın nedeni , tarihi yeterince iyi inceleme - yişimizdir".[1]

O zaman havanın yeterince inatçı bir pusla kaplı olduğu günümüzde 27 Mayıs darbesinin üzerinden günümüze ışıklar düşürmeye devam edelim. Bakalım yakın geçmişin unutulan çehresinde hangi gerçekler ışıldıyor? Sormaya ve yeniden hatırlamaya çalışalım.

Her şey o mektupla başladı...

Hangi mektupla?

Canım, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'in 3 Mayıs 1960 tarihini taşıyan şu 'gizli' mektubundan söz ediyorum.

Diyeceksiniz ki, neresi gizli? Haklısınız tabii. Şimdiye kadar bir değil, hatta bir çok yerde yayınlandı. Mesela 1995 yılında çıkan Alparslan Türkeş 'in hatıralarında (*Şahinlerin Dansı)* bir fotokopisi yer aldı . Geçen yıl Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü başka belgelerle birlikte bu mektubun üzerindeki sınırlamayı kaldırdı ve internet kullanıcılarına dahi açtı . Erdal Şen de *Yassıada 'nın Karakutusu* adıyla çıkan derleme kitabında mektubun Başbakanlık Arşivi 'ndeki orijinalini bir kere daha kamuoyuna takdim etti vs.

Ne var ki, bence bu mektubun anlam ve önemi üzerinde yeterince durulmuş değildir. Şimdiden şu kadarını söyleyeyim ki, bu mektup kadar darbecilerin ve darbeciliğin ikiyüzlülüğünü çıplak bir şekilde ortaya koyan belge az bulunur. Tam anlamıyla tarihe geçecek bir mektuptur elimizdeki.

Tahliline sonra geçeceğiz. Fakat önce mektubun mahiyetini beraberce hatırlamaya ne dersiniz?

2 Mayıs 1960 gecesi, bir gün sonra izin alıp pijamalarını giyerek emeklilik günlerine başlayacak olan Orgeneral Cemal Gürsel ile devrin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes arasında gizli bir görüşme cereyan eder. Gürsel Paşa'nın da, Ethem Bey'in de gidişattan pek memnun olmadıkları besbellidir ve kötüye gidişin baş sorumlusu olarak tek bir kişiyi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı görmektedirler. Her ikisine göre de Celal Bayar bir an önce Cumhurbaşkanlığından istifa etmeli ve yerine daha uygun birisi, yani üzerinde uzlaştıkları Başbakan Adnan Menderes geçmelidir.

O gece bu fikir üzerinde uzlaşan ikili, mektubun altına kimin imza atacağını da konuşurlar ve Cemal Paşa tarafından imzalanmasına karar verirler. Gürsel imzalayacak, Ethem Bey ise Başbakan'a ulaştırma işini üstlenecektir.

Bunun üzerine Gürsel ertesi sabah ihtilalcilerle arasındaki irtibatı temin eden Albay Alparslan Türkeş'i yanına çağırarak tarihî mektubu yazdırır. Mektubun üç nüsha olarak daktilo edildiğini, birisinin Türkeş'te 'hatıra' olarak kaldığını, diğerinin Ethem Menderes'e verildiğini, üçüncüsünün ise Cemal Gürsel'de kaldığını o sırada Devlet Bakanı olan Dr. Mükerrem Sarol'un hatıralarından öğreniyoruz.[2]

Ancak sonradan arkadaşları tarafından "Brütüs", yani "hain" diye yaftalanacak olan Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes, Cemal Gürsel Paşayla ortaklaşa yazdıkları bu kritik mektuptan Başbakan'ı nedense "ayak üstü" haberdar eder. Adnan Bey sadece kendisini öven kısmını ve devamında da bir iki maddeyi dinledikten sonra mektuba fazla önem vermez görünür ve Celal Bayar'ın ondan haberi olmaması için bakanını özel olarak tembihler. Bunun üzerine Ethem Bey de mektubu bir kasaya kilitler ve Yassıada'da yeniden ortaya çıkana kadar da orada unutulur.

Şimdi geliyoruz meselenin bam teline.

'İşte o şok belge'

Mektubun özellikle başlangıç kısmı ve **1.** maddesi çok önemli. Cemal Gürsel'in üslubu tatlı-sert. Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'i muhatap alan mektup şöyle başlıyor:

> Aziz Vekilim;
>
> Dün geceki konuşmalarımızdan cesaret ve ilham alarak zatıalilerine , memleketin huzur ve istikrarı için alınması lazım gelen tedbir ve kararlar hakkında düşüncelerimi arz etmeyi milli ve vatani bir vazife bildim.
>
> (...)
>
> Muhterem Vekilim; şu hakikati kabul etmek lazımdır ki Kayseri hadiseleriyle başlayıp son karar ve geci olaylara kadar devam eden vak'alar vatandaş ruhunda derin tesirler ve Hükümete karşı telâfisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. *Hele Ordunun Talebelere karşı akılsızca kullanılması işin vahametini artırmış, Ordu mensuplarında da huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, Ordu politikaya karıştırılmıştır* [italikler bana aittir-M.A.].
>
> Sayın Vekilim;
>
> Bu ahvâl küçümsenecek; cebir ve şiddetle geçiştirilecek şeylerden değildir. Memleket, Hükümet ve partinin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sukünetli fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:
>
> 1. Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. *[Dikkat: Tam burada metinde bir cümlelik boşluk dikkat çekiyor. -M. A.* Cumhurbaşkanlığına Sayın Adnan MENDERES getirilmelidir. Bu muhterem zatı her şeye rağmen Milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna kaniim, bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin edilmelidir.

Orijinal imlasına hiç dokunmadan aldığım mektubun baş tarafı böyle. Gerçi üzerinde ufak tefek düzeltmeler

yok değil. Mesela ilk cümlede yer alan "Dün geceki konuşmalarımızdan cesaret ve ilham alarak", "konuşmalarımızın ışığında" yapılmış. Tabii 3 Mayıs ile mektubun Yassıada'ya sunulduğu tarih arasında emekliye ayrılacak olan "Cemal Aga" devletin bir numaralı koltuğuna oturmuştur ve elbette şimdi hapiste bulunan bir 'düşükten (ihtilalden sonra Demokratlara böyle hitap edilirdi) "cesaret ve ilham" alacak değildir!

Sonra 1. maddenin üzerindeki paragrafın 2. satırında ufak bir rötuş dikkati çekiyor. Burada geçen "partinin" kelimesi, anlaşılan sakıncalı gelmiş olmalı ki, sonradan "partinizin" olarak düzeltilme yoluna gidilmiş. Böylece ilkinde sanki mektubu yazan kişi partiyi benimsiyormuş gibi bir hava varken, ikincisinde kendini dışarıda tutmaya çalışmış.

Fakat asıl değişiklikler, resimlerden de görüleceği üzere 1. maddede toplanıyor. Yukarıda bu maddenin orijinal halini beraberce okuduk. Şimdi Cemal Gürsel'in Osmanlıca el yazısıyla 'düzelttiği' halini yine beraberce okuyalım. Bu defa Alparslan Türkeş'in *Şahinlerin Dansı* adlı hatıralarında yayınlanan metni kullanacağız:

> 1. Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiğine memlekette umumi bir kanaat vardır.[3]

Hepsi bu kadar... Peki nerede o bir paragraf dolusu Menderes övgüleri? Tamamen buharlaşmış görünüyor.

Sonuçta Menderes'in adı bilinçli olarak silinerek sanki sadece Celal Bayar aleyhine yazılmış bir mektup görüntüsü veriliyor. 3 Mayıs 1960 günü milletin çoğunluğunun sevdiği Başbakan'ın Cumhurbaşkanlığına getirilmesiyle kırılmış olan gönüllerin yeniden kazanılacağına inanan Orgeneral Cemal Gürsel, yeni konumunda mahkemenin kendisinden istediği mektubu basına açıklarken, mektubu çarpıtarak işin içinden sıyrılmaya çalışmıştı.

Çünkü olduğu gibi açıklansaydı tek başına bu mektup bile darbecilerin (o zamanki deyişle ihtilalcilerin) iki yüzlülüğünü bir ayna gibi yansıtacak ve muhtemelen Yassıada mahkemelerinin seyri de bundan etkilenebilecekti.

Mektup Yassıada'da neden okunmadı?

Yassıada duruşmaları sırasında gündeme gelen ve mahkemece aslı istenen mektubun Cemal Gürsel Paşa'nın Başbakan Adnan Menderes'i öven ve hatta kendisine Cumhurbaşkanlığı teklifinde bulunan kısmının sansürlenerek basına verildiği biliniyor. Ancak değiştirilen mektubun tek nüsha yazılmadığı ve mahkeme safahatı sırasında cereyan eden kritik bir hadise nedense gözlerden kaçmıştır.

Mektubun Yassıada'daki serüvenini şöyle toparlayabiliriz:

Bir soru: Biri Başbakanlık Arşivi'nde bulunan, öbürü de Türkeş'te kalan ve burada iki nüshasını yayınladığımız mektubun üçüncü nüshası nerededir? Ethem Menderes'in kasasına bulunan nüsha nerededir? Ailesinde olduğu söyleniyor ama şimdiye kadar henüz ortaya çıkmış değildir.

Adnan Menderes'in avukatı Burhan Apaydın'la 4 Mayıs 2007 günü yaptığım telefon görüşmesinde Yassıada muhakemeleri sürecinde bu mektubun değiştirilmemiş bir aslı olduğunu bir nöbetçi subaydan gizlice öğrendiğini ve "Seni de içeri atarız" tehditlerine rağmen (nitekim atılacaktır) mahkemede okunmasını talep ettiğini söylemişti.

"Tarih karşısındayım" diyerek tehditlere rağmen talebinden vazgeçmeyen ve sonuçta cezaevini boylayan Burhan Apaydın'ı asıl şaşırtan kişi, kendisini kurtarmak için çırpındığı Menderes olmuştu.

Türkeş'in Burhan Apaydın'a söylediğine göre mektup 27 Mayıs'ın temelini çökertecek ve yargılamanın seyrini

etkileyecek güçte bir kanıttı. Belki de Menderes o mektup sayesinde idamdan kurtulacaktı. Çünkü burada Menderes'e bir 'tertip' hazırlandığı anlamı çıkıyordu. Hem arkandayız, hatta sizi ödüllendireceğiz demek, hem de sadece 23 gün sonra -artık ne değiştiyse- Cumhurbaşkanı yapmaya layık gördüğünüz adamı apar topar yakalayıp hapse atmak ve sonunda da ipe çekmek nasıl bir şeydir? Anlamak gerçekten de mümkün değil.

Ne var ki, Apaydın'a göre, Adnan Menderes, Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol'un mektubun mahkemede okunması talebini hala anlaşılamayan bir tutumla reddetmişti. İhtilalin başındaki adamın kendisine Cumhurbaşkanlığı teklifinde bulunduğu Adnan Menderes tam da kendisini idamdan kurtaracak bir mektubun okunmasını neden istememişti? Apaydın "Baskı ve silah zoruyla reddetti", diyor. Bence bunun daha derin bir sebebi var. Birazdan göreceğiz.

Ancak o derin sebebe geçmeden önce söylemeliyim ki, ne kadar önemli olursa olsun, tarih, arşivlerden çıkan bir tek belgeyle (yeniden) yazılamaz. Onu işlemek ve ait olduğu bütünün içine oturtmak gerekir. Gürsel'in mektubu üzerinde adeta bir arkeolog titizliğiyle kazı yapmamızın sebebi bu...

Not: Sayfa 127'de orijinalini verdiğimiz Gürsel'in mektubunun Başbakanlık Arşivi'ndeki nüshasına şu internet adresinden ulaşılabiliyor: http:// upload.wikimedia.org/wikisource/tr/7/78/LettertoDefence-Minister.pdf

1 Jean-Paul Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık,* Çeviren: Lale Arslan, İstanbul 2001, Kabala Yayınevi, s. 440.

2 Mükerrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes,* cilt 2, İstanbul 1983, Kervan Yayıncılık, s. 1028.

3 Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı,* İstanbul 1995, ABC Yayınları, sondaki Fotoğraf ve Belgeler bölümünde (sayfa numarası verilmemiş).

Menderes'ten darbecilere 'işbirliği' teklifi

[Menderes Yassıada duruşmalarında] Daha ilk günden "Muhterem Subay Beyefendiler" tabirinin yaratıcısı olmuştu. Sonra ihtilalin samimiyetine inandığını söyledi.

Ayhan HÜNALP[1]

Sonradan Cumhurbaşkanı olarak silahların gölgesinde Çankaya'ya tırmanacak olan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, 2 Mayıs 1960 günü Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'le yaptığı görüşmede bir konuda mutabakata varmıştı. Kendisi zaten emekliye ayrılacaktı, Bakan'ın da gidici olduğu söyleniyordu. Ancak her ikisinin de Celal Bayar'la arası iyi değildi. Öyleyse hala halk tarafından sevilen Başvekil Adnan Menderes Çankaya Köşkü'ne çıkmalı ve hızla kötüye giden işleri düzeltmeli, kırgınlıkları bir an evvel gidermeliydi.

öyleyse Başvekil'e bir mektup yazılmalı ve uyarılmalıydı. Ancak Yassıada duruşmalarında Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol'un Adnan Menderes'e yönelik ikazında dediği gibi değildi işin aslı. "Kara Kuvvetleri Komutanı size gereken uyarıyı bir mektupla yapmış. Niçin gereğini yerine getirmediniz?" demişti Başol ve o uyarı

mektubunu okutmuştu. Ethem ve Adnan Menderesler mektubun 1. maddesinin değiştirildiğini fark ettiler ama itiraz etmediler. 'Aslı böyle değildi', demediler. Hatta bir önceki bölümde gördüğümüz gibi Adnan Menderes, avukatı Burhan Apaydın'ın mektubun aslının okunması talebini dahi reddetmişti. O soruda kalmıştık, oradan devam edelim şimdi?

Neden peki? Menderes neden okutmamıştı o kendisini kurtarabilecek mektubu?

Menderes'in Yassıada stratejisi

Doğru ya da yanlış, merhum Adnan Menderes gerek 27 Mayıs sabahı yakalandıktan sonra, gerekse Yassıada'da kendisine göre uzlaşmacı ve munis bir savunma stratejisi belirlemişti. Bu stratejide askere ve darbecilerin kurduğu Milli Birlik Komitesi'ne en ufak bir tarizde, sataşmada bulunmayacak, saldırgan değil, savunmacı bir yol izleyecek ve onlara daima güven telkin edecekti. Hele o meşhur uyarı mektubunu yazan ve 3 Mayıs günü kendisini Cumhurbaşkanlığı makamına layık gören Cemal Gürsel yok mu, onunla daima iyi geçinecek, üzerine asla ve kat'a toz kondurmayacaktı. Umudu, bu yumuşak stratejiyle muhtemel bir affa layık olabilmekti.

Oysa sabık Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu gibi darbecilere direnen Demokrat Partililer de yok değildi. Hatta Bayar'ın asker Çankaya Köşkü'nü bastığında darbecilere silah çektiğini ve son çare olarak intihar etmek üzere silahı kendi kafasına dayadığını, ancak bunda başarılı olamadığını görmüştük. Kendisini Çankaya Köşkü'nün merdivenlerinden sürükleyerek çıkaran subaylara, "Ben halkın oyuyla geldim, beni buradan çıkartamazsınız" diye bağırıyordu 77 yaşındaki kurt İttihatçı.

Ne yazık ki, Adnan Menderes onun kadar iradesi güçlü ve olayların sacında pişmiş kararlı bir iç dünyaya sahip değildi.[2]

İlk darbeyi yediği "bebek" davasından sonra tek bir kurtuluş yolu olduğunu görmüştü: Darbecilerle iyi geçinmek ve bu vahim hatadan dönmelerini beklemek. Denilebilir ki, Menderes, idam kararının açıklanmasına kadar idam edileceğine asla inanmadı. Çünkü mutlak bir hata işlediğine inanmıyor ve bu hatadan bir şekilde dönüleceği, affa uğrayacağı ve yeni dönemde yıldızının tekrar parlayacağı ana kavuşacağı umuduyla yaşıyordu. Bu yüzden idam kararı yüzlerine okunduğu zaman Bayar kulaklığını yere fırlatıp sert adımlarla dışarıya çıkmış, Zorlu metanetle dinlemiş, Hasan Polatkan ve Menderes ise kelimenin tam anlamıyla oldukları yerde çökmüşlerdi. (Polatkan mahkeme salonunda kararı dinlerken Menderes, intihar girişiminden sonra, uyandığında yüzüne karşı tebliğ edilmişti idam kararı.)

Ne diyorduk? Evet, mahkemeden Menderes tek bir çıkış yolu olduğunu görmüştü. Değil mi ki kendisini Cumhurbaşkanlığına layık görenler yapmıştı bu darbeyi, o halde ne yapıp edip kendisini kayıracaklar, en azından affedeceklerdi. Zaten aynı duygularla hareket etmişti 27 Mayıs sabahından itibaren. Son ana kadar askerlerin kendisini darbecilere karşı korumak üzere alıkoymaya geldiklerini düşünmüştü.

Ne masumiyet yarabbi! Yoksa ne gaflet mi demeliydim?

"Orduya inancı kutsal bir tutku gibiydi"

Bakan arkadaşlarından Dr. Mükerrem Sarol'a bakılırsa, Menderes'in "Orduya inancı kutsal bir tutku gibiydi." Hatta yakalandıktan sonra getirildiği Harbiye'de darbenin kudretli Albayı Alparslan Türkeş'e söylediği şu sözlerin sürpriz olmadığını bilmek lazım:

> Biz, iki siyasî parti olarak saç saça, baş başa birbirimizle çok çetin bir mücadeleye girmiştik. Çok sert bir tartışma i*çine* düştük.Düşünüyordum ama bir çıkış yolu bulamıyordum.Ordunun müdahelesi iyi oldu. İnşaallah memleket için hayırlı olur.

Size yardımcı olmak isterim. Arzu ederseniz, kendi sesimden teybe beyanat veririm. Arzu ederseniz, kendi el yazımla bir bildiri yazıp, size vereyim...[3]

Ne demekti şimdi bu? Bir takım subaylar darbe yapıp hükümeti devirmişler, Atatürk'ün 1924 Anayasası'nı ihlali bırakın, düpedüz ilga etmişler, parlamentoyu fesh etmişler, süngü zoruyla yönetime el koymuşlar ve siz, milyonların ümidi olan bir Başbakan olarak darbecilere işbirliği yapmayı veya yardımcı olmayı teklif ediyorsunuz. Olacak şey mi bu?

Hatta Yassıada Kumandanı Albay Tarık Güryay'ın yayınladığı mektuplara göre Menderes, 27 Mayıs'ın birinci yıldönümünde (1961) 27 Mayıs Bayramı'nı kutlayan bir mektup ve bir mesaj göndermişti. İhtilali "tarihimizde ebediyyen şerefli ve önemli bir merhale" olarak nitelendiren Menderes, Güryay'a "emrinize intizardayım" mesajını göndermişti.[4]

Ama olur... Adnan Menderes baştan beri askerin yanlış yapmayacağına inandırmıştı kendisini. Sarol'un dediği gibi, "kutsal bir tutkuyla" bağlıydı askere. Kendisine askerî ihtilalin yaklaşmakta olduğuna dair ihbarlar geldiğinde tepkisi daima sert olmuştu: "Ben Türk ordusuna hakaret ettirmem" diyordu da başka bir şey demiyordu. Darbeyi Türk ordusuna hakaret sayıyor, ihbarı getirenleri (mesela istihbaratçı Samet Kuşçu'yu) getirdiğine pişman ediyor, cezalandırıyor, sürgüne göndertiyordu.

İşte Adnan Menderes aynı mantıktan hareket ederek mahkemede o mektubun okunmasına karşı çıkmıştı. Mektup okunsa darbecilerin devlet başkanı yaptıkları Gürsel ağır bir yara alacaktı belki ama muhtemelen Menderes'in önü de darbecilerin intikam hisleriyle iyice tıkanacaktı. Çünkü aynı zamanda darbeciler de darbe yiyecekti bundan. Öyle ya, devlet başkanları, darbeden yaklaşık 20 gün önce şimdi idamla yargıladıkları Başbakan'ı övgüye boğuyor ve bir karşı darbeyle onu Cumhurbaşkanlığına getirmeyi teklif ediyordu.

Ve son ümidini kendi eliyle söndürdü

Menderes açısından mesele sanırım şöyle görünüyordu: Mektup mahkemede okunsa cunta belki daha da hırçınlaşacak, ufak bir kurtulma ümidi varsa o ümidi de söndürmek üzere intikam hırsıyla harekete geçecekti. Bunun için yerinden fırlayıp avukatlar ve arkadaşlarının şaşkın bakışları arasında, "Devlet Başkanı'nın mektubunun burada okunmasını istemiyorum" diyecek, böylece mahkemede eline geçen bu en büyük kozu kullanmayacaktı.

Hani muhteşem Cevdet Paşamız, Sultan Abdülaziz için, "Darbeciler kendisini almaya geldiklerinde direnseydi kazanırdı" der ya, 1876'dan 1960'a, oradan bugüne kadar uzanan 131 yıllık darbeler tarihimizin bam teline basar bence. Nitekim 27 Mayıs darbesinde İstanbul 3. Zırhlı Tugay Komutanı olan Orhan Erkanlı'nın hatıralarında dediği gibi,

> Yassıada mahkûmları ağız birliği ederek 'Biz milletin seçilmiş temsilcileriyiz, sizi tanımıyoruz, hiçbir sorunuza da cevap vermeyeceğiz, elinizden geleni ardınıza koymayın' diye gürleselerdi yapacak hiçbir şeyimiz yoktu.

Gerçekten de şanlı 27 Mayısçılar ne yapabilirlerdi böyle bir durumda? Düşünmeye değmez mi?

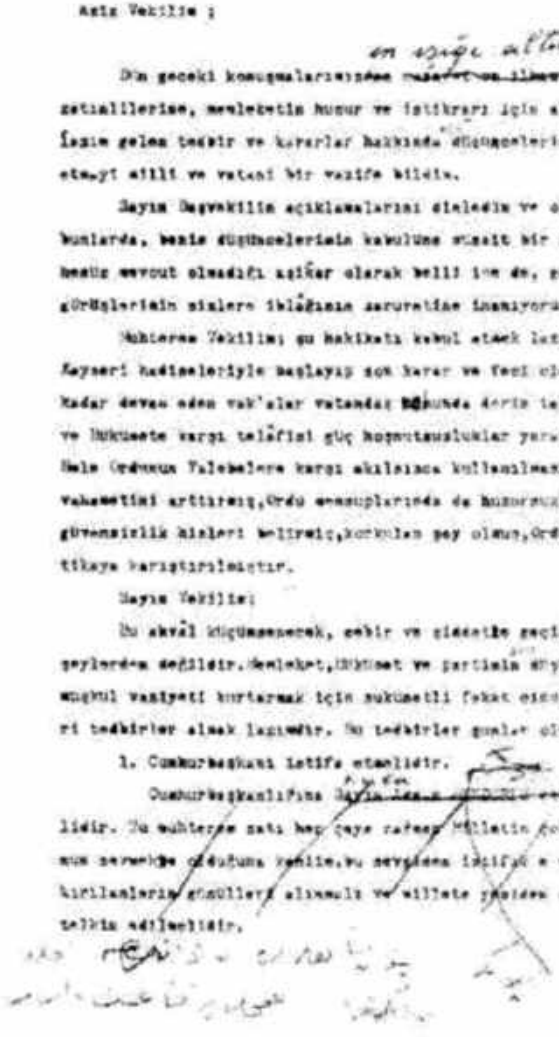
1 Ayhan Hünalp, *Dağlara Giden Yollar*, İstanbul 1974, 3 Yayınları, s. 39.

2 Necip Fazıl Kısakürek'in tabiriyle, Menderes "ümit vermekte bir tane, fakat bunları asla gerçekleştirememekte de yine bir tane"dir. Yine bir başka yerde şunları söyler: "Demokrat Partinin iktidara geliş ve orada kalışında tek millî hasreti belirten ihtilâl hükûmeti haysiyetini getirmek ehliyetinde tek adam, yine, onu gösterememiş ve sadece lüzumunu vaat etmiş olan Menderes'tir." (*Tanrı Kulundan Dinlediklerim*, 2, İstanbul 1968, Toker Yayınları, s. 88 (yazının altında 5 Haziran 1958 tarihi bulunmaktadır).

3 Hulûsi Turgut, *Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı*, İstanbul 1995, ABC Yayınları, s. 153.

4 Tarık Güryay, *Menderes'in Mektupları: Bir iktidar Yargılanıyor*, İstanbul, Cem Yayıncılık, s. 313-314'den aktaran Süleyman Yeşilyurt; *İnönü ve İhtilalcilerin Gizli Görüşmeleri*, Ankara 2006, Kültür Sanat Yayıncılık, s. 259.

Değiştirilen Mektup

Aziz Vekilim ;

Dün geceki konuşmalarımızdan [illegible] en önüne alındı.

Dün geceki konuşmalarımızdan [illegible] zatialilerine, memleketin huzur ve istikrarı için alınması lâzım gelen tedbir ve kararlar hakkında düşüncelerimi arz etmeyi milli ve vatani bir vazife bildim.

Sayın Başvekilin açıklamalarını dinledim ve okudum; bunlarda, benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zeminin henüz mevcut olmadığı açıkça olarak belli idi. Bu sebeple görüşlerimin sizlere ibläğınıza zaruretine inanmıyorum.

Muhterem Vekilim; şu hakikati kabul etmek lâzımdır ki Kayseri hadiseleriyle başlayıp son kanlı ve feci olaylara kadar devam eden vak'alar vatandaş nezdinde derin tesirler ve hükümete karşı telâfisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele Ordunun Yalebelere karşı aklalınca kullanılmaması için vahametini artırmış,Ordu emniyetlerinde de huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş,korkulan şey olmuş,Ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın Vekilim;

Bu ahval müşahedesinden, sebir ve sükunetle geçiştirilecek şeylerden değildir.Demokrat,Hükümet ve partisinin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için hükümetli fakat cesur ve geçici tedbirler almak lâzımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1. Cumhurbaşkanı istifa etmelidir.

Cumhurbaşkanlığına [illegible] seçilmelidir. Bu muhterem zatı hiç şüphesiz Milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna kanaatim,bu sevgiden istifade ederek kırılmaların önüne geçmeli ve milletle yeniden olan telifte edilmelidir.

İşte 3 Mayıs 1960 tarihli ünlü mektubun Yassıada'da okunmak üzere Cemal Gürsel'in el yazısıyla 'düzeltilmiş' nüshası. (Bkz. Hulûsi Turgut, *Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı*, İstanbul 1995, ABC Yayınları.)

ASIL MEKTUP

Ankara
3 Mayıs 1960

Aziz Vekilim;

Dün geceki konuşmalarımızdan cesaret ve ilham alarak zât-ı âli-lerine, memleketin huzur ve istikrarı için alınması lâzım gelen tedbir ve kararlar hakkında düşüncelerimizi arz etmeyi millî ve vatanî bir vazife bildim.

Sayın Başvekilin açıklamalarını dinledim ve okudum; bunlarda, benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zeminin henüz mevcut olmadığı aşikâr olarak belli ise de, gene de görüşlerimin sizlere iblâğının zaruretine inanıyorum.

Muhterem Vekilim; şu hakikatı kabul etmek lâzımdır ki, Kayseri hâdiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vak'alar vatandaş ruhunda derin tesirler ve Hükûmete karşı telâfisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele Ordunun talebelere karşı akılsızca kullanılması, işin vehametini arttırmış, Ordu mensuplarında da huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, Ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın Vekilim;

Bu ahvâl küçümsenecek, cebir ve şiddetle geçiştirilecek şeylerden değildir. Memleket, Hükûmet ve Partinin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sükûnetli fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lâzımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1 - Cumhurbaşkanı istifa etmelidir.
Cumhurbaşkanlığına Sayın Adnan MENDERES getirilmelidir. Bu muhterem zatı her şeye rağmen Milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna kaniim, bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin edilmelidir.

1954 seçimleri efsanesi ve gerçekler

Devrin gazetelerine bakılırsa 2 Mayıs 1954 seçimlerinde İstanbul'da 231 numaralı sandıktan oy pusulası yerine bir reçete çıkmış. Sandık kurulunun şaşkınlık içerisinde okuduğu bu sinir hastalıkları reçetesinin üzerinde, "Bu rejim de hastadır" yazıyormuş.

Bu fıkralara taş çıkartan olayı niçin anlattığımı merak edenlere hemen söyleyeyim: Daha dün denilebilecek kadar yakın bir tarihte yapılan 1954 seçimlerini araştıran fakirin zihni de kelimenin tam anlamıyla "reçetelik" olmak üzere.

Canım bunda ne var? Demokrat Parti, tarihinin en farklı zaferini, CHP de en büyük hüsranını o seçimde yaşamadı mı? Bundan daha açık, bundan daha net bir seçim sonucu karşısında bile kafanız karışıyorsa, yani ne diyelim? gibi şeyler söylüyorsanız bu köşenin yeni konuklarından olmalısınız. Bir süre sonra hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığına alışırsınız nasıl olsa.

22 Temmuz 2007 günü belki de siyasî tarihimizin sonuçları en erken açıklanan seçimine imza atıldı. Saatler henüz 24'ü göstermeden neredeyse bir kaç vekil farkıyla kimlerin eline mazbatayı alacağını bile öğrenmiş bulunuyorduk o gece.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın seçim gecesi verdiği 'zafer nutku'ndaki bir ifade sizin de dikkatinizi çekti mi bilmiyorum. 53 yıldan bu yana ilk defa iktidardaki bir partinin oylarını artırarak seçimleri kazandığına değinen Erdoğan, DP'nin 1954'deki zaferine atıfta bulunmuştu. Gerçi oy oranı bakımından DP'ninkinden epeyce aşağıda kalmıştı Ak Parti oyları. Bırakın 1950'deki yüzde 53'lük, 1954'deki yüzde 56'lık rekor sayılabilecek oy oranlarını, en kötü sonucu aldığı 1957'deki yüzde 48'ini bile tutturabilmiş değildi.

Diyebilirsiniz ki, o tarihlerde MP veya CMP gibi ufak tefek birkaç parti dışında iki esas oğlan katılıyordu seçime; bu yüzden oyların DP ve CHP'de kutuplaşması ve sandıktan yüksek oy oranları çıkması gayet normaldir. Yine de acele etmeyin derim: Süleyman Demirel'li AP'nin en çok partinin katıldığı ve meclise girme fırsatını elde ettiği seçimlerden 1965'dekinde yüzde 53'ü, 1969'dakindeyse yüzde 46.6'yı tutturduğuna dikkat çekelim. Bir başka deyişle, iktidardaki AP oylarının ikinci seçimde Ak Parti'nin son zaferine denk bir orana 'gerilediğini' hatırlatmak biraz keyfinize limon sıkmak gibi olacak belki ama ne yapalım ki, rakamların yüzü zannettiğimizden de soğuk olabiliyor.

Beni asıl şaşkınlığa düşüren nokta ise başka. Aşağıda söyleyeceklerimin okurlarımın tarihin nasıl olup da bu denli farklı şekilde yazılabildiğine ilişkin sorularına da dolaylı cevap oluşturacağını umuyorum.

Diyelim ki, Sayın Erdoğan'ın konuşmasını dinleyip 1954 seçim sonuçlarını merak ettiniz ve kütüphanenize bakındınız. Karşınıza o devirleri yaşamış güvenilir bir kalem olarak kabul edilen Şevket Süreyya Aydemir'in *Menderes'in Dramı* adlı kitabı çıktı. Açıyorsunuz ilgili bahsi ve okumaya başlıyorsunuz. Hayret! Yazarımız sanki başka bir seçimden bahsediyor gibidir.

Aydemir'e göre 1954 seçimlerinde CHP'nin oyları gerilememiş, aksine artış göstermiş, buna mukabil DP oyla-

rı da azalmıştır! Evet azalmıştır! Nasıl mı? Kendi sözlerini aktarayım da günah benden gitsin:

> Aslına bakılırsa, 1954 seçimlerinde Halk Partisi 1950 seçimlerine bakarak 304.000 oy da fazla almıştı. Demokrat Parti ise 1950 seçimlerine bakarak 375.000 oy kaybetmişti.[1]

Şaşkınlık uçurumlarında kulağınızı uğuldarken bir sonraki sayfaya geçiyor ve şu satırlarla karşılaşıyorsunuz gözleriniz faltaşı gibi açılırken:

> Fakat madalyonun bir de ters tarafı vardı: Evet, Halk Partisi Meclis çatısı altında, yıkılırcasına ezilmişti. Ama daha önce de işaret ettiğimiz gibi, İsmet Paşa hiç de oy kaybetmemişti ki!.. Tersine olarak 1950 seçimlerine göre, aldığı oylar artmıştı. Demokrat Parti ise, aynı şekilde kıyaslanınca, 1950 seçimlerine göre oy kaybetmişti. Zaten seçim kanununun cilvesi olarak, biri Meclise 488, diğeriyse ancak 31 mebus getirebilen bu iki partinin toplam oyları arasındaki fark, ancak 600.000 oydan ibaretti.[2]

Diyelim ki, fakir gibi tek kaynakla yetinmeyip sağlam ve güvenilir bir veriye başvurmak istiyorsunuz; açıyorsunuz *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*nin 8. cildini ve demokrasi tarihimizle ilgili çalışmalarından tanıdığınız Tevfık Çavdar'ın satırlarıyla karşılaştığınızda hayretiniz tavana vuruyor. Zira yazara göre, 1954'de CHP oylarında "300 bin dolaylarında mutlak bir artış", DP oylarında ise "350 bin dolaylarında" bir azalma olmuştur.[3]

Aklınız iyice karışıyor elbette.

Gerçi her iki araştırmacı da oy oranı bakımından DP'de artış, CHP'de azalış olduğunu kabul ediyorlardı. Sonuçta aldığı oylarla DP 488, CHP ise 31 milletvekili çıkarmıştı. (Bu rakamlar da kaynaklarda bazı farklılıklar arz ediyor ama şimdilik onları bir kenarda bırakıp başımıza yeni bir iş almayalım isterseniz.)

Benim üzerinde durduğum asıl ince nokta, DP oylarında azalma, CHP oylarında artma varken bunun nasıl

Celal Bayar 1954 seçimleri öncesinde Taksim Meydanı'nda konuşuyor.

bir seçim zaferi veya hezimeti sayılabildiğiyie ilgili. Düşünün, oyunuz azalıyor ve tarihî zafer kazanmış sayıyorsunuz kendinizi; oyunuz artıyor ve tarihî hezimete uğramış sayılıyorsunuz.

Sizi bu iki kaynakla baş başa bırakırken ben kafamı fena halde karıştıran noktayı didiklemeye devam ediyorum.

İkilemden kurtulmak için güvenilir olduğunu düşündüğüm bir TBMM kaynağına başvurmak istiyorum. Ancak buradaki rakamlar daha önceki kaynakları açıkça yalanlıyor. Buna göre, 1954'de DP oyları, 1950 seçimlerine göre bırakın azalmayı, 910 bin civarında artarken, CHP oyları, bırakın 300 bin dolaylarında bir artışı, tersine 15 bin civarında azalıyordu. İstatistiğin altında kaynak olarak eski adıyla DİE, yeni adıyla TÜlK görünüyordu.[4]

O zaman bizzat TÜlK'in kaynaklarına başvurmak daha doğru olmaz mıydı? Girdim TÜlK'in internet sitesine ancak orada verilen resmi rakamlar yine farklıydı. 1954'de CHP oylarında bir artış vardı ama rakam farklıydı. CHP 1954'de 1950'ye göre oylarını 45 bin civarında artırmıştı! DP oyları da 1954'de artmıştı artmasına ama artış 910 bin değil, 922 bindi.[5] (Nitekim gazeteci Tekin Erer,

1960'larda kaleme aldığı *On Yılın Mücâdelesi* adlı kitabında bire bir TÜİK'in rakamlarını vermektedir.[6])

Şimdi meselenin bam teline vurmaya geldi sıra. Bu 'veriler' arasından hangisi 'bilgi'dir ya da gerçek bilgidir? CHP oyları yükselmiş midir, düşmüş müdür? DP oyları artmış mıdır, azalmış mıdır? Artmış veya azalmışsa gerçek rakamlar nelerdir? Devletin istatistik kurumu bile 1966'da CHP'nin oylarını artırırken 2007'de azaltıyorsa biz hangi kaynağa güveneceğiz? Hadi Aydemir ve Çavdar yanıldı diyelim; iyi ama CHP'nin 1954'dcki oyları 1966 yılındaki resmi istatistikte 15 bin azalırken, nasıl oluyorsa bugün 45 bin artabiliyor! Ve aradaki 60 bin oyu sevgili istatistikçilerimiz hangi karanlık çöplüğe atıyorlar?

TÜİK'in değerli Başkanı dostum Ömer Demir Beyefendi belki bir cevap bulabilir derdime. Umudum onda anlayacağınız...

Yıllardır kendimce Osmanlı tarihi üzerindeki yanılgı bulutlarını temizlemeye uğraşıyorum. Benimki de işgüzarlık yani: Şurada burnumuzun dibinde bunca karanlık varken ben de kalkmışım...

1 Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı (1899-1960),* 6. baskı, İstanbul 1998, Remzi Kitabevi, s. 225.

2 Aydemir, *age,* s. 226.

3 Tevfik Çavdar, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* cilt 8, İstanbul 198?, İletişim Yayınları, s. 2027-2028.

4 İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920 1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusum (1877 1920),* 2. baskı, Ankara 1998, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No. 54, s. 101. Aynı metne internetten ulaşmak isleyenler için bkz. http://vvvvv.thmm.gov.tr/kultur_sanat/vavinlar/vavin054/054_00_005.pdf

5 http://uavw.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do

6 Tekin Erer, *On Yılın Mücâdelesi (Türkiye'de Parti Kavgalarının 2.ci Cildi),* İstanbul 1963, s. 235.

Aydın Menderes babasını temsil edebilir mi?

Basına yansıdığı kadarıyla 22 **Temmuz** 2007 seçimlerinden evvel CHP'ye katılan İlhan Kesici, Aydın Menderes'ten 'helallik' istemiş. Neden? Kendisi 'sağcı' ya, CHP'nin de Adnan Menderes'i astıran parti olarak adı göklere çıkmış. Sonuçta Kesici CHP'ye giderken sabık Başbakan'ın oğlundan helallik isteyerek seçmenine 'Ben aslında oradayım' mesajını vermiş oluyormuş. Aydın Bey de babasının yalnız biyolojik değil, siyasî varisi olduğunu da göstermiş.

Acaba öyle mi gerçekten de? Aydın Menderes babasının siyasetteki meşru varisi olabilir mi? 1991-2007 yıllarında söyledikleri ve yaptıklarına bakılınca pek de öyle bir meşru hakkı bulunmadığı sonucuna varmak zor değil. Bir bakalım isterseniz. Buyurun.

DP yeniden doğuyor...

Ekim 1991 seçimlerden sonra kurulan DYP-SHP koalisyonunun demokratikleşme tedbirleri arasında 12 Eylül'de kapatılan siyasî partilere yeniden hayatiyet kazandırmak için Siyasi Partiler Kanunu'nda değişikliğe gidileceği de vardır. Bu gelişme üzerine eski Demokrat Partili-

lerin kurduğu Demokratlar Kulübü yönetim kurulu, DP'nin de açılabilmesini gündeme getirmeye karar verir.

15 Mayıs 1992 günü Celal Bayar'ın kızı ve damadı Nilüfer-Ahmet İhsan Gürsoy çiftinin Çiftehavuzlar'daki evinde toplanan eski DP milletvekilleri bir bildiriyle bu konudaki görüşlerini kamuoyuna duyururlar. Bildiride şöyle deniliyordur:

> DP, doğuşundan itibaren Türk milletinin çoğunluğunun güveninin kazanmış, siyasî tarihimizin içinde sağlam ve milletimizin kalbinde seçkin bir yere yerleşmiştir. Bu partinin mensupları olan bizler, partimizin maruz bırakıldığı hukuka aykırı işlemlerin de mağduru olarak DP üzerindeki "kapatılmış" olma gölgesinin kaldırılmasını, Tarih ve Kamuoyu önünde talep ediyoruz.

Bunu 2 gün sonra Ankara'daki DP'lilerin toplantısı ve bildirisi izleyecektir. Böylece DP'nin yeniden açılması, kamuoyunun gündemine girmiş oluyordu. Hatta eski İzmir Senatörü Beliğ Beller, "Hiç belli olmaz, vefalı Türk milletinin arzusuna uyarak Demirel'in Başkanlığı'nda DP'yi tekrar kurarız" diyerek umut gülücükleri bile dağıtabiliyordu.

Ancak buradaki amacın, DP'yi yeniden kurup siyaset sahasına sürmek değil, tarihî bir hatanın ortadan kaldırılmasını sağlamak olduğunu belirtelim. Yok yere kapatılan parti bir kere hukuken açılsın da, sonra gerekirse kendi kendini fesh etsindi.

Meclis Anayasa Komisyonu'nda teklif görüşülürken o zaman RP milletvekili olup bu yazının yazıldığı tarihte Cumhurbaşkanı adayı olan Abdullah Gül ancak Cumhuriyet kurulduğundan bu yana "her ne sebepten olursa olsun" kapatılan bütün partilerin açılması söz konusu olacaksa teklife sıcak bakacaklarını ifade etmişti. Komisyonda DP'nin de yeniden açılacak partiler arasına dahil edilmesi üzerinde mutabakat sağlandı ve nihayet 3821 sayılı

kanunla 18 Haziran 1992 tarihli oturumda DP yeniden açılma hakkını elde etmiş oldu.

1992 Temmuzu sıcak geçeceğe benziyordu. Partilerinin paslı kilidini açma hakkını kazanan eski tüfek DP'liler yeniden toplandılar ve uzun müzakereler sonucunda siyasete dönme kararını aldılar. Eski bakanlardan ve DP'nin yeni Genel Başkanı Hayrettin Erkmen bu sırada "DP'yi kurup gençlere teslim edeceğiz" diyordu.

İyi de kime? Lider kim olacaktır? Hem "efsanevî lider" Celal Bayar 1973 seçimlerinde Ferruh Bozbeyli'nin Demokratik Parti'sini sonuna kadar desteklemesine rağmen halktan yeterli oy alamamışken, bu zorlu işi bugün kim başarabilecektir? Zaten Adnan Menderes'in en küçük oğlu Aydın Menderes de DP'ye pek sıcak bakmamakta, sıcak bakmamak ne kelime, açılmasının hata olduğunu söyleyip yeni bir parti kurmanın hazırlıklarına soyunmaktadır.

Aydın Menderes DP'ye karşı

İşte Aydın Menderes'in o günlerde yayınlanan bir demeci:

> DP yeniden açılsın, sonra malları Hazine'den devr alınsın,... mallar ya bir hayır kurumuna ya da DP hatırasını yaşatacak bir vakfa devredilsin, devir işleminden sonra da kapatılsın. DP'nin hatırasının bugünkü siyasî çekişmenin içine sokularak yıpratılması doğru değildir. Herhangi bir başka partiye katılma kararı [da] alınmamalıdır. Ben böyle bir siyasî oluşumun içinde değilim.[1]

Bu denli net konuşan Aydın Menderes yeni partinin kuruluşu için harekete geçmiştir ya, DP'liler şaşkındır. Aydın Bey bir parti kuracak idiyse bunu kuruluş hazırlıkları yapan DP'nin başına geçerek gerçekleştirmeyi neden tercih etmemiştir?

İşte 1955'den beri yapılamayan 5. genel kongre 29 Kasım 1992'de Ankara'da bu endişeler altında toplanmıştı.

Aydın Menderes çağrılı olduğu halde kongreye katılmamış, başına geçeceği Büyük Değişim Partisi'ni kurma hazırlıklarına son sürat devam etmişti.

Bu arada beklenmedik bir gelişme oldu ve 16 Ocak 1994'de DP delegeleri olağanüstü kongreye çağrıldı. Hayırdır inşaallah! Son kongrenin üzerinden henüz 1,5 ay geçmişken bu ne işti?

Mesele kongre günü anlaşıldı. Başlangıçta DP'nin yeniden açılmasına ve siyasete girmesine karşı çıkan Aydın Menderes o gün bazı arkadaşlarıyla DP kongresine gelmiş ve daha önce kapatılmasını uygun gördüğü DP'nin genel başkanlığına resmen adaylığını koymuştu. Herkes şaşkındı. Bazı GİK üyelerinin de desteğiyle genel başkan seçilen Aydın Bey'in bu operasyonu, sonunda mahkemelere düşecekti.

Görevine başlamak üzere parti genel merkezine geldiğinde kapıda *tekbirle* karşılanan Aydın Menderes'in bu dönemde epeyce yoğun bir İslamî eğilim içinde bulunduğu gözden kaçmıyordu.

Mücahit Menderes!

Ardından Aydın Menderes bir viraj daha aldı. Açılmasına şöyle böyle razı olduğu ama kendisini fesh etmesini ve siyasete girmemesini istediği partinin genel başkanlığını baskın bir seçimle ele geçirdikten sonra yaklaşan seçimlerde DP'nin barajı geçemeyeceğini anlayınca bir süre ANAP'la flört etmiş, 1995 Aralık'ında ise babasının (ve kendisinin) partisini yüz üstü bırakıp Refah Partisi saflarına katılmıştı. Hem de öyle böyle değil, tam katılma...

"Seçime kadar değil, mezara kadar RP'liyim" sözleri ona aitti. *"RP'yi kendi evim olarak gördüğüm için geldim"* sözleri de. Bu defa sloganlar biraz değişmişti. RP'ye iltihak törenini izleyen partililer *"Mücahit Menderes"* diye karşılamışlardı onu. Hem de öyle bir günde katılmıştı ki,

buna insanın 28 Şubat ve 27 Nisan darbelerinden sonra inanacağı dahi gelmiyor. Özellikle kandil gününe denk gelen bir Cuma günü Necmettin Erbakan'ın partisine katılan Menderes'i yeni genel başkanı, *"O bize rahmetli babasının emanetidir"* diye bağrına basmış ve törene katılanların merhum Menderes'e birer Fatiha okumalarını istemişti.

Aydın Bey ise habire döktürüyordu:

> Artık inananlar için vakit geldi. Hakkı yenenler için vakit geldi. Artık şafak doğuyor. 24 Aralık seçimleriyle RP iktidara geliyor. *25 Aralık'tan itibaren, bu ülkede İslamın neye uygun olduğu değil, neyin İslama uygun olduğunu tartışacağız.*

Ne? Ne? Ne?

"25 Aralık'tan itibaren, bu ülkede İslamın neye uygun olduğu değil, neyin İslama uygun olduğunu tartışacağız" öyle mi? 28 Şubat'a açık davetiye gibi değil mi?

Bugün muhtemelen birçok eski İslamcıyı bile rahatsız edecek bu alabildiğine radikal söylem, belli ki Erbakan'ı da şaşırtmıştır. "Sen bizim muhitlerimizde olmamana rağmen nasıl böyle şuurlu oldun?" sözleri tahmin edilebileceği gibi Hoca'ya ait.

DP misyonunun Refah'ta tecelli ettiğine inandığı için bu partiye geçen Menderes, Gürcan Dağdaş gibi bazı arkadaşlarıyla birlikte milletvekili seçildi, hatta RP'nin genel başkan yardımcılığına kadar getirildi. 15 Mart 1996'da geçirdiği talihsiz kaza sonucu boynundan aşağısı felç olan Aydın Menderes, bu defa ilginç bir çıkış yapacak ve 28 Şubat kararlarını imzalamadığı için Erbakan'ı kıyasıya eleştirecekti.

Ardından RP'nin kapatılması üzerine kurulan Fazilet Partisi saflarına katıldı ve 18 Nisan 1999 seçimlerinde FP'den milletvekili seçildi. Ancak bu defa da Merve Kavakçı'nın türbanıyla TBMM'ne girmesinin şiddetle aley-

hinde bulundu, partisinin tutumunu ağır bir dille eleştirdi.

Nihayet onu, "pazara kadar değil, mezara kadar" sloganıyla girdiği Milli Görüş'ten 6 Mayıs 1999'da istifa ederken gördük, istifasını geri alması için yapılan teklifleri reddeden Aydın Menderes şu sözleriyle belli ki 5 yıl içinde aldığı keskin virajların muhasebesini yapmakla meşguldür: *"Bir de geri dönersem herkesin kafası büsbütün karışır."*

Onu en son, 2000 yılında Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı adaylığına itiraz ederken hatırlıyoruz. Sezer'in aday olduktan sonra görevinden istifa etmesi gerektiğini, aksi takdirde anayasaya aykırı hareket edilmiş olacağını söylediyse de bağımsız milletvekili olarak o sırada "Sezer humması"na tutulmuş olan mecliste sesini duyuramadı.

Ağar'la beraber Kırat'ı şahlandırmak...

15 Nisan 2001'de bu defa DYP'ye katılırken görüyoruz Aydın Menderes'i. 7 Ocak 2004'de DYP Genel Merkezi'nde yaptığı konuşmada[2] Demokrat Parti çizgisinde yer alan siyasetçileri tek tek sayarken, bir zamanlar "mezara kadar" diyerek saflarına katıldığı RP-FP'yi ve Erbakan'ı asla zikretmemiş olması, daha önce eleştirdiği Demirel, Çiller ve Ağar'ı DP'nin meşalesini elden ele taşıyanlar kafilesine onurla dahil etmesi de ilginç bir gelişme olarak not edilmelidir. Halen kendi sitesinde yer alan konuşmasında şöyle dediği aktarılıyor Aydın Bey'in:

> *Allah var DP'den sonra da merhum Gümüşpala'sı da olsun, değerli cumhurbaşkanımız, büyüğümüz sayın Süleyman Demirel de olsun, arada DYP'nin genel başkanlığını yapmış olan rahmetli Ahmet Nüsret Tuna ve Yıldırım Avcı olsun, sayın Çiller olsun bütün genel başkanlarımızla bugüne kadar ve bundan sonra da en başarılı bir biçimde bu meşaleyi taşıdı. Elbette ki yeni genel başkanımız sayın*

Ağar da milletin sözünü bu ülkede ne olursa olsun geçerli kılmak için ve milletimizin birlik ve bütünlüğünün muhafazası için bu meşaleyi taşıyacak ve milletimizle el ele vererek bu Kırat'ı mutlaka bir kere daha şahlandıracağız. Buna yüzde yüz inanıyorum.

Hatta hızını alamayıp DYP etrafında bir toplanma çağrısında dahi bulunmuştur:

> Gün toparlanma zamanıdır, gün Kırat'ın etrafında birlik ve bütünlük sağlama zamanıdır. Türkiye'nin buna ihtiyacı vardır, Türkiye'nin DYP'ye ihtiyacı vardır. Türkiye'nin, DYP'nin de sizlere ihtiyacı vardır.

Başınız döndü biliyorum ama şunu da eklemeden edemeyeceğim: 7 Ocak 2004'de bunları söyleyen Menderes, 1,5 yıl sonra, 15 Ağustos 2005'te ağzımızı hayretten bir karış açıkta bırakan şu cümleleri sıralayacaktır:

> Artık DYP'nin misyonu falan kalmamıştır. DYP, tutarsa bir takım insanları meclise taşıyacak, denk gelirse bir koalisyonda bakan yapacak bir araca dönüşmüştür. Bugünkü haliyle DYP, Türkiye'nin hiçbir ihtiyacına cevap vermiyor, AK Parti ile arasında hiçbir fark yoktur. Bugünkü DYP'nin mevcudiyeti, esasen AKP'nin ekmeğine yağ sürmekten başka bir şey değildir... Bugün DYP'nin varlığıyla yokluğu arasında bana göre bir fark yoktur.

Yıl 2007. O artık DYP'li değil. Onu bu defa DYP ile ANAP'ın DP çatısı altında birleşmesi teşebbüsleri sırasında sanki DP'nin tek ve mutlak adresi kendisiymiş gibi konuşurken gördük. Konuşuyor, konuşuyor, konuşuyordu:

> Mehmet Ağar ile Erkan Mumcunun kurduğu mevcut Demokrat Parti babamı temsil etmiyor.

Peki bütün bu çelişkiler girdabında 'Siz babanızı temsil edebiliyor musunuz Aydın Bey?' diye sorma hakkımız olmayacak mı acaba?

Not: Aydın Menderes'in Demokrat Parti'nin yasağının kaldırılması ve yeniden kuruluşuyla ilgili tavırları konusundaki bilgileri şu kaynaktan derledim: Rıfkı Salim Burçak ve R. Güner Sarısözen, *Demokrat Parti'nin Politika Hayatına Yeniden Girişi,* Ankara 1997, Demokratlar Kulübü Yayınları.

1 *Milliyet,* 4 1 em m u z 1992.

2 http: / / vvavvv.aydinmenderes.com/ index.php?kategori= menderesten&id= 202

III
CHP'NİN GÜNAH GALERİSİ

Nereden çıktığı pek iyi bilinen bazı propaganda yaygaraları, Amerikan yardımının Türk bağımsızlığına bir darbe olduğunu, şu kadar milyon dolar karşılığı kendi varlığımızı Washington'a kaptırdığımızı ortalığa yaymak istedi... Bugün yurda yardım elini uzatan Amerika, bu hizmetine karşılık bizden ne toprak ne üs istiyor... Nihayet ne Amerika, ne İngiltere, ne de öteki hürriyetçi milletler, hiçbir devlete karşı gizli bir maksad besliyor değillerdir. Gaye, barışı kurtarmak ve insan topluluklarına insan gibi yaşamak imkânlarını sağlamaktır.

Nadir Nadi, "Amerikan yardımı",
Cumhuriyet, 15 Temmuz 1947

İnönü nasıl cumhurbaşkanı seçildi?

Mustafa Kemal bana şunları söyledi: 'Seni [Lozan'a] ancak ikinci murahhas [delege] olarak yollayabilirim. Birinci murahhas olarak da İsmet Paşayı düşünüyorum... Sen daima kafa ile müstakil hareket edersin. İsmet ise emrimden dışarı çıkmaz.

Kâzım KARABEKİR[1]

12 Kasım 1938 günkü gazeteler, yeni Cumhurbaşkanının İsmet İnönü olduğunu yorumsuz ve "inanılmaz bir sessizlik içinde" duyuruyorlardı okurlarına. Hatta Kemalist yönetimin sözcülerinden Falih Rıfkı Atay, olayı daha **da** düzleştirerek, "Kamutay [Meclis], dün Atatürk'ün hatırasını ağlayarak takdis ettikten sonra, ilk iş olarak İsmet İnönü'yü devlet reisliği vazife ve hizmetine çağırmıştır" şeklinde sunmaktaydı.[1]

Görev ve hizmete çağrılmıştır, öyle mi? Bu kadarcık mı yani? Koskoca Atatürk'ün boşalttığı koltuğa oturacak zatın seçilme macerası kamuoyuna böylesine bir basitlik ve düzlükte duyuruluyorsa, şüphelenmek için elimizde yeteri kadar sebep var demektir.

O zaman biraz gerilere gidelim ve İnönü'nün ilk Cumhurbaşkanlığına nasıl seçildiğine daha yakından

b*akma*ya çalışalım. Bakalım bu soğuk nevale cümleler hangi mahşer kazanlarının dumanını ört bas etmek için sarf edilmiş?

Şükrü Kaya cumhurbaşkanı olursa?

1937'nin ikinci yarısında Atatürk'ün sağlık durumu giderek bozulmakta ve dikkatler kaçınılmaz olarak onun yerine kimin geçeceği meselesi üzerinde toplanmaktaydı. Her ne kadar Gazi, Hatay'ın bağımsızlığı uğruna yollara düşmüşse de, bu ani hareketlilik sirozunu azdırmış ve dönüşünde onu yatağa esir almıştı, işte o günlerde meclis, ordu ve basın, mevcut cumhurbaşkanı adayları arasında öne çıkan isimlere yakınlaşmaya ve uzaklaşmaya başlamış, Atatürk'ün halefi üzerindeki bahisleşmeler kızışmıştı.

Bu sırada öne çıkan isimler şöyleydi: Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Başbakan Celal Bayar, eski Başbakan İsmet Paşa ve Atatürk döneminin derin işlerini yürüten, özellikle istihbarata ve polise hakim olan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya. Şimdilerde fazla dikkat çekmeyen, hatta unutulan Şükrü Kaya, o günlerin en etkili ve yetkili devlet adamları arasındaydı ve Harbiye'de bile kendine taraftar toplamaya başladığı dikkatlerden kaçmıyordu.

Taht kavgası

Şimdi adayları gözden geçirelim.

İsmet İnönü: Heybeliada'da inzivaya çekilmiş bulunan İsmet Paşa, her ne kadar Atatürk zaman zaman çağırıp gönlünü alsa da, 1937 sonlarından itibaren gözden düşmüş durumdaydı. Prestij ve şöhreti, Başbakanlığından ziyade Atatürk'e sadakatinden ve Garp Cephesi Kumandanlığından geliyordu; bir de 15 yıla yakın sürdürdüğü CHP Başkan Vekilliğinden (Başkan, tabii olarak Gazi Mustafa Kemal'di).

Fevzi Çakmak Özellikle asker cephesiyle kimsenin tartışmaya cesaret edemediği Fevzi Çakmak'ın şöhret ve erdemi geniş halk kitlelerini ve başında bulunduğu orduyu memnun edebilirdi ama meclis ve örgüt buna pek sıcak bakmıyordu. Üstelik de anayasada Cumhurbaşkanı adayının milletvekili olması zorunluluğu vardı. Bu da Mareşal'in Reisicumhurluk ihtimalini daha baştan zayıflatıyordu.

Celal Bayar. Atatürk'ün İnönü'den sonra yeni gözdesiydi, özellikle İş Bankası başarısıyla göz doldurmuştu ama CHP örgütü onu bütünüyle kucaklamamıştı ve İnönü yanlısı devletçiler tarafından sürekli topa tutuluyordu.

Şükrü Kaya: İçişleri Bakanlığına ilaveten Recep Peker'in istifasından sonra CHP Genel Sekreterliği koltuğuna da oturan Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Salih Bozok, Ali Çetinkaya, Hasan Rıza Soyak gibi Atatürk'ün yakın arkadaşlarına yaslanıyordu ama İnönü faktörüne rağmen örgüte hakim olması pek kolay görünmüyordu.[2]

Velhasıl o günlerin manzarasına baktığımızda askerin Çakmak ile İnönü'yü, Atatürk'ün yakın çevresi ile istihbaratın (tabii polisin de) Şükrü Kaya'yı, özellikle iş dünyasının Bayar'ı desteklediklerini anlaşılıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla burada düğüm, askerin adayını netleştirmesiyle çözülecekti.

Çakmak mı, İnönü mü? Asker eğer bunlardan birinde karar kılabilirse, diğer adayların temeli zayıflayacaktı.

Çakmak-Kaya kavgası ve...

Bu ikilemde eli zayıf olan Mareşal'di, çünkü milletvekili değildi. Ancak tertemiz ve parlak bir geçmiş onu öne çıkartıyordu. Onun karşısında yer alan İnönü ise gözden düşmesine rağmen askerler arasındaki efsanesini koruyordu. Burada belirleyici olacak olan figür, Genelkurmay

Başkanıydı. Çakmak için için seçilmeyi istiyordu elbette. Ancak istemediği biri vardı: Şükrü Kaya. Bir seferinde Şükrü Kaya kendisini fena faka bastırmış, askerliğin sadece kuvvet değil, zekâ ve kıvraklık da istediğini göstermişti.

Olay şöyle cerayan etmişti:

Atatürk hastalanınca gizli devleti eline geçiren Kaya, 1936'da imzalanan Montrö Sözleşmesinden sonra -kendisi de Istanköylü olduğu için- dikkatini Ege adalarında toplamıştı. Günün birinde haritaları kimbilir kaçıncı defa önüne açıp da incelemeye başlayınca gördü ki, Lozan Antlaşmasının adalardan bahseden 12. ve 15. maddelerinde bazı küçük adaların adları zikredilmemiş, yani kime ait olduğu belli edilmemişti. İtalya'ya ve Yunanistan'a bırakılacak adalar teker teker sayıldığı halde 12. maddede "Anadolu sahillerine 3 milden yakın adalar Türk hakimiyetine bırakılmıştır" denilip geçilmiş, bu adaların hangileri olduğuna herhangi bir açıklık getirilmemişti. İşte Lozan 'daki bu boşluk Şükrü Kaya 'yı harekete geçirmeye yetecektir.

Derinoperasyon

Hemen kıyıları 4 bölgeye ayırıp her bölgeye İçişleri Bakanlığı müfettişlerini gönderir ve isimleri sayılmayan adacıkları tespit ettirir. Müfettişlerin getirdikleri bilgi gerçekten de hayret vericidir: Türk kara suları içinde binlerce sahipsiz ada bulunmakta ve işgal edilmeyi beklemektedir. Henüz Yunanistan ve İtalya tarafından işgal edilmemiş bu adalar meselesini derhal Atatürk'e arz eden Kaya, onun emriyle Mareşal Çakmak'ın ziyaretine gider. Ancak etliye sütlüye bulaşıp da başını ağrıtmak istemeyen Mareşal,

- Olan olmuştur. Artık yapacak bir şey yok, cevabını verir.

Israr eder Kaya ama Çakmak dağlarını aşamaz. Bunun üzerine meseleyi Bakanlar Kuruluna getirir. Çakmak'ı da davet ettirir ve başlar konuşmaya. Bütün bakanlar ağızları bir karış açık onu dinlerken düğümü atıp sözü Mareşal'e bırakır. Bir oyuna getirilmek üzere olduğunu anlayan Çakmak, yumruğunu masaya vurarak böyle bir operasyonun sorumluluğunu üstlenemeyeceğini söyler. Ona göre Şükrü Kaya ülkeyi bir savaşa sürüklemek istemektedir.

Reddetmez Şükrü Kaya. "Evet", der "Eğer hadiselerin seyri bir harbi zaruri kılarsa kabine karar verir, Paşa hazretleri de uygular." Çakmak'ın bu ustaca taktiğe cevabı sert olur:

– Bir savaşı göze alıyorsan neden böyle bir işe kendin girmiyorsun?

Kaya'nın beklediği cevap tam da budur. Peki, der, gemileri emrime tahsis edin, ben yapayım bu operasyonu. Dediği gibi de olur ve bu sahipsiz adalar bir gece içinde işgal edilir. Böylece Şükrü Kaya, Lozan'dan sonra anavatana toprak ilave eden muzaffer bir komutan edasıyla Genelkurmay Başkanı'nın karşısında ciddi bir avantaj yakalamıştır. İşte Fevzi Çakmak'ı Şükrü Kaya'ya düşman eden olay budur.[4]

İnönü aradan sıyrılıyor

İyi de sadede gel diyorsanız, toparlayayım:

Mareşal Fevzi Çakmak ile Şükrü Kaya arasındaki husumet, ikisinin de *"O olmasın da İsmet Paşa olsun"* deme noktasına gelmesiyle sonuçlanmış[5], böylece bu karşılıklı nefretten yararlanan İnönü, aradan sıyrılıp Atatürk'ün koltuğuna oturabilmişti. TBMM üyelerinin İnönü'ye çok da bayılmadıkları şuradan bellidir ki, yeni Cumhurbaşka-

nı göreve başladığının henüz ikinci ayında (27 Ocak 1939) meclisi fesh ettirmiş ve Mart ayında seçime gitmiş, kendisine uygun bir meclis oluşturmanın derdine düşmüştü. 3 Nisan'da açılan elden geçirilmiş, rafine edilmiş yeni Meclis, İnönü'yü oy birliğiyle seçecekti. Kendisini zoraki seçen meclise teşekkürünü böyle zarifane ifade etmiş olan İsmet İnönü'nün zayıf girdiği seçim sürecinden ne büyük bir güçle çıktığını 12,5 yıl süren Çankaya evsahipliği yeterince göstermiş olmalıdır.

1 Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, İstanbul 1995. Emre Yayıncılık, s. 401.

2 İnönü'ye "Ankara'ya gitme" diyen, geleceğin başbakanı Refik Saydam'dır.. (Mehmet Kemal, *Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi*, İstanbul 1980, ABECE Yayınları, s. 73, İnönü hatıralarında şöyle der: "Teşrinisani günleri, beni İstanbul'a götürmek için Şükrü Kaya ve onun tertibinde ansızın bir fazla gayret belirdi. Ben de candan istiyordum. [Atatürk'ü görmeyi]. Fakat Şükrü Kaya tertibindeki bir gayret, yakın arkadaşlarımın dikkatini çekti. Katiyen bırakmadılar. Onlar haklı ve isabetli çıktı." İnönü'nün sözlerini Erdal Şimşek'in *Türkiye'de İstihbaratçılık ve MİT* adlı kitabından aktarıyorum (İstanbul 2004, KUM Saati Yayıncılık, s. 206).

3 Aktaran: Hikmet Özdemir, *Devlet Krizi: T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, İstanbul 1989, Alfa Yayınları, s. 57.

4 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945): Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma*, cilt 1, İstanbul 2003, İletişim Yayınları, s. 121.

5 Bu düşmanlığın öyküsünü en anlaşılır bir şekilde Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'da buluyoruz. Bkz. "İnönü nasıl Cumhurrreisi olmuştu?", *Büyük Gazete*, Sayı: 37, 5 Ocak 1977, s. 8-9.

Bu Kaya sert çıktı

22 Eylül 1937 tarihli Sedat Simavi'nin çıkardığı *Yedigün'ün* kapağını açanlar İçişleri Bakanı'nın bu manalı fotoğrafı ve imalı alt yazısıyla karşılaştılar. Şaşırdılar mı? Sanmıyorum. Çünkü o günlerde İçişleri Bakanlığı rütbesine ilaveten CHP Genel Sekreterliği gibi Başbakan 'a yakın bir konum elde etmiş olan Şükrü Kaya 'nın ayak seslerinin emniyeti aşıp Harbiye koridorlarına sızmaya başladığı günlerdir ve daha da önemlisi, Atatürk'ün hastalığının artık gizlisi saklısı kalmamıştır. Atatürk'ün koltuğuna kimin oturacağının kıvılcımları bu resimde parıldamaktadır.

Alt yazıda şu anlamlı cümleler okunuyor:

Kayanın bu türlüsünü yalnız denizde değil, karada da nadir görürsünüz. Bu canlı, heyecanlı ve irfanlı Kaya, bulunduğu her yerde neşe, hareket, ışık ve emniyet uyandıran soydandır. Bakınız, denizde bile şetaretinin kıvılcımları sönmüş değil ve sanki Bay Şükrü Kaya Vekillik sandalyesinde, Meclis kürsüsünde ve Parti makamında olduğu gibi yurdun güzel suları içinde de zekâ projeksiyonunu yakmış bir sahil feneridir.

Sizce de "zekâ projeksiyonu" yüksek bir metin olmamış mı?

Seçim Sonuçlarını Açıklıyorum

Son padişahın [İnönü'nün] pembe sarayının penceresinden Türkiye'nin uğultusu giremezdi ki, yaralı bir şuura varmak için kıvranan kütlenin dalga dalga uğultusu!..

Nimet ARZIK[1]

O seçim ertesine rastlayan 23 Temmuz günü İzmirli okurlar şehirlerinde çıkan *İzmir* gazetesini ellerine aldıklarında gözlerine inanamadılar. Sekiz sütuna verilen manşette etli puntolarla "Hayır! Biz bunları seçmedik" yazılıydı. Bu daha bir şey değildi. Asıl bomba birkaç gün sonra patlayacaktı. Aynı gazetenin "Fıkra" sütunu işi büsbütün azıtmış, seçimlerden henüz çıkan Meclis'e düpedüz "piç" demişti. Köşe yazısının başlığı şöyleydi: "Nesebi sahih olmayan çocuk." Sandık anaya, oylar babaya, o oylarla seçilen meclis ise anası babası belli olmayan çocuğa benzetiliyordu yazıda. Anlayın canım, oylar değiştirilmiş, nesebi belirsiz hale gelmişti.

Nitekim dönemin İçişleri Bakanı İzmir Başsavcılığı'nı göreve çağırıyordu. Emri alan Başsavcıyı artık kim tutabilirdi? Nicedir diş biledığı gazeteye soruşturma açmıştır bile. Yalnız belirsiz kalan bir nokta vardır: Bu imzasız ya-

zı kimindir? Gazete yönetimi uyanık davranmış, yazının aslını yakarak imha etmiştir. Sonunda Babıali'de adet olduğu üzre kabak yazı işleri müdürünün başına patlamış ve yazı işleri müdürü olarak ismi gözüken Müçteba Uğur adlı genç kadın mahkemeyi boylamıştı. Hem de öyle böyle değil, idam istemiyle.

İzmir DP İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın gelini olan Müçteba hanımın kocası olan gazeteci Bülent Üstündağ o sırada askerdeydi. Müçteba hanım, kocasının başına bir iş açılmaması için kızlık soyadını kullanıyordu. Üstelik hamileydi. Onun elleri kelepçeli olarak mahkemeye geliş gidişleri halkın büyük tepkisi çekecek ve geçtiği sokaklarda "Türkiye'nin Jan Dark'ı" diye tezahürat yapılacaktı. Kaldı ki Fevzi Çakmak da "Bu Meclis gayri meşrudur" demişti ama ona diş geçiremeyenler gözdağı vermek için bu kadını kurban seçmişlerdi.

İşin şaka kaldırır yanı yoktu. Mahkeme gözünü kararmış, bu densize idam yahut ağır hapis cezası vermek için kalemini yontuyordu. Kocası ise bu duruma kahroluyor, etrafına sürekli olarak kendisi için intihardan başka yol kalmadığını söylüyordu. Bunun üzerine Adnan Menderes ve Celal Bayar başta olmak üzere DP'nin ağır topları bizzat evine kadar gidip kendisini intihardan vazgeçirmeye çalıştılar ve intihar etmeyeceğine dair söz almadan ayrılmadılar yanından. Ama yanılıyorlardı. Ayrılmalarından kısa bir süre sonra Bülent Beyin evinden silah sesleri duyuldu. Seçim bir cana mal olmuş, bir yuva yıkılmıştı.

Bir can olsa yine iyiydi. Asıl, demokrasimiz kara bir leke almıştı. 21 Temmuz'da, yani son seçimlerden 1 gün önce yapılan 1946 seçimleri demokrasi tarihimize "sandık faciası" ve "hileli seçim" adlarıyla geçmişti. (Eh, ne de olsa 1912'deki sopalı seçimden bu yana epey bilinçlenmiştik.)

Birçok ilke, birçok komik ve trajik olaya tanık olunmuştu bu seçimlerde. Bir kere ilk çok partili genel seçimdi. İlk

defa genel oyla ve tek dereceli seçimle 1946'da tanışmıştık. O tarihe kadar hep iki dereceli seçimle biçimlenmişti meclisimiz. Yani önce kimin seçeceğini halk seçiyor, sonra seçtikleri ikinci seçmenler milletvekillerini seçiyordu. Sonra bir kişi gerekirse birkaç yerden birden aday gösterilebiliyordu. Bu konuda rekor, zannedildiği gibi İsmet İnönü'de değil, Fevzi Çakmak'taydı; oyları hareketlendirsin diye tam 4 ilden aday gösterilmişti. Bayar ve Menderes ise üç ilde liste başıydılar. Hatta gelecekte parti başkanı olarak göreceğimiz Mehmet Ali Aybar ve Osman Bölükbaşı da DP listesinden aday gösterilmişlerdi.[2] Hadi son bir tuhaflığı da zikredelim: Bu seçimlerden başlayarak 1950'ye kadar Nadir Nadi'nin yönetimindeki *Cumhuriyet* gazetesi CHP'yi değil, DP'yi desteklemiştir. O kadar ki, 1950 seçimlerinde Nadir Nadi DP listesinden Meclis'e bile girecektir. (Bana inanmıyorsanız Şerafettin Pektaş'ın *Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi* adlı araştırmasına bakın.[1])

46 seçimlerinin tuhaflıkları bu kadarla kalmaz, asıl burada başlar. Seçimlerde her partinin sandığı ayrıydı, bir. Partilere vereceğiniz oy pusulaları da açık bir şekilde sandık kurulunun önünde duruyordu, iki. Gayet şeffaf bir şekilde oy kullanıyordunuz ama oylarınız kapalı kapılar ardında sayılıyor ve sonuçlar bir ara ilan ediliyordu. Sandık başındaki DPliler itiraz etse bile sonuç değişmiyor, bazen altı üstü birkaç sandığın sonucunu açıklamak günler alıyordu!

İşte zamanın İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, yönettiği ilde kendisine ulaşan gayri resmi sonuçları hemen açıklamış, gazetecilere İstanbul'da Demokratların silme kazandığını, milletvekili sayısına varıncaya kadar ilan etmişti. Ancak ettiğine edeceğine pişman edilmişti CHP Genel Merkezi tarafından. Kendi partisine mensup bir vali ile yapılan yoğun pazarlıklarda hiç değilse 5 ünlü ismin milletvekilliğini kazanması şart koşulmuştu. Aksi halde CHP cümle âleme rezil olacaktı! (Halbuki asıl bunu yapınca rezil olmuştu ya, neyse.)

Nihayet resmi sonuçlar ayın 24'ünde açıklanmış ve İstanbul'da DP 15, CHP 5, bağımsızlar ise 3 milletvekili çıkarmıştı. (İsmet İnönü'nün bile Ankara'da bu şekilde seçildiği iddia ediliyordu.)

Şu seçim gününüzü biraz renklendirmek adına Karadeniz fıkrası gibi bir olayı anlatarak noktalamak istiyorum yazımı.

Milli **Mücadele'de** Fransızları püskürttükleri için Arslanköy adını alan köye seçimden önce Vali ve Jandarma Komutanı bir nezaket ziyaretinde(!) bulunmuş ve nazikçe "Reylerinizi Halk Partisi'ne vereceksiniz" buyurmuşlardı. İnat değil mi? Halk da gitmiş, Demokratlara vermişti. Vali sonuçları öğrenince paçayı kurtarmak için seçimlerin tekrarlanmasını istedi. Seçimler tekrarlandı ama bir kere yöneticilere güvenlerini yitirmiş olan Arslanköylüler bu defa seçim sandığını kaçırdılar. Devletin kaçırdığı oylara ses çıkarılmazken, halkın oylarına el koyması isyan kapsamında değerlendirildi ve köylüler, tıpkı Ortaçağ'daki gibi zincire vurularak mahkemeye sevk edildiler. Daha sonra da halka ve Batıya şirin görünmek için salıverildiler.

Tabii rezalet üstüne rezalet! Ve 46 seçimleri, birçok ilkleri ve tuhaflıklarıyla, hileleri ve facialarıyla tarihe karıştı. Ama akıllarda gayri meşruluk suçlaması kaldı ve hiç çıkmadı. Bir de Vali Lütfi Kırdar'ın "Seçim sonuçlarını açıklıyorum" şeklindeki talihsiz beyanatı. (Tabii Kırdar'ın ikinci talihsizliği, bu defa DP milletvekili olarak Yassıada'da yargılanmış ve savunmasını yaparken ölmüş olmasıdır.)

1 Nimet Arzık, *Bitmeyen Kavga: İsmet İnönü,* Ankara 1966, Kurtuluş Matbaası, s. 9.

2 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşall Yılları 1: Tek Partiden Çok Partiye, 1944 1950,* Ankara 1990, Bilgi Yayınevi, s. 123.

3 Şerafettin Pektaş, *Milli Şef Döneminde (1938-1950) Cumhuriyet Gazetesi,* İstanbul 2003, Fırat Yaınları, s. 214 vd. Ancak Nadir Nadi *Perde Aralığından* adlı hatıratında o günlerin havasını farklı yansıtmayı yeğlemiştir (İstanbul 1991, 4. baskı, Çağdaş Yayınları).

Altı Ok'un bilinmeyen tarihi

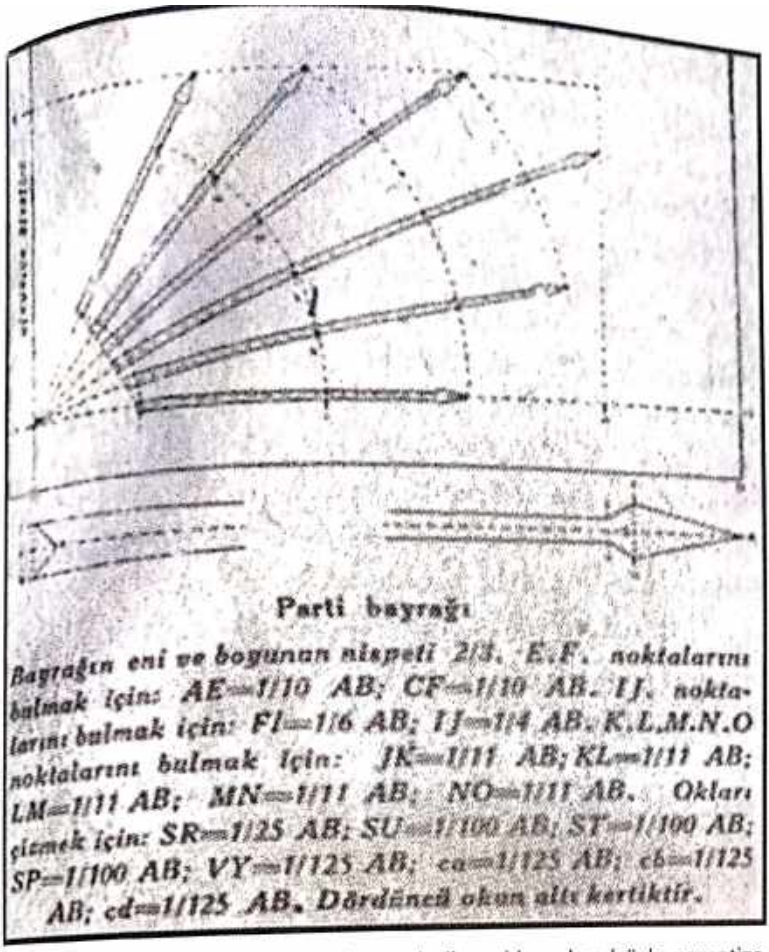
> Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu bayrağı, yüce Türk bayrağının etrafında, onun daha ziyade yücelmesi için fikir ve hareket birliği yapan inkılâpçı neslin işareti olarak yükselecek ve dalgalanacaktır.[1]

CHP'nin 1931 yılının 15 Mayıs'ında gerçekleştirdiği Üçüncü Büyük Kongresi'nde 6 oktan oluşan yeni parti bayrağı, işte bu duygu yüklü kelimelerle tarif edilmekteydi. Peki bu bayrağı üzerine çizilen 6 ok nereden çıkmıştı? Birdenbire mi, yoksa el yordamıyla mı bulunmuştu? Neleri simgeliyordu? Neden bir başka simge değil de 'ok' seçilmişti bu ilkeleri anlatmak için?

Aşağıda 6 okun tarihini anlatırken bütün bu soruların cevaplarını bulacaksınız.

Altı ok yolda

Artık yıllardan 1933'tür ve Ekim ayındaki Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları içini hazırlıklar bütün hızıyla sürmektedir. Bu sırada olmayan demokratik rejimimizin yegâne partisi konumundaki CHP'nin, kendisini devletten ayırt edici bir bayrağa ihtiyaç duymuş olması il-

Altı Ok'lu CHP bayrağının resmi ve teknik açıklamaları böyle şematize edilmişti.

gınçtir. 1935'e doğru hızla devletle özdeşleşecek olan bir partinin iki yıl önceki bu 'ayırımcı' tavrını anlamak kolay olmasa da, ok yaydan çıkmıştır bir kere.

Bunun üzerine 2305 sayılı kanunla özel olarak görevlendirilen "yüksek komisyon", Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin devamı olduğunu iddia eden CHP'nin fikriyatını ifade eden bir sembol (*remz*) aramaya başlamış, nihayet uzun süren inceleme ve danışma toplantılarından sonra maksada en uygun, herkes tarafından "manası en kolay anlaşılır, en basit fakat en güzel bir eser olan parti bayrağını" ortaya koymuştur.

Yalnız bu noktaya birdenbire gelinmiş değildir. Nasıl gelindiğinin hikâyesi, meraklıdır.

3 + 1 + 2

Altı oka giden ilk adım 9 Eylül 1923 günü, yani Cumhuriyetin ilanından 50 gün önce atıldı. Gazi Mustafa Kemal, kendi eliyle kurduğu (o zamanki adıyla) Halk Fırkası için bazı esaslar belirlemişti. İşte bu esaslardan üçü, 1923 tarihli ilk CHP nizamnamesinde ilke olarak tespit edilmişti: Bunlardan birincisi Cumhuriyetçilik, ikincisi Milliyetçilik, üçüncüsü ise Halkçılıktı. Yani daha o zamandan 3 okun isimleri belirlenmiştir ama kendileri henüz ortada yoktur.

Dördüncü ok için 3 Mart 1924'ü beklemek gerekecektir. Bu tarihte Hilafet kurumu ile Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti kaldırıldıktan, ardından da tevhidi tedrisat kanunu çıkarıldıktan sonra CHP ilkelerine "laiklik" maddesi eklenmiş oldu. Nihayet 15 Mayıs 1931 tarihinde yapılan Üçüncü Büyük Kongre'de bu ilkelere devletçilik ve inkılapçılık maddeleri de dahil edilecektir.

Böylece CHP'nin 6 esas prensibi, ilkesi belirlenmiş oluyordu ama bunun bir parti bayrağı haline gelebilmesi için Onuncu Yıl Kutlamalarını beklememiz gerekecekti.

İlginç olan husus, bugün artık siyasal düzlemde ilericiliği değil, tutuculuğu; devrimciliği değil, muhafazakârlığı, bir başka deyişle gaz pedalını değil, freni temsil eden CHP'ye ait bayrağın amacı olarak partinin *"ruhunda kaynayan hızın ve ileriliğin"* gösterilmiş olmasıdır.

Okların tarihi

Bir başka çarpıcı nokta ise bayraktaki okların tarihî önemidir.

CHP bayrağında kullanılacak okların seçimi, 'bilimsel bir titizlikle' yapılmıştır.

19 Mayıs gösterileri, CHP bayrağının Türk bayrağıyla beraber göründüğü etkinliklerle tanınıyordu.

Okun özelliği, hedefe fırlatılan eylem halindeki bir silah olmasından gelir. Hatta aşağıda verdiğimiz resmî teknik çiziminden de anlaşılacağı üzere bayrağın sol alt köşesinde hayalî bir 'yay' dahi belirlenmiştir. Dikkat edilirse bu yayın içine konulan 6 oktan sadece birinin altı, üstten dördüncüsünün altına denk gelen okun yaya takılacak kısmı, gerçek oklarda olduğu gibi hafifçe kertik yapılmıştır.

Bayrağa konulacak oklar da ince elenip sık dokunularak seçilmiş, milli müzelerimizdeki Türk oklarından örnek alınıp kâğıt üzerinde stilize edilmiştir. 6 oktan yalnızca birisi, Türk okunun orantılı olarak resmedilmiş tam şeklidir. Diğerleri ise verilen hayalî yaya uyacak şekilde saplarından kesilmiştir.

Bayrağın renkleri, Türk bayrağının renkleri olan kırmızı ve beyaz olarak belirlenmiştir. En-boy oranı ise Türk bayrağının aynısıdır (2/3).

2305 sayılı kanun bayrağın nerelerde kullanılacağını da kararlaştırıyor. Kanunda, yerlerine göre kullanılmak üzere 4 çeşit CHP parti bayrağı belirlenmiş: 1. Normal bayrak, 2. Meydan ve sokak bayrağı, 3. Süs bayrağı, 4. El

bayrağı. Bunların boyut ve biçimleri farklı olacaktır. Üşenmeyip bir de not düşmüş yetkililer: Direklere bayrak asılacağı zaman direğin ucuna Türk oku şeklinde hafif beyaz madenden bir başlık takılmalıdır.

74 yıl sonra CHP bayrağındaki hayalî yayı çekecek babayiğit kalmadığı gibi, okların da menzilleri kapanmış görünüyor. Bir IV. Murad bekleniyor olmalı.

1 Faik Reşid Unat, "Parti bayrağı", *Aylık Ansiklopedi*, Sayı: 13, Mayıs 1945, **S.** 406-7.

İslamcı CHP Halifeliği Koruyacaktı

> Kuva-yı Milliyeden sonra Anadolu'yu etkileyen ikinci parti halk zümresi (Halkçı Parti) partisidir. BMM delegeleri arasında çok yanlısı vardır. Bu partiye İslamcı parti de denilmektedir. İslamın kutsal ilkelerine dayanan grup Batı'nın etkisini yok etmek ve ihtiraslarından kurtulmak istemektedir. Programını Muhammed'in buyruklarıyla savunmaktadır.
>
> PAVLOVIÇ, "Kemâl'in Türkiyesi", Çeviren: Zafer Üskül, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 26, Şubat 1986, s. 71. (*Moscou*, Mayıs 1921)

Dakika bir, gol bir. Siyaset literatürüne yeni bir deyim armağan eden Deniz Baykal'ın eski arkadaşı Prof. Zafer Üskül'e yönelik eleştirileri, Kemalizm tartışmasını yeniden alevlendirmiş oldu. Ben de bir katkıda bulunmak için CHP'nin tarihine eğildim ve orada ilginç bir ayrıntı yakaladım.

Yıllardan 1923. Günlerden Ekim ayının 29'u. Yer TBMM.

Cumhuriyet'in ilan edileceği gün 1921 Anayasası'nda yapılacak değişiklikler arasında bir madde özellikle dikkat çekiyordu. 1921 Anayasası'na daha önce konulmamış olan dinle ilgili bir madde, anayasa değişikliği paketiyle birlikte kanunlaşıyor, anayasaya giriyordu. Buna göre anayasanın 2. maddesinin yeni şekli şöyle olmuştu: "*Devletin dini, din-i İslamdır.*" Bu madde Hilafetin kaldırılma-

sından sonra kabul edilen 1924 Anayasası'nda da yerini kaybetmeyecek ve 10 Nisan 1928'deki anayasa değişikliğine kadar yaklaşık 5 yıl daha yaşamaya devam edecektir.

Bugünden bakınca tuhaf görünüyor. Ama değil. Düşünün bir: Osmanlı'dan kopuşun miladı sayılabilecek, hele Hilafet ile Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'nin lağvedilip medreselerin kapısına kilit vurulduğu bir yılda, yani din-**devlet** ilişkilerinin son derece gerildiği 1924 yılında yeni bir anayasa yapılsın ve daha önce anayasada mevcut bulunmayan devletin dininin İslamiyet olduğunu belirten madde, yeni yapılan anayasaya özellikle ilave edilsin.

Halifesiz İslamiyet olmaz

TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal'in 8 Nisan 1923 tarihinde, kurulacak olan Halk Fırkası'nın, yani ilerideki adıyla CHP'nin esasları olarak belirlediği ünlü Dokuz Umde'nin (Dokuz İlke) 2. maddesi ve açıklamasında bugün bize şaşırtıcı gelen bazı ifadeler göz çarpmaktadır.

Şevket Süreyya Aydemir gibilere bakarsanız yanılırsınız, çünkü size steril, elden geçirilmiş, çapaklarından arındırılmış 'füme' bir tarih anlatılır orada. Mesela *Tek Adam'ın* 3. cildinde CHP'nin Dokuz İlkesi'nden ikincisi sansürlenerek verilir. Son cümlesi bilinçli olarak atlanır.[1] Halbuki o son cümle, Cumhuriyet'e giden Türkiye'nin durumunu anlamak bakımından son derece önemlidir. Sansürlenen cümle şuydu:

> İstinadgâhı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan makâm-ı Hilâfet beyne'l-lslâm bir makarr-ı muallâdır. [Dayanağı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan hilafet makamı, İslaml*ar* arası yüce bir makamdır.]

Kâzım Karabekir'in hatıralarından aktaracağım şu satırlar yine 8 Nisan'da Dokuz İlke'nin yorumu olarak yayınlanmış olup CHP kurucu söyleminin İslamcı tonu hakkında fikir vermektedir:

> İslam dininde bütün namazlar cemaatle eda olunur. Cemaatin bir başı vardır ki, cemaati terkip eden bütün ferdler ona bağlanırlar. Bu suretle imam, cemaatin timsali olmuş olur... Islamiyette bundan başka bir de büyük bir dayanışma vardır ki, bütün ümmeti tek bir ruh haline getirir. Bunun şekli de bütün imamların, manevî bir surette bir imam-ı ekbere [en büyük imama] iktida eylemesidir [uymasıdır]. İşte bu imamlara "Halife" nâmı verilir... Bundan dolayıdır ki, bütün İslam âlemi Halife meselesinde alakadardır. Yeryüzünde bir Hilafet makamı bulunmazsa İslam âlemi kendisini imamesiz kalmış bir tesbih gibi dağılmış , perişan görür ... Buna binaen Türkiye Büyük Millet Meclisi bizzat Halife hazretlerini muazzez ve muhterem makama istinadgâh [dayanak] yapmıştır."[2]

Bugün bize inanılmaz görünen bu İslamcı vurgu, CHP'nin sonraki duruşuyla çelişkili görünebilir. Ancak dönemin havasını yokladığımızda bunun bir sürpriz olmadığı anlaşılıyor. Bu açıklamanın yayınlandığı tarihten 2 ay önce bizzat Atatürk, Balıkesir Paşa Camii'nde imamlara taş çıkartan bir üslupla vaaz etmemiş miydi? ("Millet, Allah birdir, şanı yücedir" diyordu.) Hatta 1923 Nisan'ının gazete koleksiyonlarını inceleyenler, Çankaya Köşkü'nün bahçesine iki minareli bir cami yapılmasından bahsedildiğini görecek ve iyiden iyiye şaşıracaklardır...

Çankaya'ya cami öyle mi? Evet, 1923 Nisan'ı böylesine 'dindar' bir Türkiye'ye şahit olmuştu işte...

"Devletin dini, din-i İslamdır"

29 Ekim'de "Devletin dini, din-i İslamdır" şeklindeki

anayasanın 2. maddesi meclisten geçtikten sonra derin bir nefes alır Kâzım Karabekir Paşa. Sebebi ise bu maddenin konulmasıyla içeride ve dışarıda 'Türkler Protestan (Hıristiyan) oluyor' yolunda meseleyi istismar edenlerin susturulmuş olmasıdır: "Bu madde herkesin ağzına ve kulağına güzel bir tıkaç oldu"diyen Paşa'nın sözlerinden anladığımız kadarıyla 1923'te Türkiye'nin Hıristiyan olmasını bekleyen bazı iç ve dış çevreler mevcuttur ve Gazi Mustafa Kemal Cumhuriyet'in hukukî temellerini oluştururken Müslüman kimliğini vurgulamak bir yana, onu bizzat devletin anayasasına koyarak vurgulamak ihtiyacını hissediyor ve dedikoduların önü ancak böyle alınabiliyordu.

Gerçi diyeceksiniz ki CHP hilafeti korudu mu? Doğru, bir yıl sonra Hilafeti kaldıran da CHP grubu oldu. Ama o bir yılda köprünün altından hangi sular aktı? 1923'de hızla İslamcılığa kayan 'Mücahit Türkiye', 1924 Mart'ından itibaren bu iddiasından neden vazgeçti?

Bunları tartışmak için önümüze bir çok fırsat çıkacak gibi görünüyor.

1 Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal (1922-1938)*, cilt 3, 3. baskı, İstanbul 1969, Remzi Kitabevi, s. 88, dipnot 1.

2 Kâzım Karabekir, *Paşaların Kavgası: Atatürk-Karabekir*, Hazırlayan: İsmet Bozdağ, İstanbul 1991, Emre Yayınları, s. 136-137.

CHP Gençliğinin Çanakkale şehitleri rezaleti

Ey yolunu şaşırmışlar Nereye?
Dalmış gibi bir bataklık dereye,
Böyle iğrenç çıkılmaz o tepeye,
O gözbebeğimiz Çanakkaleye!..
Dönün kaçın o kutlu topraklardan;
Af ummayın ne düşmandan ne yardan!..

Şükûfe NİHAL

Demokrat Parti'nin rüzgârı bile yetmişti CHP'nin irticacı kesilmesine. 23 Nisan 1948'de Topkapı Sarayı Müzesi açılır. 25 Mayıs'ta CHP grubu bir "İslam İlahiyat Fakültesi" kurulmasını kararlaştırır (dikkat edelim, "İlahiyat Fakültesi" değil). 27 Eylül 1948'de Preveze zaferinin 410. yıldönümü ilk defa törenlerle kutlanır. 1 Kasım'da okullara seçmeli din dersi uygulaması getirilir. 14 Ocak 1949'da Başbakanlığa ilk ve muhtemelen son defa bir ilahiyat profesörü, Şemsettin Günaltay getirilir. 1 Mart 1950'de Türk büyüklerine ait türbelerin açılmasını mümkün kılan 5566 sayılı kanun kabul edilir vs.

Ne demek istiyorum? CHP işine geldiği zaman dinciliği kimselere bırakmaz, işine gelmediği zaman da laikliğin kalesi olarak boyar gövdesini. Nitekim Gazi Mustafa Kemal 8 Nisan 1923'de ortaya attığı 9 Umde'nin ikincisinde

Kadeş gemisinden iki sahne.
Dans edenler ve kız arkadaşının dizinde yorgunluğunu gideren gençler.
Zavallı Çanakkale! Ne günlere kalmışsın!

kurulacak Halk Fırkası'nın sırtına 'Hilafeti koruma görevini' yüklemiyor muydu? Korudu mu?

Bugün halkın Çanakkale'ye akınını görüp de dudak bükenlerin iktidar ellerindeyken şehitliklere bir tek çivi çaktıklarına şahit olunmuş mudur? Düşünün, Çanakkale anıtı için adım atılması bile Adnan Menderes hükümeti sayesinde mümkün olabilmiştir.

Çanakkale, Tek Parti döneminde belki de bir tek Mustafa Kemal'in "Anafartalar kahramanlığı" sayesinde tamamen unutulmaktan yakayı kurtarmış, yıllar boyu cılız resmi toplantılarla baştan savılmıştır. Tek Parti devrinde resmi heyetler lüks vapurlara doluşup karaya çıkma zahmetine dahi katlanmadan vapurun güvertesinden şehitlere selam gönderir, böylece millî görevlerini yerine getirdikleri sevinciyle kaptana 'Çek evladım İstanbul'a' diye seslenirlerdi.

Kadeş gemisinde içki içen gençler nereye gidiyor? Çanakkale'ye olamaz değil mi?

Ne var ki, devlet sahip çıkmasa da halkın yüreğinde biriken Çanakkale muhabbeti, nicedir uyandırılacağı kutlu bir sabahı gözlüyordu. Nitekim 1933'de bir avuç genç tarafından ilk ciddi Çanakkale yürüyüşü başlatılmış oldu. Yaklaşık 10 kişi olduklarını bildiğimiz bu gençler arasında Nihal Atsız, günümüz gençliğine maalesef "Tarkan'ın dayısı" olarak tanıtmak zorunda kaldığımız Fethi Tevetoğlu, Nejdet Sançar ve ileride Milli Eğitim Bakanı sıfatıyla İmam Hatip Okullarının açılması uğrunda unutulmaz gayretlerine tanık olacağımız Tevfik İleri'yi görürüz. Grup, 9 gün boyunca savaş alanını araştırmış, köylülerden şehit mezarlarının yerlerini öğrenmişti. Anladınız muhtemelen; 1933'de daha Türk şehitliği mevcut değildi.

İşte şimdilerde Çanakkale'ye akan milyonların ilk adımı o 1933 yılının Mart'ında atılmıştı. Ertesi yıl 300 kişi olmadılar, sonra binler, yüzbinler. İster inanın, ister inanmayın, zamanın CHP Genel Sekreteri Recep Peker, gençlerin aralarında para toplayarak bir Çanakkale anıtı yapma girişimleri karşısında "Bu işin sonu kötü olur" tehdidinde bulunmuştu.

Bir akımın önünü kesebilirsen kes, kesemezsen kendine doğru çevir, ilkesinden hareket eden CHP yönetimi zamanla Çanakkale'ye sahip çıkar görünmek ihtiyacını duydu. Bekledikleri fırsat bir askerî darbeyle karşılarına çıktı. 27 Mayıs güya bir gençlik hareketiydi ya, yandaş gençlik derneklerine kovayla para akıtmaya, böylece CHP gençlik kolları eliyle sözde Atatürkçü bir gençlik oluşturmaya karar vermişlerdi.

İşte 18 Mart 1962'de tarihe "Kadeş rezaleti" diye geçen, gençliği Çanakkale'yle buluşturma gezisi düzenlenmişti. Kadeş adlı vapura doldurulan kızlı erkekli bin kadar genç, sözüm ona çağdaş gençlik dernekleri tarafından özel olarak seçilmişti. İşin tuhafı, gemiye yalnız genç kızlar ve erkekler değil, aşırı miktarda içki de doldurulmuştu. Düşünün, Çanakkale şehitlerini ziyarete gidiyorsunuz, anneleri babaları yanlarında olmayan bir gemi dolusu genç ve kasalarla içki alarak yola çıkıyorsunuz. Niyet ne? Faşing mi?

Yolculuk beklenebileceği gibi tam bir rezaletle sonuçlandı. Sarhoş olup gece boyu dans eden, yerlerde sızan, olmadık cinsel rezaletlere imza atan bu seçkin gençliğin Çanakkale'ye çıktığında ayık gezebildiğini sanıyorsanız aldanıyorsunuz. Cümbür cemaat lokantalara dalmışlar, içkiler, naralar gırla devam etmiş ve bin kişi içinden şehitliklere gidecek topu topu 40-50 genç ancak bulunabilmişti.

Bir süre kamuoyundan saklanmaya çalışılan, ancak bir gazetecinin ifşasıyla deşifre edilen bu rezaletin perde arkası, zamanın gazetelerinde günlerce yazılıp çizilmiş ve burada gördüğünüz 'şok fotoğraflar' basına malzeme olmuştu. Kameralar gemide bulunanlara yönelince bir genç orada yaşadıklarını şöyle anlatmıştı (bazı ifadeleri sansürlemek zorunda kaldığımı belirteyim):

"Gemi hareket eder etmez gençler gruplar halinde içki içmeye başladılar. Erkeklerin özellikle kızları sarhoş

KADEŞ REZALETİ

Millî Yol dergisinin orta sayfası.
Her üç resim burada görünüyor.

Çanakkale Şehitlerinin Yolunda

Şüküfe Nihal'in Kadeş rezaleti üzerine yazdığı şiir

etmeye çalıştıkları belli oluyordu. Sarhoş olan kızlar, bir süre dans ettikten sonra erkekler tarafından dışarı çıkarılıyor ve karanlık bir yerlere götürülüyor, daha sonra beraberce dönüyorlardı. İstisnasız bütün masalarda kumar oynanıyordu. Kaptan gelip kumar kâğıtlarını toplamak istediyse de vermediler. Kendilerine karışmak isteyen birkaç görevliye, "Biz Atatürk'ün yolundayız, bize kimse karışamaz" diye karşılık veriyorlardı. "Dağ Başını Duman Almış" marşı, sarhoş naralarına karışıyordu. Dönüşte de aynı rezalet devam etti. Hatta bir grup genç, kapının önüne masa ve sandalye yığmak suretiyle bir koridoru kapatıp lambaları söndürmüşler, içeride çılgınlar gibi eğleniyorlardı. Birkaç kişi içki komasına girmiş, üç genç kız bekaretini yitirmiş, evlerine ağlayarak dönmüşlerdi."

Geziden önce 1 milyon 700 bin liraya özel olarak dayanıp döşetilen Kadeş vapurunun mahvolduğunu gören 'öteki gençler', CHP'nin 40 yılda gençliği ne hale getirdiğinin hesabını sormaya giriştiler. Çanakkale şehitlerinin ruhlarını şad edecek gezilere katılanların sayısı,bu toprakların itilen, kakılan, ezilen, adam yerine konulmayan ama ataları için bir şey yapamadığı için vicdanı kanayan 'öteki çocuklar' tarafından milyonlara vardırıldı bugün. Ve "Kadeş rezaleti"ni icra edenleri değil, altyapısını hazırlayanları silip süpürenler onlardan başkası değil.

Çanakkale kolay kazanılmamıştı. Ama ikinci Çanakkale zaferi de kolay kazanılmadı.

Belgeler

Elimdeki fotoğraflar, *Millî Yol* dergisinin 30 Mart 1962 tarihli 10. sayısındaki dosyadan alınmıştır. Dergi, Kadeş rezaleti konusuyla yakından ilgilenmiş ve sonraki sayılarından bir kaçını okur tepkilerine ayırmıştır. Şükûfe Nihal'in şiiri ise *Hilâl* dergisinin Nisan 1962 tarihli 26. sayısında çıkmıştır. Yalnız şiir ilk olarak burada mı yayınlandı, yoksa bir alıntı mıydı? Bunu şimdilik tespit etme imkânımız olmadı.

Fotoğraflardan biri, Kadeş gemisinde dans eden bir çifti gösteriyor. Çiftin gözleri, o devrin basın ahlak anlayışı gereğince bantlanmış. Alt yazıda şöyle deniliyor: *"Ça ça ça: Çanakkaleye inince, şehitlik yerine Truva harabelerine koşacak damı ve kavalyesi pek neşeli bir dans esnasında. "*

Fotoğraflarımızın ikincisi, Çanakkale yolcusu bir 'çifti' gösteriyor. Erkek öğrenci, içkinin etkisiyle olacak, yorgun düşmüş ve sevgilisinin dizine uzanmış. *"Samimi bir sahne" diyor alt yazı ve devam ediyor: "İçkinin verdiği mahmurluğu kız arkadaşının kucağında gidermeye çalışan bir öğrenci. Biraz sonra Çanakkale şehitlerinin hâtırası önünde eğilecek vücutlar, şimdi pek tatlı (!) bir istirahate çekilmiş."*

Üçüncü fotoğraf, vapurda kurulan bir çilingir sofrasının başındaki acıkmış gençleri göstermekte. Soldan ikinci ve sağdan üçüncü şahıslar içki şişelerini başlarına dikmişler. Soldan birinci şahıs ise kadehini doldurmayı tercih ediyor. Alt yazıda şunlar yazılı: *"Vur patlasın, çal oynasın: Şarap şişeleri açılmış, çakırkeyif gençler, herkesin gözünden uzak olduklarını sanarak sanki bir turistik geziye çıkmışlar."*

Dördüncü olarak bu resimlerin yer aldığı haberin ilk sayfasını toplu halde gösteren *Millî Yol* dergisinin orta sayfasının fotokopisini sunuyoruz.

Son olarak sunacağımız belge ise o devrin milliyetçi-mukaddesatçı çevrelerini derinden sarsan bu 'vahim' olayın duyulmasının hemen ardından Cumhuriyet döneminin ilk kadın şairlerinden Şükufe Nihal'in kaleme aldığı şiir. Göreceğiniz gibi bu şiire derin bir hayal kırıklığı ve üzüntü hakim. Bu da Kadeş rezaletinin o günlerin siyasî ve edebî kamuoyunda uyandırdığı derin teessürün bir yansıması olarak dosyamıza eklenmiştir.

Belki Kadeş rezaletinin bir faydasından söz edebiliriz: O da ertesi yıldan, yani 1963'den başlayarak milliyetçi-mukaddesatçı gençlerin içlerinde bir Çanakkale ateşini yakmalarına vesile olmalarıdır.

Yakın tarihimizin aydınlatılması için çıktığımız bu yolculukta kimbilir daha ne sürprizler çıkacaktır karşımıza.

Baykal'ın 1990'daki sivil muhtırası

Zamanın akışı zihnimizi su damlalarının kayaları oyduğu gibi kesintisiz şekillendiriyor. Hele siyaset meydanındaki koşucular değişen şartların etkisiyle o kadar hızla savrulabiliyor ki.

Mesela 1924 İzmir İktisat Kongresi'nde yabancı sermayeyi ülkeye bizzat davet eden Atatürk ile 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra devletçiliğe ağırlık veren Atatürk'ün aynı kişi olduklarına insanın inanası gelmiyor. Ya 1939 Mart'ının 6'sında İstanbul Üniversitesi'nde verdiği ünlü konferansta "yönetim üzerinde milletin denetimi hakiki ve fiilî olmadıkça halk idaresi vardır denilemez" sözlerini sarf eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün[1] ABD'nin savaş sonrasındaki baskısı olmasa iktidarın denetlenebileceği çok partili düzene geçmeye daha uzun süre ayak direyecek oluşuna ne demeli?

Bu değişen kafalar listesi uzar gider. Ancak özellikle 12 Eylül 1980'den sonra darbeciliğe ve askeri müdahaleye karşı sert bir tutum takınan Türkiye'deki sol siyasetin önde gelen figürlerinin (Bülent Ecevit gibi birkaç istisna dışında) 28 Şubat ve sonrasında yaşadıkları seri sonu dönüşüm daha ilginçtir. Bir vakitler 12 Eylül rejimine 'süngülü demokrasi' diye karşı çıkanlar, gün gelmiş, yine süngü-

den medet ummuşlardır. Nitekim 27 Nisan 2007 e-muhtırasının mimarlarından ve destekçilerinden Deniz Baykal'ın 17 yıl önceki sözleri bize sol siyasetin, nefesinin tıkandığı noktada askerden medet uman dönüşümü hakkında fikir verebilir.

İşte 1990'daki Deniz Baykal, işte bugünkü Deniz Baykal. Hangisinin gerçek olduğuna siz karar verin.

O zamanlar SHP Genel Başkan vekili olan Baykal'ın Demokratlar Kulübü'nün düzenlediği ve aynı yıl kitaplaştırılan "14 Mayıs 1950 Seçimlerinin 40. Yıldönümü Sempozyumu"nda yaptığı müthiş konuşmada[2] döktürdüğü incilerden bir kaçını aşağıda bulacaksınız.

Mesela o yılların Baykal'ı silahlı kuvvetleri imdada çağıranları fena halde eleştiriyor ve diyor ki:

> Kafasında reform projesi olduğu için kendisini yönetime lâyık gören insanların ve onlara bu gücü vermeyi kabul eden *silahlı kuvvetlerin işbirliğiyle Türkiye'yi hiçbir yere götürmek mümkün değildir.*

Hayret! Hatta askerî müdahaleleri demokrasiye tehdit ve hakaret olarak gören bir Baykal vardır karşımızda. Ama SHP'li Baykal'ın nazarında bu dönem geride kalmış, "bu iş bitmiştir". Anladınız elbette, Baykal'ın "bu iş" dediği, askerin siyasete müdahalesidir. 14 Mayıs 1990 günkü konuşmasında Baykal şu sert çıkışlarla devam etmiş sözlerine:

> Türkiye'de ne 1960, 1971, ne de 1980 demokrasi tehditlerine dayalı bir demokrasi tehdidi, önümüzdeki dönem için ülkemizin gündeminde değildir. *Türkiye bunları geride bıraktı, bu iş bitti, artık Türkiye'de kimse bu nitelikte bir demokrasi tehdidini yaşama geçirme kudretine sahip değildir.*

Hızını alamayan Deniz Baykal, bugün kendisinden köşe bucak kaçtığı halkın iradesine saygılı olmayı öğüt-

lüyor ve bu iradenin dışında bir iktidarın ortaya çıkmasına hiçbir zaman izin vermeyeceklerini belirtmek ihtiyacını duyuyordu . Şimdilerde altına sanıyorum sizin gibi benim de rahatlıkla imza atabileceği bu ilginç sözleri zabıtlara şöyle yansımış:

> Bu işi bitirmemiz lazım ve bir daha Türkiye'de halkın iradesinin, desteğinin dışında, çok partili, hukukun üstünlüğüne dayalı anayasal demokratik rejimin dışında bir iktidarın ortaya çıkmasına hiçbir zaman izin vermemek zorundayız (Alkışlar).

Sıkılmadınızsa biraz daha devam edelim. Çünkü bundan sonra daha da ilginç noktaları vurguluyor CHP Genel Başkanı. Askeri müdahaleye, üniformalı demokrasiye hem de cepheden karşı çıkıyor. İşte o heyecanla söylenmiş sözleri (rastlayacağınız cümle düşüklükleri bundan):

> 10 yıllık periyod bekleyişleri artık bitmelidir, sözü bile hoş değildir, *o defter kapanmış olmalıdır; olamaz, olmamalıdır, o iş bitmelidir,* önümüzde bir daha hiç kimsenin gücünü elindeki silahtan , üzerindeki üniformanın apole - tindeki yıldız sayısından almayan , dağdaki çobanından üniversite profesörüne kadar herkesten eşit hukuk içinde destek alanların çoğunluğuna bağlı bir iktidarın Türkiye 'de artık kaçınılmaz olmasıdır.

Durun, dahası var. Anlaşılan kürsüde iyice coşmuş bulunan Baykal, 17 yıl sonra hangi noktalara kayacağını hesaplamadan şu cesurane darbe çıkışını da yapıyordu:

> Askerî müdahale karşısında, hayatımın hiçbir döneminde boyun eğdiğime dair hiçbir işareti, hiç kimse hiçbir yerde çıkaramaz.

Çıkarabilir mi, çıkaramaz mı, artık kararı siz verin. Ancak Baykal'ın ateşli konuşmasında dikkatimizi çeken bir nokta var ki, 367 tartışmalarını tam anlamıyla avuta atı-

yor. Aynı konuşmaya katılan Adalet Bakanı Oltan Sungurlu'nun konuşmasında atıfta bulunduğu, Süleyman Demirel'in bir zamanlar ünlü "Bulun 226'yı, düşürün hükümeti" sözüne, bakın Deniz Baykal nasıl bir yorum getirmiş. Yine zabıtlardan aktarıyorum:

> Bulun 226'yı gelin denildiği zaman orada maksat, ifade edilen 226 kişiden ibaret değildi, o 226 kişinin arkasındaki halk desteğiydi. Eğer senin arkanda yeter halk desteği varsa hiç mesele yoktur, saygımız vardır. Mesele parlamentodaki el parmak sayısı değil ki, o parmağın kendi başına hiçbir gücü yok ki. Onlar arkasında halk varsa güçlü, halk değilse arkasındaki neyi ifade eder?

Bugün Deniz Baykal iktidarın arkasında halk desteği olması yetmez, anayasal kurumların da, yani asker ve yargı desteğinin de olması lazım gelir demiyor mu? Sadece 367 parmak önemli demiyor mu? Ve 360 küsur parmağın arkasında yeterli halk desteği olduğunu bilmiyor mu? Cumhurbaşkanını halkın seçmesinden rahatsız olmuyor mu? 19 yıl önce söylediği hemen her şeyin tersini savunmuyor mu?

En iyisi son sözü Sayın Baykal'a söyletmek. Yine aynı konuşmadan alıntılıyorum:

> Demokrasiye inanan siyaset adamı odur ki, kendi siyasî geleceği açısından olumsuz dahi olsa ülkenin, devletin ihtiyacıdır diye doğru olanı yapar.

Doğru söze ne denir!

1 Bu konuşma hakkında geniş bilgi için bkz. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1*, Ankara 1990, Bilgi Yayınevi, s. 17.

2 SHP Genel Başkanvekili Deniz Baykal'ın konuşma metninin tamamı için bkz. *14 Mayıs 1950 Seçimlerinin 40. Yıl Sempozyumu*, Ankara 1990, Demokratlar Kulübü Yayınları, s. 27-47.

Musikide devrim olur mu?

Daha önce de değinmiştik bu soruya: Türkiye'deki "Müzik devrimi" neyi amaçlamıştı?

Nitekim 1926'da Türk musikisi öğretimi, o zamanın konservatuvarı olan Dârü'l-elhân'dan kaldırılmıştı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal 1 Kasım 1934'deki TBMM'yi açış nutkunda "Bugün dinletmeye yeltenilen mûsiki yüz ağartıcı olmaktan uzaktır" diyerek hedefi göstermişti. 3 Kasım 1934'de ise asıl darbe gelecek, radyodan Alaturka musiki çalınması Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın emriyle yasaklanacaktı.

Peki neydi amaç?

Şöyle düşünüyorlardı:

Asıl müzik, Batı müziğidir, Türk musikisi tek seslidir ve medeni dünyanın seviyesinden geridedir, öyleyse nasıl kılık kıyafetimizi veya Arap harflerini değiştirerek muasır medeniyet karşısında içine düştüğümüz aşağılık kompleksinden kurtulduksa, aynı şekilde "geri ve ilkel" musikiyi terk edersek medeni milletler dairesine kabul edilmemiz mümkün olabilir.

Böylece ne oldu? Müziğimiz mi gelişti? Yoo. Bir şey olduysa müzikolog Bülent Aksoy'un isabetli teşhisiyle,

Türkiye'de bir kere daha "ideoloji", "kültür"e baskın çıkacaktı.

Bir müzik eserinin niteliği mi önemlidir, yoksa Batılıların hoşlanması mı? 1949'da Hüseyin Sadettin Arel, yabancıların beğenmesi takıntısını şu akıl dolu cümlelerle çürütüyordu:

> Her hangi bir sanatın yabancı milletler tarafından sevilip benimsenmesi de haddizâtinde bir ilerleme addedilemez. Amerikadaki zencilerden iktibas edilmiş olan caz musikisinin zencilerden başka hemen bütün milletlere geçmiş olması bu musikinin ileri bir sanat sayılmasını icabettirir mi?[1]

Arel'e göre Türk musikisinin ihtiyacı olan şey, Batı müziğinden çok sesliliğin alınması değildir. Zira Türk musikisi aslında çok sesliliğe Batı musikisinden daha elverişlidir. Ancak tarih içinde neden çok sesli eserler bestelenmediği sorusu akla gelebilir. Bunun cevabı, şimdiye kadar Türk musikisiyle iştigal etmiş olan Türk dâhilerinin çok sesliliğe ihtiyaç duymamış, ezgilerimizi desteksiz yürüyecek derecede kuvvetli ve kifayetli bulmuş olmalarıdır.

Öyleyse eksiğimiz nerededir?

Üstad Arel'e göre eksiğimiz, tek veya çok seslilik takıntısını aşmış, hakiki bestekârdır. Bir musiki hakiki sanatkâr olmadıktan sonra ister tek sesli olsun, isterse çok sesli, fark etmez. Çünkü her iki halde de ortaya çıkan kötü, seviyesiz, niteliksiz müziktir.

Oysa biz "müzik devrimi"ni niye yapmıştık? Müziğimizi geliştirmek için değil mi? Tü Peki hakiki bestekârın olmadığı yerde berbat ama çok sesli musiki yapmanın müziğimize faydası nedir? Bugün Onun Yıl Marşı'nı bizden başka dinleyen var mıdır? Üstelik de Fransızlar duymasın sakın, çünkü Jean-Jacques Rousseau'nun *Le Devin dıı villagea.dk* operasından alıntı, hatta çalıntı olduğu hemen anlaşılır!

İşte 1934 Aralık'ında sözde müzik devriminin şovu olarak Ankara'da sahnelenen *Bayönder* operasını seyredenler derin bir hayal kırıklığına uğradılar, çünkü operada ideoloji, laf şu bu vardı ama ufak bir kusuru da vardı: Müzik yoktu! Nitekim iktidarın resmi gazetesi sayılan *Ulus 'ta ,* bu opera hakkında çıkan eleştiriler kendilerine bunca umut bağlanmış gençlerin "devrimi kavrayacak , yürütülüşünü tasarlayıp örgütleyecek ve başarıya ulaştıracak anlayış ve hazırlıklarla yetiştirilmedikleri anlaşılmıştı . Eleştirilere göre , bu prefabrike besteciler fildişi kulelerinde oturup "ilerici sanat" yapmaya soyunmuşlardı.

Müzikolog Gültekin Oransay'ın tespitleriyle söylersek,

> özlenen erek [gaye] ile eldeki olanaklar arasında henüz bir uçurum bulunduğu, musiki devriminin harf ya da şapka devrimi gibi bir çırpıda yapılamayacağı, örneğin dil ya da din devrimleri gibi uzun hazırlık, eğitme ve benimsetme evreleri gerektirdiği kanıtlanmıştı. Sorun ancak bilinçli, bilgili ve sabırlı bir çalışmayla, uzunca bir sürede çözümlenebilecekti.[2]

1940'lı yıllarda radyoda yeniden Türk musikisi parçaları çalınmaya başlayınca reytinglerin nasıl zirve yaptığını görenler, 'musiki devrimi'nin nereye buharlaştığını soracaklardı ister istemez.

1 Hüseyin Sadettin Arel, "Türk musikisi nasıl ilerler?", *Musiki Mecmuası,* No. 1, Mart 1948. s. 3.

2 Gültekin Oransay, "Çoksesli musiki", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* cilt 6, İstanbul 1983, İletişim Yayınları, s. 1521.

IV
YARIM GERÇEKLER

Biz mazlum insanlığın hâlâ ümidiyiz, dün de, bugün de, yarın da... Biz esaret altında inleyen bütün âlemin nasıl kurtarılabileceğini ispat edeceğiz. Onun için bizim sesimizi kısmak istiyorlar. Amma efendiler, göreceksiniz ki, biz onların sesini kısacağız.

Ali Şükrü Bey, 1920
(İlk TBMM'de Trabzon mebusu)

Başörtülü first lady'ler: Latife, Mevhibe, Reşide

> Başbakan [İsmet İnönü) Mevhibe Hanım'ın kabul günlerinde bir kısım arkadaşlarının hâlâ siyah çarşafları ile göründüğünü duymuştu.
>
> Gülsün BİLGEHAN[1]

"Örnek istiyorsanız, Atatürk'ün annesinin ve eşi Latife Hanım'ın kıyafetine bakın, bu size ders olsun." Başbakan Erdoğan'ın bu beyanatı Latife Hanım'ı İpek Çalışlar'ın kitabından sonra bir kere daha gündeme taşımış oldu. Hatta medyamız Latife Hanım'ın kıyafeti konusunda ihtilafa düşüp ikiye bölündü. Kimisi kıyafet devriminden önceki fotoğraflarını, kimisi de devrimden sonrakileri yayınladılar. Aklıevvelin biri de kalkıp şu çürük ipliğe bağlamış ümidini: "Yalnız bir küçük fark var. Atatürk kıyafet devrimini yaptığında Latife Hanım'dan boşanmıştı. Yani o artık bir first lady değildi."

Neresini düzeltelim ki bunun?

Atatürk kadınlar için herhangi bir kıyafet 'devrimi' yapmış değildir. Açılmayı teşvik etmiş, arzulamıştır ama konuyu zamana yaymayı tercih etmiştir; bu bir.

İkincisi, eğer bir kıyafet 'devrimi'nden söz edilecekse bu, erkekler ve özellikle de devlet memurları için geçerli-

dir. 2596 nolu kılık kıyafet kanununda esasen din adamlarının ibadethaneleri dışında 'ruhani kisveleri' giymeleri yasaklanmış ve memurların uluslararası geçerli adetlere göre giyinmeleri istenmişti.

Üç: Erkekler için çıkan bu kanunun kadınlar için de emsal teşkil ettiğini farzedelim, o takdirde dahi uygun olmaz; çünkü Gazi'nin Latife Hanımdan boşanması 5 Ağustos 1925'tedir, kılık kıyafet kanunu olarak bilinen kanunu ise 3 Aralık 1934'te çıkmıştır. Aralarında neredeyse 10 yıl varken kalkıp da 'Atatürk kıyafet devrimini yaptığında Latife Hanım'dan boşanmıştı' sözüne gülmek için kargaları beklemeye gerek var mı?

Gelelim Latife Hanım'ın resimlerine.

Bir kere bu resimlerin çoğu **Cumhuriyet** 'in ilanından sonraya aittir. 1923 Ekiminden kocasıyla aralarının bozulduğu 1925 yazına kadar yaklaşık 2 yıl süreyle Çankaya'nın first lady'si olmuştu Latife Hanım. Bunun öncesinde ise yaklaşık 1 yıllık bir evlilikleri vardı ki, Cumhuriyet 'in tam temellerinin atıldığı döneme aittir resimler. Bu yüzden Latife Hanım 'ın tam da kamusal alanda başını örtmüş olmasını ciddiye almazlık edemeyiz. Onun başının aslında açık olduğunu söyleyenlerin gösterdikleri resimler ya aile resimleri yahut da boşandıktan sonra çekilen dul olduğu döneme ait resimlerdi. Bize bu ilk first lady'nin asıl kamusal alanda çekilmiş başı açık fotoğraflarını göstermeleri ikna edici olurdu. Ama olmadı.

Nedeni basit. Çünkü gerçekte Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadronun hanımlarının başlarını açmaları akşamdan sabaha olmamış, zaman almıştı. Mesela İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe Hanımın başını açmasının 1927 yılbaşı gecesinde gerçekleştiğini torunu Gülsüm Bilgehan "Mevhibe" adlı kitabında anlatır. Kocasıyla birlikte Lozan'a giden Mevhibe Hanım, orada Avrupai tarzda ama başını açmadan, şapkayla dolaşmış, Türkiye'ye, İsmet Beyin bütün ısrarlarına rağmen Avrupalı bir kadın kıyafe

tiyle dönmeyi reddetmişti. Trenden kolları saçaklı pardesüsüyle inmiş, başını 'sıkmabaş' denilen tarzda şifon bir eşarpla örtmüştü.

Onun başı açık ilk gecesini ise şöyle anlatıyor torunu:

> [Gazi'nin gözleri] Genç kadının üzerindeydi. Belli belirsiz bir hayranlıkla arkadaşının eşini süzdü. Mevhibe... İsmet Paşa'nın yanında zarif, mahcup ve çok güzel görünüyordu. Gazi, ev sahibesinin karşısında hafif tebessüm ederek eğildi, sonra genç kadının çekinerek uzattığı elini dudaklarına hafifçe dokundurdu.... Gazi, Başbakanın eşine kalabalığın önüne başı açık çıkma cesaretini gösterdiğinden dolayı nazik bir şekilde teşekkür ediyordu.... O geceden sonra bir daha başını örtmedi.

Yani inkılabın önder kadrosunun eşleri bir anda yeni rejime adapte olamamışlardı. Üst yapıda hızla reformlar yapılıyordu ama bunun şahsî ve ailevî hayatlarına intikali zaman alıyordu. Mesela Atatürk'ün geceleri yatarken pijama yerine Osmanlı usulü entari giymesi, bunun en çarpıcı misaliydi. Ayrıca Gazi, Latife Hanım'ı boşarken Medeni Kanun çıkmamıştı henüz; bu yüzden sadece 'boş ol' demesi yeterli olmuştu.[2] Dahasını söyleyeyim: Medeni Kanunu çıkaran Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un eşi Ferda Hanım'ın, kanun çıktıktan sonra dahi bırakın çarşafını çıkarmayı, 'hasır peçe' takmaya devam ettiği "Mevhibe" kitabından öğrendiklerimiz arasında.

Celal Bayar'ın eşi Reşide Hanım ise kocası Başbakanken de, Cumhurbaşkanı iken de beş vakit namazını hiç bırakmamıştır. Kararlı ve hatta inatçı bir portre çizmiş bulunan Reşide Hanım, Yunan işgalinde ailece zulümlerine maruz kaldığı Yunanlıların devlet başkanı Türkiye'yi ziyarete geldiğinde Celal Bayar'ın yanındaki koltuğu boş bırakır, bütün ısrarlarına rağmen kocasına eşlik etmez.

Nihayet 25 Aralık 1962'de ömür boyu hapse mahkûm edilen kocasını yalnız bırakmamak için trenle Kayseri'ye

giderken yolda kalp krizinden ölür ve cenaze namazı, 27 Mayıs'a muazzam bir tepki hareketine dönüşür. Cumhuriyet tarihinin en geniş katılımlı cenaze törenlerinden birisine sahne olan Ankara'da, halk darbecilere tepkisini bu vesileyle yansıtmak fırsatını bulmuştur. Torunu Prof. Emine Gürsoy'un deyişiyle, Cumhuriyet tarihinde bir devlet başkanının hanımına düzenlenen en kalabalık cenaze törenidir bu.

Atatürk'ün kadın giyimine kanunla müdahale etmekten kaçınmış olması ve bunu zamana yayarak halletmeye çalışması, işin nezaketini kavradığının en bariz göstergesi. Nitekim Reşide Hanım, **mönülerin** verdiği bir davette (muhtemelen yukarıda geçen 1927 yılbaşı davetinde) Atatürk'ün masasına başı kapalı kıyafetiyle oturmuştur. Sofrada Atatürk'ün "Başınızı açmayacak mısınız hanımefendi?" sorusuna muhatap olan Reşide Hanım cevap vermez. Masada cisimleşen sessizliği, kocasının "Müsaade edin Paşam, açacaktır" sözleri bozar. Muhtemelen Celal Bayar'ın sözünü yere düşürmemek için o gece değilse bile, bir sonraki davete başı açık katılacaktır 3. first lady'miz.

Demek ki, önder kadronun eşleri arasında başörtüsünün kırılma noktasını Cumhuriyet'in 4. yılı olan 1927 olarak tespit etmeliyiz, 1923 değil.

1 Atatürk'ün boşanmasını geniş olarak ipek Çalışlar'ın *Latife Hanım'ında* bulabilirsiniz. (İstanbul 2006. Doğan Kitap, s. 338-341.)

2 Gülsün Bilgehan, *Mevhibe*, Ankara 1994, Bilgi Yayınevi, s. 206.

Mevhibe hanım başını nasıl açmıştı?

Türkiye, Zübeyde ve Latife hanımların başlarının kapalı mı yoksa açık mı olduğunu konuşadursun, biz bir başka First Lady'nin hayatına eğilerek başörtülü Cumhuriyet liderlerinin eşlerinin başlarını nasıl açtıklarını Mevhibe İnönü örneği üzerinden göreceğiz.

Bu ilginç bir nokta, çünkü Mevhibe Hanım genellikle gözlerden uzak kalmayı tercih eden bir lider eşi olarak bilinir. Bu yüzden hayatındaki ayrıntılar, torunu Gülsün Bilgehan'ın çalışmasına kadar *{Mevhibe,* Ankara 1994, Bilgi Yayınevi) büyük ölçüde gözlerden saklanmıştır. İlk defadır ki, bu çalışmayla İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe Hanımın hayatı, bilinmeyen yönleriyle kamuoyunun önüne açılmış oldu. Ne diyelim, darısı Latife Hanım'ın başına!

Yazıyı okumaya başlamadan dikkatinizi çekmek istediğim husus, Mevhibe Hanım'ın başını 1927 gibi nispeten geç bir tarihe kadar açmamış olmasıdır. Yani Başbakanın hanımı başörtülü olabiliyordu Cumhuriyet'in 4. yılına kadar. Nitekim Latife Hanım'ın da başı, Cumhurbaşkanının 1925'teki boşanma kararına kadar kapalıydı. Aynı durum aşağı yukarı Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun tamamı için geçerlidir.

Kitaptan günümüzdeki tartışmalarla ilgili kimi parçaları aşağıya alarak, herkesin Latife Hanım'ı konuştuğu bir zamanda Mevhibe Hanım'ın kendisi ve Atatürk'le ilgili hatıra, gözlem ve bilgilerine yer vereceğiz. Bakalım Mevhibe Hanım ilk olarak başörtüsünü nasıl çıkarmış, aynı akşam Atatürk, İngiliz Elçisinin hanımına nasıl öpme teklifinde bulunmuş ve yine muhtemelen bir Arap elçisinin hanımıyla başörtüsü üzerine nasıl tartışmış? (Alıntılar, kitabın 195-198. sayfalarındandır.)

Mevhibe Hanım başını nasıl açtı?

1927 yılı son dönemin sıkıntılarını unutturan büyük bir balo ile başladı. Gazi Paşa hem kendisinin, hem başkentlilerin bunalımdan çıkıp Cumhuriyetin ilk yıllarının gayretli havasına yeniden dönmesini arzu ediyordu. Ankara'daki sosyal hayat gün geçtikçe gelişiyordu. Sıra Ankara'ya tek tük gelmeye başlamış yabancı elçilerle devlet ileri gelenlerini büyük bir eğlencede bir araya getirmedeydi... Gazi, bekâr olmasını engelleyici [bir unsur] gibi kabul ederek, ilk Cumhuriyet balosunu Başbakanın köşkünde vermek istedi. İsmet Paşa arkadaşının arzusunu emir olarak nitelendirip derhal hazırlıklara girişti... Mevhibe'ye ev sahibesi sıfatıyla önemli görev düşüyordu.

(...)

Balo akşamı nefis bir mehtap vardı. Ankara kar içerisindeydi, bembeyaz boş tepeler ay ışığı altında bir masal dekorunu andırıyordu... Pembe Köşk'ün saçaklarının altına yerleştirilen ampuller yakılmıştı, karla yüklü çam ağaçlarının ortasında ev de sanki sihirli bir şatoya benziyordu. Şiddetli kış yolları kapadığından, konuk otomobilleri Çankaya yokuşunu zorlukla tırmanabiliyorlardı.

(...)

Mevhibe, bu özel gecede giyeceği elbiseyi Brüksel Sefiresi Lütfiye Hanım'a rica ederek, Belçika'dan ısmarla-

Mevhibe Hanım İsmet Paşa'yla evlendiği günlerde...

mıştı. Yakası sivri, "V" şeklinde açık, kolları mendil biçiminde, mor lame bir balo kıyafetiydi... Genç kadın Mustafa Kemal ile kocasının bu ilk cumhuriyet balosuna verdikleri önemi bildiğinden birkaç gündür uzun düşüncelere dalmış, nihayet bir karara varmıştı. O gece konuklarının önüne saçları açık olarak çıkacaktı. Ankara'nın tek kadın kuaförü olan Beyaz Rus'un dükkânına gitmiş, kumral saçlarını hafifçe kabartarak, arkasında gevşek bir topuz halinde toplamıştı.

(...)

-"Gazi Paşa geliyorlar!"

Pembe Köşk'ün sahipleri, haberi duyar duymaz, büyük misafirlerini karşılamaya çıktılar. Cumhurbaşkanlığı otomobili durdu, içinden Mustafa Kemal çevik bir hareketle atlayarak çiftin önünde belirdi. Etraftakiler paltosunu çıkarmak için yardımına koşuyorlardı ki, Gazi bir işaretle onları durdurdu. Gözleri genç kadının üzerindeydi. Belli belirsiz bir hayranlıkla arkadaşının eşini süzdü. Mevhibe jaketatay giymiş, çok şık, dimdik duran eşi İsmet Paşa'nın yanında zarif, mahcup ve çok güzel görünüyordu. Gazi, ev sahibesinin karşısında hafif tebessüm ederek eğildi, sonra genç kadının çekinerek uzattığı elini dudaklarına hafifçe dokundurdu. Mevhibe'nin yanakları heyecandan kıpkırmızı olmuştu. Cumhurbaşkanı ilk defa elini öpüyordu. Yumuşak bakışları Mustafa Kemal'in sert, mavi gözleri ile karşılaştı ve onlarda teşekkür ve saygı okudu. Gazi, Başbakanın eşine kalabalığın önüne başı açık olarak çıkma cesaretini gösterdiğinden dolayı nazik bir şekilde teşekkür ediyordu.

Sonra, İsmet Paşa ile selamlaştılar ve içeri girdiler...

Gazi İngiliz Elçisinin hanımını nasıl öpmüştü?

İngiliz Elçisi Sir George Clerk'in karısı da boylu boslu, gösterişli bir hanımdı. Çevresinde zekâsı ve şakaları ile ün yapmıştı.

Elinde içki bardağı ile konuklarla sohbet eden Cumhurbaşkanının en çok onun yanında oyalandığı dikkati çekmişti. Fransızca konuşuyorlardı ve kadın sürekli bir şeyler anlatarak, Gazi'yi bol bol güldürüyordu. Bir ara sefire, salonun ta öteki ucunda duran eşine yüksek sesle seslendi:

"Şekerim, bak reisicumhur hazretleri bana iltifat ediyorlar! Beni öpmek için izin istiyorlar, ben de sana sorayım dedim..."

Ömer ve Erdal İnönülerin sünnet düğünlerinde İnönü ailesi toplu halde. Önde oturan kadın, İsmet Paşa'nın annesi Cevriye Hanım'dır (1 Kasım 1934).

Bir an sessizlik oldu, öbür davetliler hayretle başlarını çifte çevirdiler. Gazi de şaşırmıştı. Yapılan şaka sinirlerini bozmuştu. İngiliz leydinin alnına acele bir buse konduarak derhal yanından uzaklaştı. Neyse ki durumu Mevhibe kurtardı. Yemek salonuna kurulan büfe açılmıştı; misafirleri yemeğe davet etti...

Atatürk bir yabancı kadınla başörtüsünü tartışıyor!

Mevhibe, bir ara kocasının kalabalığın ortasında genç bir kadınla konuştuğunu gördü; tanımıyordu. Ufak tefek bir hanımdı, yabancı sefirelerden biri olabileceğini düşündü. Aynı anda dikkati yine Gazi'ye çevrildi. Mustafa Kemal başını sıkı sıkıya örtmüş, hatta yüzünü yarıya kadar saklamış bir bayanla tartışıyordu. Bütün uğraşlarına rağmen, kadını ikna edemediği anlaşılıyordu. Üstelemedi; hanımların kendi iradeleriyle çağdaş hayata ayak uydurmaları taraftarıydı...

Bir başbakana suikast düzenlenmişti

İttihat ve Terakki hükümetlerini devirmek için muhalif gruplar el altından harekete geçmişlerdi. Müfrit muhalifler, Mahmut Şevket Paşa ile kabine âzalarını öldürmek ve hükümeti ishat etmek [düşürmek] maksadıyla, gizli bir cemiyet kurdular. Bu cemiyete, İttihat ve Terakki mensuplarından bir kısmı da dahildi.

SÜREYYA ENGİN

1960'ların 'iletişim peygamberi' olarak selamlanan düşünürü Marshall McLuhan'a göre toplumlar, tanıklık ettikleri "şimdi"yi bir türlü göremezler, yaşadıkları çağı sürekli "geçmiş"in kavramları ve düşünce alışkanlıklarıyla değerlendirirler. Buna göre toplumların önlerinde duran gerçeklik ancak ve ancak onların "dikiz aynaları"nın görüş mesafesine girdiğinde dikkate alınmaya başlar. Örneğin "elektronik çağ"da yaşamaya başlayan çağdaş Batı toplumu, gözlerini bir türlü dikiz aynasından ayırmadığı için kendisini hâlâ "endüstri çağı"nda yaşıyor zannetmektedir.

Batı'da öyle olabilir ama bizde de bakışlarımızı dikiz aynasından ayırmak mümkün değil ki. Bir serseri kurşun gibi her an başımızın üzerinde vızıldıyor veya doğrudan etimize saplanıyor. Kurşunu çıkarıp yarayı iyileştirmeden

bu defa yenilerine hedef oluyoruz. Böylece geçmişle ilişkimizi düzeltemiyoruz Hep tehlikeli bir diken gibi bir yerlerde kanatmaya devam ediyor hafızamızı.

İşte Hudson Enstitüsü'nde cereyan ettiğini öğrendiğimiz malum toplantının suikast üzerine kurulu senaryoları da aynı kanatıcı etkiyi yaptı üzerimizde.

Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın iki fotoğrafı. Sağdaki Bağdat'ta iken çekilmiş olup bedevi kıyafetindedir.

Hafızası çöle dönmüş bir hasta misali bu tür toplantıların ilkiymiş gibi algıladık onu ve başladık bir yerleri balyemez toplarıyla dövmeye. Sanki tarihte bir tek bizim başımızdan geçiyor bu tür olaylar ve sanki daha önce bu filmi hiç seyretmedik. Gören de yönetici ve bürokratlarımıza yönelik Batı'da tezgâhlanan ilk suikast tasarısının 2007'ye kadar sarktığına inanacak.

İşte bunun için tarihi bir 'dikiz aynası' olarak kullanıyoruz. Ve bu aynaya baktığımızda yakın tarihten kanlı bir olay düşüyor hafızamızın kırılgan kabuğuna.

Ve o uğursuz 1913 yılındayız. Bir yıl önce başlayan savaş sonunda 'ikinci Anadolu' yapmak için onca asır gayret kanatlarına binip sabrın memesinden emzirdiğimiz Balkanları terk etmiş, hatta sevgili Edirne'miz dahi Bulgar çizmesi altında inlemeye başlamıştır. Savaş devam ederken 'Bu iş uzaktan kumandayla yürümüyor, Edirne Bulgara veriliyor' diyerek Sadrazam (Başbakan) Kâmil Paşa'ya silah zoruyla istifa mektubu yazdıran Enver Paşa ve fedaisi Yakup Cemil'in önlerinde şimdi 31 Mart isyanında İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusu'nun başındaki Mahmud Şevket Paşa duruyordu. Eski tüfeklerden olan Paşa şimdi hem Genelkurmay Başkanı'nın amiri konumunda, hem de Başbakandı ve muazzam yetkileriyle İttihatçı üç-

lünün eylemlerini kısmen de olsa frenliyor, iktidarları, Sina Akşin'in tabiriyle bir 'denetleme iktidarından öteye gidemiyordu.

Bundan tam 94 yıl önce, yine bir Haziran günü Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra en güçlü adam konumunu kazanan Mahmud Şevket Paşa pusuya düşürülerek hayatını kaybedecekti (11 Haziran 1913).

Olay şöyle gelişmişti: Boş bir tabut bulunmuş ve Ahmed Nazmi Paşa'nın otomobiline konulmuş, güya cenaze taşıyormuş gibi bir izlenim uyandırılmıştı. Otomobil Divanyolu'na sapan sokaklardan birinin köşesinde beklemeye başlamış, tam Mahmud Şevket Paşa'nın otomobili Beyazıt'ta bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasından hareket edip de yanlarına yaklaşacağı sırada yola çıkmıştı. Tabii cenazeye hürmet lazım, değil mi? Paşa'nın şoförü sözde cenaze arabasının geçmesini beklemiş, araba geçmiş fakat az sonra, plan gereğince aniden durmuştu. Böylece Mahmud Şevket Paşa'nın arabası hareket edemez bir hale getirilmiş ve öndeki arabadan çıkan şoför Paşa'nın üzerine kurşun yağdırmış, etrafta toplanan arkadaşları da katılınca araba ve içindekiler kalbura dönmüştü. (O anı bir daha yaşamak isteyenler Harbiye'deki Askeri Müze'de sergilenen arabayı kendi gözleriyle görebilirler.)

Suikastin ilk adımı başarılı olmuş ve Mahmud Şevket Paşa öldürülmüştü. Ancak bu iş burada kalmayacak, Enver, Cemal ve Talat Paşa'nın yanı sıra iki Yahudi İttihatçı da öldürülecekti. Bunlar Nesim Ruso ve Emanuel Karasso'dur. Hedefteki bu 6 kişinin temizlenmesiyle ittihatçıların beyin takımı temizlenmiş olacak ve ardından tasfiyeler başlayacak, diğer İttihatçılar gemilere bindirilip sürgüne yollanacak, Osmanlı iktidarı yeni rotalara girecekti. Peki hangi rotalara?

Mahmud Şevket Paşa İttihatçılar tarafından mı öldürtülmüştür? Sonuçta *Truimvira* dediğimiz Enver, Cemal,

Talat üçlüsünün önü bu suikastle açılmıştır, yani yararlanan onlar olmuştur ama bunun daha derin ve uluslararası bir komplo olduğu şüphesine davetiye çıkaran kanıtlar var elimizde.

1. 6 ay önce zorla istifa ettirilen ve İngiliz taraftarlığıyla tanınan Kıbrıslı Kâmil Paşa, cinayetten 15 gün önce, sessiz sedasız İstanbul'a dönmüştü.
2. İngilizler, II. Abdülhamid döneminde Almanlara kaptırmış oldukları ticari ve siyasî nüfuzlarını geri alabilmek için çalışıyorlardı. Bu amaçla Bağdat Demiryolları'nın uzanacağı Basra Körfezi'ne kadarki kısmının kontrolünü istiyorlar, dahası, Fırat ve Dicle üzerinde gemi işletme tekelini almaya ve bazı sınır sorunlarında tavizler koparmaya uğraşıyorlardı. Bu görüşmelerin Kâmil Paşa zamanında başlamış ve suikast tarihinde henüz sonuçlandırılmamış olması ilginçtir.
3. Bir iddiaya göre, Babıali baskınında öldürülen Nazım Paşa'nın intikamını almak maksadıyla yapılan bu "gafilnne" suikast, muhtemel bir İttihatçı-Ordu çatışmasının önüne geçmiş ve cemiyetin ömrünü uzatmıştır.[2]
4. En önemlisi de, Irak petrolleri sorunudur. İngiltere, Almanya'ya kaptırmakta olduğunu hissettiği bu geleceğin muazzam petrol damarları üzerine nasıl çökeleneceğinin hesaplarını yapıyordu. Osmanlı Devleti'nden kurulacak bir şirkete imtiyaz, yani yasal ayrıcalık tanımasını istedi. Osmanlı Devleti de buna, Almanları güvendirmemek için sermayesinin iki devlet arasında paylaşılması şartıyla razı oldu. Çarpıcı bir rastlantı: Bu imtiyaz anlaşması, tam da suikast günü imzalanmıştı!

Neyse, daha çok su götüreceğine inandığınızı sandığım bu hamurdan nasıl bir sonuç çıkar dersiniz? Dikiz aynamız bugün neyi gösteriyor? Neyi koparmak istiyorlar da koparamıyorlar...

Sorular ki akar gider sonsuza...

1 Süreyya Engin, "Mahmut Şevket Paşa'nın katli hâdisesi", *Resimli Tarih Mecmuası*, sayı: 23, Kasım 1951, s. 1114. Suikast hakkında ayrıca bkz. Cemal Kutay, "Mehmet Şevket Paşa'nın şehadeti", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 18, Temmuz 1968, s. 1449-1452.

2 Hüseyin Kazım Kadri, *Bir Milletin Dirilişi*, Hazırlayanlar: Ömer Hakan Özalp-Mehmed Nizâmeddin Özalp, İstanbul 2008, Pınar Yayınları, s. 74.

Yarım kalmış bir darbe girişimi

Bir süre önce Türkçesine özen göstermesiyle tanınan TRTl 'in haber bülteninde bir şahsın "Maganda kurşunu" ile **vurulduğu** haberini işitince şaşırdım. Bir kere "maganda" ne demekti? Türk Dil Kurumu'nun sitesinde yayınlanan *Güncel Türkçe Sözlük'e* göre argodan dilimize geçmiş bir kelime. "Görgüsüz, kaba, anlayışsız, terbiyesiz ve uyumsuz kimse" anlamına geliyormuş. Peki "maganda kurşunu"? Sıkı durun, o da "serseri kurşun" demekmiş.

Diyeceğim o ki, bazen kelimelerin azizliğine uğrarız. TRT de bir zamanlar söyleyenin ağzına acı biber sürdüğü kelimeleri şimdi sere serpe kullanabiliyorsa, neden onca direndin diye sormazlar mı? Argo kullanan bir TRT. Olacağı buydu sonunda.

"Darbe" kelimesinin başına gelen de bundan farklı değil. Bugün tek başına kullanıldığında meramımızı ifade etmeye yetiyor aslında. Kastımız ister 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül olsun, isterse 28 Şubat, fark etmiyor. Rejim değişikliğinden muhtıraya kadar hemen her "balans ayarına darbe deyip çıkıyoruz işin içinden. İşte kelimelerimiz böyle üst üste bindirilmiş film kareleri gibi anlamlarını birbirinin saçına dolaştırmış durumda.

İyi de "darbe" kelimesi günlük dilde 'vuruş, vurma, çarpma' gibi anlamları taşıyor. Bugün kullandığımız anlamı eskiden bir terkiple ifade ederlerdi: *Darbe-i hükümet,* yani hükümet darbesi. 1913 Ocak'ında Enver Paşa ve komitacı arkadaşlarınca girişilen darbenin adı, kitaplarımıza Babıali Baskını olarak geçmiştir. Aslında o zamanki deyişle bir "taklib-i hükümet"tir bu, yani hükümetin silah zoruyla değiştirilmesi.

Darbeler darbeleri doğurur

Bizde darbeciliğin tarihi epeyce eskilere sarkar. Tanzimat'tan önceki 1703 tarihli darbe, bir tür "kıyam" olarak nitelenebilir. O günün nüfusuna göre muazzam bir kalabalık olan 30 bin insanın (ki içlerinde askerler kadar siviller, din adamları kadar esnaf temsilcileri de bulunuyordu) hükümet değişikliği için İstanbul'dan Edirne'ye yürüdüğünü kaydediyor tarihçi Naima. (Bugünün Istanbul'uyla kıyaslamak istersek 750 bin kişinin Ankara'ya yürümesi anlamına gelir.) 1730'da meydana gelen Patrona İsyanı, yarı askerî bir darbe, sayılabilir. Kabakçı İsyanı askeri kökenli bir karşı darbeydi.

Tanzimat'tan sonra uzun bir sessizliğin ardından 1876 da bir askerî harekâtla Sultan Abdülaziz tahttan indirilir, böylece modern darbeciliğimizin önü açılır. 33 yıl sonra ise 31 Mart komplosuyla Selanik'te bulunan 3. Ordu'nun İstanbul'a yürüyerek Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmesi olayı yaşanır.

Bundan yaklaşık 4 yıl sonra, Ocak 1913'de Enver Paşa ve Yakup Cemil'in başını çektikleri Babıali Baskını'yla Kâmil Paşa kabinesi zorla istifa ettirilmiş, bu uğurda Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı silahla vurmaktan çekinilmemişti. Bahane hazırdı: Hükümet Edirne'yi Bulgarlara teslim etmişti. (Şimdi de hükümete 'Kıbrıs'ı sattın' diye sataşanlar yok mu?) Bu teslimiyetçi hükümete daha ne kadar sü-

re katlanacaklardı? Artık Enver Paşa Harbiye Nazırıdır ve darbesine meşruiyet kazandıracak bir zafer aramaktadır. Bulur da. Bulgarlarla Yunanlıların birbirine düştüğü bir boşluktan yararlanarak Edirne'yi geri alınca göğsüne yeni bir kahramanlık madalyası takmış gibi kurumlanır.

Gerçi 5 yıl sonra bırakın Edirne'yi, İstanbul'u bile kaybettiren yine kendisi olacaktır ama Paşa, şöhretine toz kondurmamakta gayet mahirdir. Kârları kendi hesabına, zararları devlet hesabına yazdıran yiyiciler gibi, kahramanlık sahnelerinde en önde, lakin kayıplarda kaçak olarak görürüz Enver Paşa'yı. Nitekim İngiliz işgal kuvvetleri İstanbul'a girdiği sırada Talat ve Cemal Paşalarla birlikte bir Alman denizaltısına binerek tüyecektir ülkeden.

Ne var ki, işler hiç de İttihatçıların umdukları gibi gitmemiş, gizli kapılar ardında ülkeyi soktukları büyük savaşta, Çanakkale hariç, ağır yenilgiler birbirini kovalamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın tam orta yerinde, başarısızlık, hatta beceriksizliği ayyuka çıkmaya başlayınca, bu defa bir karşı darbenin ayak seslerini duyacağızdır. İttihatçılar içinden ayrılan bir vurucu tim, bu karşı darbeyi planlayacak ve göstere göstere geliyorum diyecektir. Baş rolde bu defa gözünü budaktan esirgemeyen çetin ceviz bir Teşkilat-ı Mahsusacı oynamaktadır: Yakup Cemil.

Hacı Abdullah Lokantası'nda Darbe Zirvesi

Asker kökenli olan Yakup Cemil ile Hüsrev Sami Bey 1915'in bir sonbahar günü hem kafalarını dinlemek, hem de planlarını rahat rahat kurmak için Bursa'ya gitmişlerdi. Kaplıcada kaldıkları bir hafta süresince bir yandan şifalı sularda kulaç atarken, diğer yandan hükümeti devirme fikrini olgunlaştırdılar. Giderek "devlet içinde devlet" haline gelen ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın çekirdek kadrosuna demir atan Yakup Cemil, dönüşünde görev beklediği Enver Paşa'dan umduğunu bulamayacak ve o sarsıcı haberi alacaktır: "Nisbet-i askeriyeden kat' edilmiş", yani askerlikten çıkarılmıştır. Şimdi bir yedek subaydır sadece.

Bunun bir asker için ne korkunç bir yıkım olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek.

Enver Paşa işte o anda Yakup Cemil için ölmüştür. Yanından soğuk bir selam verip dışarı çıktığında müthiş bir intikam hevesiyle doludur içi. Ne var ki, başı boş bırakılmaya da gelmiyor, Balkanlarda komitacılıkta pişmiş bu eski askerin her an bir delilik yapacağından endişelenilivordu. Enver Paşa'yla son bir görüşme fırsatı arayıp da bulamayınca düğmeye basmış, "Ya herru, ya merru, bu işi yapacağım!" diye bağırmıştı. Artık uğruna nice tehlikelere göğüs gerdiği İttihatçılıktan da sıtkı sıyrılmış, Osmanlı'nın düşmanları olan İtilaf devletlerini tutmaya başlamıştı. Şimdi Almanları terk edip İngilizlerle tek başımıza (*münferid*) barış imzalamamızı istiyordu Yakup Cemil.

Aynı kafadaki arkadaşı Sapancalı Hakkı Bey de boş durmuyor ve Romanya'da Fransızlarla, İngilizlerle barış görüşmeleri yürütüyordu. İkisi Beyoğlu'ndaki Hacı Abdullah Lokantası'nda buluştular. İşin tuhaf yanı, Yakup Cemil'in Sadrazam Said Halim Paşa'dan İçişleri Bakanı Talat Bey'e kadar pek çok yetkiliyle bizzat görüşmüş ve Hakkı Bey'in de bu işin içinde olduğunu söylemiş olmasıydı. Görüşmelerden aldığı izlenime göre herkes barışı istiyordu güya ama Enver'i ikna edemiyorlardı bir türlü.

Sapancalı Hakkı'ya göre bu tavır, tam bir delilik alametiydi. Olanca sırları en tepedeki yetkililerin elindeydi artık. Derdest edilip yakalanmaları an meselesiydi. Hacı Abdullah Lokantası'nı terk ederken Yakup Cemil'in bazı üst düzey askerleri de yemeğe davet ettiğini hayretle öğrendi. Nitekim o çıkarken iki subay lokantaya gelmiş, orada darbe planlanmış, hatta günü bile belirlenmişti: 13 Temmuz 1916.

Bir Darbecinin Sonu

Hazırlıklara derhal başlanmış, ayarlanan adamlar Yakup Cemil'le birlikte Sirkeci'deki Meserret Oteli'nde yatıp kalkmaya başlamışlardı. Darbe yapacağını saklamaya dahi gerek duymuyordu artık. Jte yandan İçişleri Bakanı Ta-

lat Bey adamlarına tembihlemişti. Sirkeci'de kuş uçsa haberi olacaktı. Ancak Yakup Cemil kararlıydı Babıali'yi ikinci defa basıp hükümeti devirmeye. Ülke bir karanlığa doğru sürükleniyordu. Buna seyirci mi kalacaktı?

Arkadaşları gözü dönmüş komitacıyı vazgeçirmeyi başaramayınca kalkıp "Yakup Cemil şuurunu kaybediyor, ona vaad ettiğiniz işi de, rütbeyi de veriniz. Bunu uzak bir yere, güç bir işin başına gönderiniz. Hepimizin başı dinlensin" demek üzere son çare olarak Enver Paşa'ya gittiler. Ricaları üzerine Enver Paşa Yakup Cemil'i kabul etti, nasihatlerde bulundu ve kendisini İran içlerine yapılacak bir operasyona göndermeyi teklif ederek başından savdı. Sonra da Talat Bey'in gönderdiği adamların doldurmasıyla Yakup Cemil'in tutuklanması emrini verdi.

İşte bu gözü dönmüş darbecinin trajik sonu böylece başlamış, 10 Eylül'ü 11 Eylül'e bağlayan gecenin sabaha döneceği saatlerde tiz bir düdük sesinin ardından 14 kişilik idam müfrezesinin açtığı ateşle vücudu delik deşik edilmişti.[1] Güya akan kanı bile boş durmamış, yere "vatan" yazısını yazarak pıhtılaşmıştı.

Bir darbe girişimi güç bela önlenebilmişti. 'İhtilaller kendi çocuklarını yer' kuralı bütün acımasızlığıyla işliyordu.

Ancak asıl sürprizi sona saklamıştım. Yakalanan darbeciler sorguda, hükümeti devirmeyi başardıkları takdirde Enver Paşa'nın yerine Mustafa Kemal Paşa'yı getirmeyi düşündüklerini söylemişlerdir.[2]

1 Yakup Cemil'in darbe girişimi için şu üç kaynağa bakınız: Hüsamettin Ertürk, *2 Devrin Perde Arkası*, Yazan: Samih Nafiz Tansu, İstanbul 1964; Galib Vardar, *İttihâd ve Terakkî İçinde Dönenler*, Yazan: Samih Nafiz Tansu, İstanbul 2003, Yeni Zamanlar Yayıncılık; Arif Cemil, *Birinci Dünya Savaşında Teşkilat-ı Mahsusa*, Hazırlayan: Metin Martı, İstanbul tarihsiz, Arma Yayınları (2. baskı), s. 380. vd. Ayrıca bkz. Feridun Kandemir, "Yakup Cemal niçin ve nasıl idam edildi?", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 21, Eylül 1951, s. 947-951.

2 "Rauf Orbay'ın hatıraları", *Yakın Tarihimiz*, cilt 2, İstanbul 1962, s. 337.

İdris Küçükömer:
Körler çarşısında ayna satan adam

Fakat değişen koşullar altında bu oyun ilanihaye devam edebilir mi?

İdris Küçükömer

1947 yılında ABD 'nin gözde vakıflarından Twentieth Century Fund, Standart Oil adlı Petrol Şirketi 'nin California şubesinden mühendis Max Weston Thornburg 'u bir heyetle beraber incelemelerde bulunmak üzere CHP Türkiye 'sine gönderir. Thomburg bütün girdimizi çıktımızı tetkik ettiği aylar süren yorucu bir çalışmadan sonra raporunu hazırlar. Siyasî sistem olarak tam bir komünist - totaliter idare manzarası arz eden 1947 Türkiye 'sinin ekonomik olarak birbirlerinden tecrit edilmiş yüzlerce 'Küçük Türkiye 'den meydana geldiğini, bu mozaikten yüksek bir üretim kapasitesine erişmesinin beklenemeyeceğini ve bu nedenle de millî servete ek bir 'artık' yaratıp sanayileşmenin bu 'artık'la finanse edilmesi gerektiğini acizane tavsiye eyler.[1]

Gelin görün ki, Türkçeye *Türkiye Nasıl Yükselir*[2] başlığıyla tercüme edilen kritik raporunda adamın asıl derdinin başka bir şey olduğu dikkatlerden kaçmaz. Peki nedir Thornburg'u meşgul eden bu derin dert?

Aslında çeyrek asırdır 'Türkiye'nin modernleşmesi ve batılılaşması' etrafında diye kıyametler kopartılan hadise, nüfusun bir, bilemediniz iki milyonunu etkilemiş, geriye kalan milyonlar ve milyonlar kelimenin tam anlamıyla modernleşmeden nasip almaksızın eski yerlerinde sürünmeye devam etmişlerdir.

Burada ister istemez aklımıza, adına modernleşme, inkılaplar, yeni bir gençlik yaratmak, laiklik, şu bu dediğimiz üstyapısal düzenlemeler 'kimin için' yapılmıştı? sorusu saplanıyor bir çivi gibi. Öyle ya, merkezi düzenlemekten ve temizlemekten ibarek kalan bu dar kapsamlı ve Metin Heper'in deyişiyle 'kısmî' devrimler, hani bütün Türk milleti uğruna yapılıyordu? Yoksa asker, bürokrat ve eşraftan -ki bir kısmı düpedüz toprak ağasıydı bunların- oluşan dar bir çevrenin dönme dolabıyla mı karşı karşıyaydık?

Thornburg'un aydınlarımızı uyandırması gereken üzerinde uyudukları hakikat buydu aslında. Nitekim 1970'lerde Türkiye'ye gelen saha araştırmacısı Prof. Paul Stirling de milyonlarca insanı barındıran köylerin Cumhuriyet'i kuranların başarmak istedikleri toplumsal değişimden hemen hiç nasiplenmeden yaşayıp gittiği gerçeği karşısında şaşkınlığını gizleyememişti.[3]

Bakın, sözü nereye getireceğim...

Türkiye'de mevcut siyasal-ideolojik söylem ile sosyal yapı arasındaki bu kapanmayan uçurumu fark eden nadir aydınlarımızdan birisi olarak 5 Temmuz'da ölümünün 20.yıl dönümünde andığımız İdris Küçükömer laiklik, muasır medeniyet, ilerleme, Türk ulusu gibi söylemsel unsurların, hele hele sağcılık ve solculuk gibi sınıfsal ve ekonomik bir temelden yoksun oluşumların tahlilini, eleştirisini, deyim yerindeyse arkeolojisini yapmaya soyunmuştu. Ben onun asıl katkısının, yetersiz düşünmenin sonucu olan mahut tembelliğimizi telafi etmek üzere devreye soktuğumuz yapay kategoriler karşısındaki eleştirel ve tutarlı duruşunda yattığına inanıyorum.

İşte adı bile buram buram isyan kokan *Düzenin Yabancılaşması* başlıklı kitabında[4] yaptığı sol ve sağ akımların yerini yeniden belirleyen çerçevede Hürriyet ve İtilaf-Demokrat Parti-Adalet Partisi çizgisini sahnenin sol yanına, İttihat ve Terakki-CHP çizgisini sağ yanına yerleştirmesi, bu sorgulayıcı tavrının bir ürünüydü. Yaşasaydı herhalde Turgut Özal'ın ANAP'ını ve AKP'yi de solda resmeder, CHP'nin ise iyice asker-sivil bürokratik elitin halkı kıskaca alan oyunlarıyla ayakta durmak için inatla direndiğini söylerdi. Tabii Max Thornburg nam Amerikalı uzmanın 1947 yılında Türkiye'nin kalkınması için olmazsa olmaz şart diye öne sürdüğü 'artık'tan pay kapma savaşında köşeye sıkışan bürokrasinin görkemli çırpınışlarını da özenle kaydederdi defterine.

Ne var ki, rahmetli İdris Küçükömer'in iğnelerini AKP'ye batırmaktan çekineceğini de hiç sanmıyorum. Çünkü onun bakışında Türkiye'de sol kendi tabanını dar da olsa *temsil* edebiliyor. Böyle bir örgütsel özelliği var. Oysa Türkiye'de sağın kitlesi sürekli olarak yüzüyor ve temsil kabiliyeti de yok; sağ sadece halka *dayanıyor*.

Ancak *temsil etmek* ile *dayanmak* arasında hayatî bir ayrım vardır İdris Küçükömer'e göre. Birincisinde bir örgütlülük hali egemen iken, ikincisinde gövdesi belli olmayan sisler içinde bir kitle adına, ondan belli bir süre için avans veya borç almak suretiyle yapılan bir siyaset söz.konusudur Onun için sağı temsil eden CHP küçülse ve zayıflasa da, belli bir istikrar içinde gövdesini iyi kötü koruyabilirken, Küçükömer'in tasnifinde solu temsil ettiği düşünülen DP-AP-ANAP çizgisinin yaklaşık 10'ar yıllık kesintilerle ve kısa ömürlü oluşunun arkasındaki hikmeti de görmezden gelmemeliyiz. Dolayısıyla AKP'nin dayandığı tabana tapulu malı gibi bakmaması uyarısı, geçmişin ona öğreteceği en önemli derslerden biri olmalıdır.

İdris Küçükömer bir söylem ve üstyapı öyküsü olarak anlatılmak istenen yakın tarihimizin görünmeyen alan-

daki gerçek gerilim noktalarını ustaca yakalayıp elimize verdiği için dikkate değer bir düşünürdür.

Ancak onunla 'konuşmaya' başladık mı? sorusuna olumlu bir cevap verebiliyor muyuz? Pek sanmıyorum. Küçükömer'in tasnifindeki 'sağcılar' (kendilerine solcu diyenler) yüzlerine ayna tuttuğu için reddettiler onu; yine kendi tasnifindeki 'sol' (kendilerine sağı demeyi terncih edenler), onun söylemini ezeli düşmanları CHP'yi eleştiren tarafları itibariyle beğendi ama o da kendi yüzüne ayna tuttuğu satırları ısrarla görmezlikten geldi. Böylece Neyzen Tevfik'in dediği gibi "körler çarşısında ayna satan" bir adam olup çıktı rahmetli.

Kim kaybetti peki? Aynacının da, aynanın kaybetmesi sözkonusu olmayacağına göre, körler midir kayıpta olanlar?

1 Yalçın Küçük, *Quo Vadimus? Nereye Gidiyoruz?*, İstanbul 1985, Tekin Yayınevi, s. 218 vd.

2 Max Weston Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, Çeviren: Semih Yazıcıoğlu, İstanbul 1948(?), Nebioğlu Yayınevi.

3 Paul Stirling, "Cumhuriyet Türkiyesinde toplumsal değişme ve toplumsal denetim", Çeviren: Hamit Çalışkan, *Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981): Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara 1984, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 543-577.

4 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması-Batılaşma*, İstanbul 1994, Bağlam Yayınları.

'Yeni Atatürk'?

Ak Parti'nin zaferini müteakip ABD'nin saygın dergilerinden *Christian Science Monitor'da* Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'nin 21. yüzyıldaki Atatürk'ü olup olmadığını irdeleyen bir yazı çıkmıştı. Dikkatimi çelmeleyen nokta, yazının başlığının bir soru şeklinde verilmiş olmasıydı: "Türkiye'nin 21. yüzyıldaki Atatürk'ü mü?" Ne var ki, önceki örneklere baktığımızda Batı basınının Türk siyasi hayatında başarı çıtasını zorlayan siyasetçileri Atatürk'le kıyaslama alışkanlığının epeyce eski olduğu gözden kaçmıyor. Arşivde yapılacak kabataslak bir çalışma bile hemen hemen aynı başlıkların 1974 de devrin CHP Genel Başkanı ve Başbakanı Bülent Ecevit için atıldığını gösterecektir.

Nitekim Londra'da çıkan *The Middle East* adlı dergi, Ekim 1974 tarihli 3. sayısının kapağına Bülent Ecevit'in renkli resmini koymuş ve altına etli puntolarla şu yazıyı oturtmuştu: *Ecevit: The New Atatürk?* (Ecevit Yeni Atatürk mü?) İç sayfalarda yer alan haberde ise Türk ordusunun birkaç ay önce Kıbrıs'a düzenlediği barış harekâtıyla beraber Türkiye'de pek çok insanın Ecevit'i Atatürk'le kıyaslamaya başladığı belirtiliyordu.

Ancak bu 'Yeni Atatürk'ün politika dışında ilginç yön-

leri vardı. Birincisi edebiyatçılığı, ikincisi de mistisizme, hatta tasavvufa olan derin ilgisiydi.

Ecevit'in bu mistik ilgisinin gençlik yıllarına mahsus olduğunu düşünmek de hatalı olur kanısındayım. Daha 17 yaş şiirlerinde Allah meselesini kurcalıyor, insanın metafizik gerilimini dile getiriyor ve Allah'a dua için açılan ellerini ağaçların dallarına benzetiyor ve insanın acizliğini vurguluyordu:

Ellerim dallar gibi bazen açılır Allaha
Ki Allahdır veren bu güçsüz ellerimi benim
Senin elimden güçlü ellerini ki ben verdim
Onlar kapalıdır Allaha.

Ecevit'in bu şiiri, Vedat Nedim Tör'ün kurduğu *Hep Bu Topraktan* adlı derginin ilk sayısında çıkmış. Tarih, Nisan 1943... Dergi, Bülent Ecevit'i "Bir yeni ozan" diye tanıtıyor ve "Bu şiirleri bu toprağın 17 yaşında bir genci yazdı" diye not düşüyordu.

Ecevit'in şairlik macerası bu dergide başlamış ve ölümünden kısa bir süre önce bütün şiirlerini topladığı *Bir Şeyler Olacak Yarın* (Doğan Kitap, 2005) adlı kitabıyla noktalanmıştı.

Ne ki, Ecevit, bu ilk şiirlerini sözünü ettiğim kitabına alırken bazı değişikliklere gitmişti. Diyeceksiniz ki, ne var bunda? Haklısınız. Yine de bir şairin gençlik şiirleri üzerinde yaptığı değişiklikler her zaman ilgi çekmiştir. Neden o dizeleri attı? Neden şu kelimeyi değiştirdi? Hangi gerekçeyle o eklemelerde bulundu? gibi sorular merak kıvılcımlandırmaya yeter.

Mesela hamaset kokan şiirlerinden "Tuna"da geçen,

Silistre'den, Vidin'den Mohaç'a kadar,
Tuna kıyılarında Türk kaleleri

"Ecevit: Yeni Atatürk mü?"

dizelerinin kitabın yeni baskısında, muhtemelen yanlış anlaşılma endişesiyle, çıkarılmış olduğunu görüyoruz. "Cenaze havası" başlıklı şiirin ismi "Cenaze töreni" olmuş ve büyük ölçüde değiştirilmiş. Mesela "Aksakallı mezarcının sakalları tıraşlanıp sadece "mezarcı" yapılmış. Şiirde çıkarılan mısralar arasında şunlar dikkat çekiyor:

Göklerin ardında bir cennet olsun dileriz!
Cennet varsa, oraya gitsin yolun, deriz!

Bir de müthiş bir metafizik derinlik ve lirizmi barındıran "Siyah" adlı şiir, kitaba alınmamış. Neden acaba? Bence hata etmiş Ecevit. Şiirin ilk mısralarını okuyunca siz de hak vereceksiniz bana:

Acısı yüzünü bir tül gibi örtmüş;
Ne ağlar, ne güler, ne söyler siyah.

1943'de yayınlanan şiirlerden ikisi, güncel bir konu olan "yağmur duası"yla ilgili. "Yağmur ve toprak", nedense kitabına girme liyakatini kazanamamış yaşlı Ecevit'in gözünde. İkinci şiir olan "Yağmur yağmış toprak kokusu" ise bir iki mısra dışında tamamen değiştirilmiş ve bence özünden çok şey yitirmiş.

Güncelliği dolayısıyla "Yağmur ve toprak" adlı şiirinden bir bölümü aşağıya almak istiyorum. Bakalım 1943'deki Ecevit "yağmur duası"na nasıl bakıyormuş:

Ne güzel şey yağmura rahmet denilmesi;
Ve dolmuş bulutların yere eğilmesi;
Gölgeler hüzün gibi sararken toprağı,
Toprak çocuklarının bir gülebilmesi...
Şu tepe düzlüğünde kurbanlar kesilir;
Göğe doğru açılmış avuçlar dizilir;
Ve kısılmış seslerde bir yağmur duası...
Bu aç duasını kim, acap kim işitir?..
Duy ki, rabbim bu toprak bir yağmura hasret
Duanın dediği "bir avuç olsun rahmet!"

1974'de bir İngiliz dergisinin, hakkında "Yeni Atatürk mü?" manşetini attığı rahmetli Ecevit'in 17 yaş şiirlerine yansıyan portresi böyle. Şaşırtıcı belki. Ama yine kendisi 1954'de şiirin insanın önünden gittiğini söylememiş miydi?

Elbette senden doğru söyleyecekti
Yazdığın şiir.

Hitler iktidara nasıl geldi?

Yılların çürütemediği sakızdır: 'Hitler de demokratik yollardan 'sinsice' iktidara gelmiş ama sonuçta demokrasiyi yok etmişti, öyleyse bizde de seçimlerle iktidara gelerek ileride demokrasiyi bertaraf edecek ve kendi rejimini kuracak siyasî oluşumlara sakın ha sakın fırsat tanınmasın.'

önce biraz düşünelim: Acaba Hitler'i iktidara getiren demokratik yoldan halkı ikna etmesi miydi yoksa Almanya'nın Sevr'i olan Versay Antlaşması'yla çocuklarının yediği lokma daha ağzından alınan halkın cankurtaran simidi gibi Hitler'e sarılması mıydı?

Buradan bakınca Nazi hareketinin ilkece demokrasiye karşı olmadığını, asıl hedefinin Almanya'yı boğan ekonomik bunalıma çare bulmak olduğunu görmek gerekir. Yani Hitler ve avanesi "N'apsak da şu demokrasi denilen lanet şeyi ortadan kaldırsak" diye plan kuran bir takım sergerdeler değildi. Onlar Almanya'nın bozuk ekonomisini düzeltmek ve bu ağır bedeli Alman halkına ödetmeye kalkanlara derslerini vermek üzere toplumun beklentilerini yukarı çekmek için sahneye çıkan aktörlerdi.

Biz zannediyoruz ki, Hitler partinin başına geçtiği andan itibaren Almanları peşine takmayı başarmıştı. Hayır. Nazilerin yükselmesi zannedildiğigibi birdenbire olmamış-

tır. 1920-1924 arasında sivrilmiş, ancak 1924-1929 arasında güçten düşmüştür.

Sıkılmazsanız bazı rakamlar vereyim. Mayıs 1924 seçimlerinde Naziler 2 milyona yakın oyla (% 6,6) 32 milletvekilliği kazanmışlardı. Ancak Almanya'nın borç yükünü hafifleten Dawes Planı'nın imzalanmasından hemen sonra yapılan Aralık 1924 seçimlerinde hızlı bir düşüşle sadece 309 bin (% 3) oy alabilmiş ve ancak 14 milletvekilliğini kazanabilmişti.

Mayıs 1928 seçimlerinden de sadece 12 sandalye çıkarabilen Nazilerin işi giderek zorlaşıyordu. Neden mi? Çünkü Dawes Planı'ndan sonra nefes almaya başlayan Alman ekonomisi düzelme yolundaydı. Enflasyon düşmeye, işsizlik azalmaya yüz tutmuş, fabrika bacaları yeniden tütmeye başlamıştı. Dolayısıyla 1920-1924 döneminde hızla tırmanan Nazi Partisi'nin oyları, ekonominin düzelmeye ve insanların karnının doymaya başlamasıyla inişe geçmişti.

Bir başka deyişle söylersek, ekonomi düzelse, işsizlik azalsa ve gelir paylaşımı politikası düzgün gitseydi Hitler rejimi, iktidarı rüyasında dahi göremezdi.

Zaten bunu, 1929'da başlayan Büyük Bunalım sonrasındaki gelişmeler büyük ölçüde doğruluyor.

1929'da Alman endüstrisinde üretim yarı yarıya düştü. Tam 15 bin firma iflas etti. İşsiz sayısı 2 milyondan 6 milyona fırladı. Vergi yükü artarken üstüne üstlük devlet, savaş sırasında İtilaf devletlerine verdiği zararların borcunu ödemeye uğraşıyordu (bizim Lozan'da da bizden "tamirat" (*reparer*) adı altında bu para istenmişti ama Yunan tamiratı ile becayiş edilmişti). İşte bu çetin şartlar altında Nazi Partisi yeniden yükselişe geçti. 1930 seçimlerinde oylarını 6,5 milyona yükselten Hitler'in partisinin sandalye sayısı 12'den 107'ye fırlayacaktı.

Bir Amerikan görevlisinin seçim öncesinde verdiği rapor meseleyi yeterince açıklıyor aslında. Buna göre, üç Alman ailesinden biri ayda sadece 4 dolar devlet yardımıy-

la geçiniyor! Bu 4 dolarla karnını mı doyursun, kirasını mı versin, yakacak mı temin etsin, yoksa elektrik ve su faturasını mı ödesin, siz karar verin.

Milyonlarca Almanın aşevlerinden ancak karınlarını doyurduğu bir ortamda onlara aş ve iş güvencesi veren bir partinin hızlı yükselişine şaşırmamak gerekiyor. Bu durumda içinde bulundukları koşulları değiştirecek güçlü bir lider arzusu duymayan toplum yok gibidir.

Nitekim işsizlik ve sefaletin ötesinde mevcut iktidarın ekonomik sorunları çözeceğine güveni kalmamış kitleler, gururları zedelenmiş subaylar, kendilerine toprak dağıtılacağına inanan köylüler, kötü gidişatı sihirli bir dokunuşla düzelteceğine inanan işsiz felsefe hocaları, spora önem verdiğine inanan gençlik, Hitler'in yakışıklılığına inandırılan kadınlar ve Yahudilerin Almanya'nın kanını sülük gibi emdiğine inanan anti-semitistler ve ırkçılar onu bir kurtarıcı olarak karşıladılar ve yeni rejiminde gönüllü olarak çalıştılar, hatta canla başla savaştılar.

Sözün özü: Hitler Almanya'da demokrasiyi değil, kitlelerin derdine derman olamayan ve halkı sefalete sürükleyen Weimar Cumhuriyeti'ni yok etmiştir.

Derin okuma rehberi

Ömer Çaha, "Demokrasi ile rejim arasında Türkiye", *Tezkire*, Sayı: 17, 2000den aktaran: *Mülahazat*, Sayı: 1, Bahar 2001, s. 6-17.

Louis L. Synder, *Basic History of Modern Germany*, D. Van Nostrand Company, Inc., 1957, s. 82-85.

Fahir Armaoglu, *20. yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1990, cilt 1:1914-1980*, 10. baskı, Ankara 1994, Türkiye iş Bankası **Kültür** Yayınları, s. 237-239.

Alan Bullock, "Hitler nasıl iktidara geldi?", Çeviren: özaydm Dokur, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 3 6, Nisan-Temmuz 1970.

Akif'in Âsım'ı da darbeciliğe soyunmuştu!

Mehmed Akifin *Safahatı,* üzerinde uyuduğumuz gerçek bir hazine. Türk edebiyatında onun kadar farklı okumalara elverişli bir metin bulmak kolay olmasa gerek. Kendi devrindeki olayların bir tür aynası olarak da sökebilirsiniz aruzlu hecelerini, zamanı bulamaç yaparak meydana getirdiği eleştiriler olarak da. Bazı bölümleri elbette Akif'in yaşadığı devrin malum şahsiyet veya olay kadroları üzerine kurulmuştur ama o devir battığından, olay veya şahıslar da hafızalarımızda yıldan yıla biraz daha silikleştiğinden, karınları*n*daki anlamı söküp çıkarmak pek zahmetsiz bir işlem olmuyor tabiatıyla.

Velhasıl, emek gerektirir Mehmed Akif i okumak. Tabii fazlasıyla değer buna... Zahmetinizi ödülsüz bırakmayacak kadar değerli taşlarla döşelidir çünkü *Safahatın* yolları.

Hele *Âsım*... O bambaşka...

Değerli ağabeyim Beşir Ayvazoğlu Kapı Yayınları'ndan çıkan *1924: Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi* (İstanbul 2007) adlı usta işi arkeolojik kazısında bize bir fotoğrafın peşinden giderek yakın tarihimizin edebî ve kültürel enkazı altında gülümseyen resmi uzatıyor. *Âsım'la* başlayan hazin bir hikaye bu. Umutların enkazı... Ama aynı za-

manda iki devrin birbirinin içine geçmesinden hasıl olan muazzam çatırtının Akifin neslini nasıl hem tematik, hem de coğrafi ve zamansal bir savrulmaya mahkûm ettiğini öz bir şekilde sunuyor kitap.

1924 yılı, bir imparatorluğun bir ulus-devlete dönüşme sürecinin başlangıcı. Evet daha önce TBMM kurulmuş, saltanat kaldırılmış ve cumhuriyete geçilmiştir. Ancak toplum şuur ve hayatına yansıyan değişikliklerin başlangıcı neredeyse tamamen 1924 yılına dayanır. Hilafetin ilgası, Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılması, medreselerin kapatılması, yeni anayasanın kabulü, muhalefeti temsil etmek üzere kurulan Terakkiperver Fırkanın kurulmasıyla kapatılması bir olan kısacık ömrü, Said Nursi'nin Van'da Erek Dağına çekilmesi... Bütün bünyeyi alt üst eden bu sarsıcı hadiseler arasında ferahlatıcı bir haber, Akif'ten uzun zamandır beklenen *Âsım* kitabının yayınıdır.

Ancak devrin dağdağası içinde *Âsım'ın* biraz zamanını şaşırdığı bile söylenebilir. Tam da 6 asırlık bir mirasın tasfiyesinin başladığı yılda eskiyle yeninin buluşacağı 'bir başka inkılab'ın mümkün olduğunu iddia eden bu ilginç kitabı haklı olarak "Kuğunun son şarkısı" diye nitelendirmişti Süleyman Nazif. Osmanlı'nın batarken semaya bir elmas gibi gömdüğü en güzel şarkıydı o. Akif bir yanardağa dönen dimağından fışkıran mısraları, çelik kalemiyle milletinin mermerden mamul tarih cephesine kazırken, o kalemden akan mübarek sıvıyla yalnız Türkçenin değil, dünya edebiyatının da ölümsüz eserlerinden birinin yazılmakta olduğunu acaba sezebilmiş midir?

Ne yazık ki, talihsizlik *Âsım'ın* yakasını bir türlü bırakmamış ve hâlâ yeterince anlaşılamamıştır. Aslında, geçmişi değil, geleceği anlatır Akif; Beşir Ayvazoğlu'nun dikkat çektiği gibi, ideal neslin temsilcisi olarak gördüğü Âsım'ı anahtar gibi kullanarak bir "gelecek projesi" çizer. Daha doğrusu alternatif bir "kurtuluş reçetesi"...

İyi ama biz daha önce kurtulmamış mıydık? İstiklal Savaşı'nda düşmanı İzmir'den denize dökmemiş, yurdu düşmandan temizlememiş miydik? Yoksa Çanakkale'de süper güçleri durdurarak işgali önlemek yeterli olmamış mıydı?

İşte Mehmed Akif bütün bunların bir son değil, bir başlangıç olduğunu anlatmak için yazmıştı Âsım'ı. Barut ve kan kokusunun yerini kitap kokusu, şehit ve gazilerin yerini çantası elinde, bilgi pınarından kana kana içmeye hazırlanan yeni bir nesil almalıydı: "Âsım'ın nesli" dediği buydu.

Çanakkale zaferini, ardından İstiklal Savaşı'nı kazanan bu altın nesil, şimdi yeni bir göreve talip olmalıydı. Onlar bilginin, eğitimin, cehaletle ve fakirlikle savaşın Çanakkale'sini başaracaklardır şimdi. Ve ancak bu başarılırsa Çanakkale gerçekten ve nihai olarak kazanılmış olacaktır. Genç nesli bir kırgın gibi biçen Çanakkale tecavüzlerinin bir daha yaşanmaması için "bu Çanakkale"nin kazanılması şarttır.

Lakin Akif in ideal neslin timsali saydığı Âsım askerden döndüğünde değişmiş, bir tuhaf olmuştur. Sokakta laubaliliklerini gördüğü sarhoşları bir güzel pataklamakta, mübarek Ramazan günü sigarasının dumanının yüzüne üfleyenleri tokatlamakta, kumarbazları alenen tehdit etmektedir. Hatta hızını alamayıp memleketteki bozuk gidişatın düzeltilmesini, alıştığı kaba kuvvet mantığıyla çözmeye de karar vermiştir. Ne de olsa İttihatçı ağabeylerinden vurarak, kırarak, hatta darbe yaparak işlerin düzeleceği inancını devralmıştır.

Babası, Asım'ı şikayet eder Mehmed Akif e. "Senin aptal" der, "daha bir hayli çılgın bularak Babıali'yi basmayı kurmuş." Babıali'yi, yani Başbakanlığı basarak işi tepeden halletmeye karar vermiştir Âsim ve arkadaşları. Ablası ona mani olmaya çalışmaktadır ama ne yapacağı biç belli olmaz ki bu "delinin. Bakarsın hem basar, hem de

asar baştakileri! Ona ne yapıp edip mani olunmalıdır. Babanın sözü geçmiyordur. Akif'ten yardım ister. Âsım'ı doğru yola getirmek ona düşmektedir.

Nihayet millî şairimiz Âsım'ı bir kenara çeker. Kavgayı dövüşü bırakıp Muhammed Abduh'un dediği gibi, dinî ve müspet bilimlerin beraber okutulacağı yeni bir medrese kurup "nesli tehzib" ve "i'lâ ile", yani terbiye edip yükseltmekle meşgul olması gerektiğini söyler. Akif in kendisi de inkılap istemektedir ama hükümeti devirmekle, adam asıp kesmekle yapılacak bir inkılap değildir onun kafasındaki. Bilgiyle ahlakı kaynaştırıp bütünleştirecek uzun vadeli (kendisi "20 yıl ister" diyor) bir inkılaptır. Onun için Asım, Berlin'e gidip fen diyarından sızan sonsuz *{namütenahi)* pınarın "nâfı" sularından hem kana kana içecek, hem de yurdun kuruyan toprağına akıtmak üzere heybesinde getirecektir

Âsım ve nesli, böylece İttihatçıların bu ülkeye en büyük kötülüklerinden biri olan komitacı ve darbeci zihniyetten bir an önce uzaklaşmalı ve ülkenin geleceğini sabun köpükleri üzerine değil, sağlam ve dahi sarsılmaz temeller üzerine kurmanın gönüllü fedaileri olmalıdırlar. (Muhtemelen Âsım, 1916'da bir hükümet darbesine hazırlanan ve Eylül 1916'da Enver Paşa'nın emriyle kurşuna dizilerek idam edilen Teşkilat-ı Mahsusa'nın gözü pek fedaisi Yakup Cemil ve arkadaşlarının etkisindedir o sıralarda.[1])

Çanakkale'nin muazzez kahramanı Âsım hazırlanmış, Berlin'e, tahsile gitmektedir. Şairimiz şu umut dolu mısralarla yolcular onu:

İnkılabın yolu madem ki, bu yoldur yalınız,
"Nerdesin hey gidi Berlin?" diyerek yollanınız.
Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek...
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!

Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;
Bir gün evvel gidiniz, bir saat önce dönünüz.
Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize.

Eşref Edip Akif'in *Âsım*'ın İstiklal Harbi yıllarında geçecek olan devamını yazmayı planladığını ancak bu niyetini gerçekleştiremediğini yazmıştır[2]. Anadolu'da lafın tamamı deliye söylenir, derler. Bence yazmış yazacağını... O tohumlar bugün bitmekte. Hem yalnız Berlin'de mi?...

1 Yakup Cemil'in darbe girişimi için "Yarım kalmış bir darbe girişimi" başlıklı bölüme bakınız.

2 Eşref Edip'in *Akifname*'sinden aktaran: Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Akif: Hayâtı ve Eserleri*, 2. baskı, İstanbul 1973, İrfan Yayınevi, s. 214; ayrıca bkz. M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Akif Ersoy*, İstanbul 2004, Kaynak Kitaplığı, s. 172. Ömer Rıza Doğrul,"Mehmed Akif'in eserleri", *Safahat*, 9. baskı, İstanbul 1974, İnkılap ve Aka Kitabevleri, s. XXII-XXIII.

Osmanlı'da bile 25 yaşında seçiliyordu; ya biz?

25 yaşında milletvekili seçilebilmeyi mümkün kılacak yasal düzenlemenin 22 Temmuz genel seçimlerine yetiştirilmesinin mümkün olamayacağı Yüksek Seçim Kurulu tarafından açıklandığında Türkiye, ayağına kadar gelmiş olan meclisi gençleştirme fırsatını bir başka bahara ertelemiş oldu.

Bunun üzerine halen geçerliliğini koruyan ve kanunda seçilmek için asgari eşik kabul edilen 30 yaş tahdidinin ne zaman konulduğunu merak edip araştırdım. Ulaştığım sonuçlar şaşırtıcıydı.

Türkiye'de 1876'dan beri saatler neredeyse durmuştu. Bir başka ifadeyle söylemek istersek, tam 131 (yüz otuz bir) yıldan bu yana meclisin gençleştirilmesi meselesinde bir arpa boyu mesafe kat edememiştik. Hatta birazdan göreceğimiz gibi, mesafe kat etmek bir yana, geriye gittiğimiz dahi söylenebilirdi rahatlıkla.

Her ne kadar Osmanlı Devleti bundan 146 yıl önce, 1861'de Lübnan'da 40 üyeli bir yerel parlamento teşkil etmiş ve üyelerini seçim yoluyla belirlemiş ise de, topraklarının bütününü kapsayan 'anayasalı bir meclis'e kavuşmak için 15 yıl daha beklemesi gerekecekti. 23 Aralık 1876

tarihli ilk anayasamız, vekiller ve senatörlerden (ayan) oluşan iki meclisli bir parlamento öngörmüş ve bu parlamentonun üçte birini oluşturan vekillerin belirlenmesi için de seçim yapılmasını kabul etmişti.

İyi güzel de daha ortada bir meclis yoktur ki seçim kanunu çıkarsın? O zaman yapılacak seçimin kanununu hangi merci çıkaracaktır? Tabii ki hükümet. Kabine toplanıp karar alacak ve padişah da onaylayacaktır. Böylece bir "talimat-ı muvakkate", yani geçici seçim kanunu çıkartılır ve seçimler ancak bu kanun sayesinde kazasız belasız yapılabilir.

İlk anayasamızda, yapılacak seçimlerde milletvekili (mebus) seçilebilmek için Osmanlı vatandaşı olmak, yabancı devlet imtiyazına sahip olmamak, Türkçe bilmek gibi şartlar yanında 30 yaşını tamamlamış bulunmak maddesi de yer alıyordu. İşte aslında bugüne kadar süregelen ve hala aşamadığımız 30 yaş sınırı meselesi, Namık Kemal ve arkadaşlarının başının altından çıkmıştı.

Ancak daha ayrıntılı hükümler getiren geçici seçim kanunu, anayasadaki bu şartta bir düzeltme yapacak ve mülk sahibi ve yaşadığı şehirde bir yıldır ikamet ediyor olmak gibi şartları getirmek yanında, seçilmek için gerekli yaş sınırını da 25'e çekecektir. Buna göre seçilebilmek için 25 yaşından aşağı bulunmamak yeterlidir, ilginç bir şekilde, seçimlerde Anayasaya değil, bu geçici seçim kanununa uyulmuştur.

Böylece adaylar Ocak 1877'de yapılan seçimlere 25 yaş sınırlamasıyla katılmışlar, hatta Namık Kemal'in *Hayâl* dergisinde çıkan karikatüründe görüldüğü gibi, bu madde tartışmalara dahi yol açmış, hatta yaş sınırının biraz **daha** aşağıya çekilmesi ima edilmişti. "Müşkîlât-ı intihâbiyye", yani "Seçim zorlukları" başlığını taşıyan bu karikatürün ortasında kilitli seçim sandığı durmaktadır. Sandığın hemen solundaki sakallı zat, Namık Kemal'dir. Arkasında ise oylarını kullanmaya gelen seçmenler görülü-

1877 seçimleri için yapılan bir karikatürde Namık Kemal sandık başında gösteriliyor. Sağdaki seçmen, aday olmasını düşündüğü bir arkadaşının henüz 25 yaşında olmayışına hayıflanıyor!

yor. Sağdaki sandık görevlisi elindeki kâğıda fikirlerini kalarken şunları söylüyor:

> Mehmed'i yazsam yirmi dört buçuk yaşında, Ahmed'i yazsam mülkü yok, Kostaki'yi yazsam Yunanlı, Kirkor'u yazsam İstanbul'a geleli on bir ay oldu. Kendimi yazarım vesselam.[1]

Bir, 1876'de gençlerine güvenen ve seçilme yaşını 25'e indiren Osmanlı Devleti'nin durumunu düşünün, bir de 30 yaşta ısrar eden 21. yüzyılın Türkiye'sine bakın. Ve kararınızı verin: Aradan geçen 131 yılda ilerledik mi, yoksa geriledik mi?

1 Karikatür için bkz. Cemal Kutay, *Anayasa Kargası,* İstanbul 1982, Cem Ofset, s. 80 ve Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi,* İstanbul 2005, Bileşim Yayınevi, s. 76.

Cumhurbaşkanlarının ilkleri ve enleri

24 Nisan 2007 günü saat 12.03 itibariyle Başbakan Recep Tayyip Erdoğan AKP Grubunda aday olarak Abdullah Gül'ün adını açıklayınca Türkiye derin bir nefes almış oldu. Ancak 27 Nisan bildirisi ve arkasından gelen 367 oyununu müteakip mecburen gidilen 22 Temmuz seçimlerinde halkın neredeyse yarısı Ak Parti'ye, dolayısıyla da Abdullah Gül'e oy vermiş oldu. Artık yeni bir dönemeçteyiz. 28 Ağustos itibariyle Abdullah Gül Çankaya'da...

Seçim süresince birilerinin diline doladığı 367 milletvekili, yani üçte iki çoğunluk 1923 yılında aranmış olsaydı herhalde Gazi Mustafa Kemal'in seçilmesi biraz zor olurdu. Çünkü bu ilk Cumhurbaşkanlığı seçiminde TBMM'de sadece 158 milletvekili hazır bulunuyordu ve tamı tamına 129 milletvekili oylamaya katılmamıştı. Yani eğer şimdiki gibi ilk turda üçte iki çoğunluk şartı o zaman aranmış olsaydı, mecliste en az 192 milletvekili bulunması gerekiyordu ki, bu sayıya ulaşmak için daha 34 milletvekilinin desteğine daha ihtiyaç duyulacaktı.

Aşağıda şimdiye kadar görev yapmış olan 10 Cumhurbaşkanı'nın seçilişleri, hayat hikâyeleri ve görev süreleri içinde meydana gelen önemli olaylar ve rastlantılar üzerine bir çeşitleme bulacaksınız.

1. Kurtuluş Savaşı'ndan tam 5 Cumhurbaşkanı çıkardık

Cumhurbaşkanlarımızın ilk beşi Kurtuluş Savaşı'nın verimli ortamında yetişmiştir. Sırasıyla Gazi Mustafa Kemal (1934'den sonra Atatürk), İsmet İnönü, Celal Bayar, Cemal Gürsel ve Cevdet Sunay Balkan Savaşlarından başlayarak Kurtuluş Savaşı'na kadar pek çok muharebede bizzat görev almışlardı.

2. Atatürk kaç oyla Cumhurbaşkanı seçilmişti?

Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığına ilk kez seçilmesi kolay olmamıştı. 1923 yılının 29 Ekim'inde, meclise girecek isimler bizzat Mustafa Kemal tarafından belirlenmesine rağmen, 287 milletvekilinden 129'unun oylamaya katılmamış olmamış ilginçtir. Eğer toplantı yeter sayısı olarak şimdiki gibi üçte iki şartı aranmış olsaydı, Mustafa Kemal Paşa muhtemelen o oturumda Cumhurbaşkanı seçilemeyecekti. (Zaten muhaliflerin şehir dışında bulundukları bir sırada deyim yerindeyse baskın bir seçim yapılmıştı.) Allahtan, o zamanlar Anayasa Mahkemesi yoktu! Tabii yürürlükteki 1921 anayasasında toplantı yeter sayısı da net olarak belirlenmiş değildi. 5 Eylül 1920'de çıkan Nisab-ı Müzakere kanununda ise toplam sayının salt çoğunluğu *toplantı yetersayısı* kabul edilmiş, *karar sayısı* ise salt çoğunluğun salt çoğunluğu, yani 84 oy yeterli sayılmıştı.[1]

3. Cumhurbaşkanlarının meslekleri

Cumhurbaşkanlarımızın 6'sı asker kökenliydi (Atatürk, İnönü, Gürsel, Sunay, Korutürk ve Evren), diğer 4'ü (Bayar, Özal, Demirel ve Sezer) bürokrasiden geliyordu. Doç. Dr. Abdullah Gül bu bakımdan bir ilk sayılmalıdır. Çünkü ilk defa doktora yapmış bir iktisatçı akademisyen cumhurbaşkanı seçilmiş oldu.

4. Cumhurbaşkanları, seçilmeden önce en son hangi iş yapıyorlardı?

Atatürk: TBMM Başkanı

İnönü: Milletvekili

Bayar: Milletvekili

Gürsel: Kara Kuvvetleri Komutanı

Sunay: Cumhuriyet Senatörü

Korutürk: Cumhuriyet Senatörü

Evren: Genelkurmay Başkanı

Özal: Başbakan

Demirel: Başbakan

Sezer: Anayasa Mahkemesi Başkanı

Gül: Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı.

5. Görevi başındayken ölen Cumhurbaşkanları

Şimdiye kadar 3 Cumhurbaşkanı görevi başındayken hayatını kaybetti.

Atatürk görev süresinin dolmasına 1 yıldan az bir zaman kala öldü. Ölmemiş olsaydı büyük ihtimalle Mart 1939'da 5. kere Cumhurbaşkanlığına seçilecekti.

Gürsel her ne kadar doktorların görev yapamaz raporu vermelerinden sonra ölmüş olsa da, aslında doktor raporuyla resmen görevden alındığı 28 Mart 1966'da ölmüş kabul edilir, çünkü bu sırada bitkisel hayattaydı. Ölmeseydi, 1968 yılına kadar yaklaşık 2 yıl daha görev yapacaktı.

Turgut Özal 17 Nisan 1993 günü ölmeseydi 1996 Kasım'ına kadar yaklaşık 3,5 yıl daha Çankaya Köşkü'nde oturacaktı.

6. **Kaç çocuk sahibiydiler?**

İnönü, Bayar, Sunay, Fahri Korutürk, Kenan Evren, Özal ve Ahmet Necdet Sezer'in 3'er çocuğu vardı. Listeye Gül'ün de eklenmesiyle 3 çocuk babası cumhurbaşkanla-

rının sayısı 8'e yükseliyor. İçlerinde yalnız Gürsel'in tek çocuğu vardı. Hiç çocukları olmayanlar ise Atatürk ve Demirel. Sonuç: Gürsel hariç, ya üç, ya hiç!

7. Kaç yıl görev yaptılar?

Görev süreleri bakımından ele alınacak olursa Atatürk açık ara önde gidiyor (4 seçimde toplam 15 yıl, 11 gün). Onu İnönü takip ediyor (4 seçimde 11 yıl, 6 ay, 11 gün). Arkadan Bayar geliyor (3 seçimde 10 yıl, 5 gün). Bu üçlüyü, toplam 9 yıl, 1 ay, 28 günlük Devlet Başkanlığı artı Cumhurbaşkanlığıyla Evren izliyor(2 yıl,1 ay, 28 günü darbe sonrası fiilî Devlet Başkanlığı olmak üzere). Sunay, Korutürk ve Demirel tam 7'şer yıl görevde kaldı. Sezer ise 7 yıllık süresinin üzerine yaklaşık 3,5 ay (102 gün) eklemiş oldu. Cumhurbaşkanlığı makamında en az kalanlar ise Gürsel ve Özal oldu.Gürsel 4 yıl, 5 ay, 18 gün, Özal ise 3 yıl, 5 ay, 8 gün Cumhurbaşkanlığı yaptılar. Yalnız Gürsel'in süresi iki defada bu toplama ulaşmakta olup ilk defası MBK kararıyladır ve fiilîdir, yani o tarihte seçilmiş değildir. Bu atanmışlık süresi toplamdan çıkarıldığında seçilmiş Cumhurbaşkanları içerisinde toplamda en az görev yapanı, Özal değil, 3 yıl, 1 ay, 5 günle Gürsel olmaktadır.

8. Cumhuriyet'in fetret devri

Cumhuriyet tarihinde bir defa büyük fetret devri, yani Cumhurbaşkansız bir dönem yaşandı. Bu da Korutürk'ün görevden ayrıldığı 1980 yılı Nisan'ı ile 12 Eylül askeri darbesi arasında geçen yaklaşık 5 aydır. Bunun dışında bazıları bir haftaya varan vekâlet dönemleri ile toplam 6 ay, 14 günü bulmaktadır fetret dönemleri.

9. En genç ve en yaşlı seçilen Cumhurbaşkanları

En genç seçilen Cumhurbaşkanı rekoru değil, rekorları silme Atatürk'e ait. Atatürk 1923'deki ilk seçimde 42,

1927'deki ikinci seçimde 46, 1931'deki üçüncü seçimde 50, 1935'deki dördüncü ve son seçiminde 54 yaşında bulunuyordu. (Öldüğünde ise Abdullah Gül'le aynı yaşta bulunuyordu.)

Atatürk'ü İnönü izliyor. İnönü Kasım 1938'deki ilk seçilişinde 54, Nisan 1939'daki ikinci seçilişinde 55 yaşındaydı. Sonraki iki seçilişinde ise 59 ve 62 yaşlarında bulunuyordu.

Bayar'ın Cumhurbaşkanlık yaşları, seleflerinin görev süreleri uzadığı için biraz yüksek seyrediyor. Sırasıyla 67, 71 ve 74 yaşlarındaydı seçildiğinde. Gürsel 65 yaşında MBK Başkanı, 66 yaşında Cumhurbaşkanı olmuştu. Sunay Cumhurbaşkanı seçildiğinde 66 yaşındaydı, Korutürk ise 70 yaşında. Evren darbeden sonra MGK Başkanı ilan edildiğinde 63, Cumhurbaşkanı seçildiğinde 65 yaşındaydı.Ondan sonra sırasıyla Özal 62, Demirel 69, Sezer 59 yaşlarında Cumhurbaşkanı oldular. Gül 1939'daki İnönü'den beri, yani 68 yıldır gördüğümüz en genç Cumhurbaşkanı. En yaşlı seçilen Cumhurbaşkanı ise üçüncü seçilişinde Bayar oldu (74 yaşında).

10. En kısa Cumhurbaşkanlığı

Genelde en kısa Cumhurbaşkanlığı Özal'a yakıştırılır. Halbuki gördüğümüz gibi Gürsel ondan daha kısa bir süre görev yapmıştır. Ancak en en kısa Cumhurbaşkanlığı rekoru İnönü'ye aittir. İnönü'nün 11 Kasım 1938'den 3 Nisan 1939'a kadar sadece 143 gün süren bir Cumhurbaşkanlığı dönemi vardır ki, bu hakikaten tam bir rekordur. İnönü'nün 3. dönem cumhurbaşkanlığı da epeyce kısa sürmüştür: 2 yıl, 10 ay.

11. En az ve en çok oyla seçilen Cumhurbaşkanları

TMBB üye sayısı da önemli olmakla birlikte rakamsal olarak en az oyla seçilen Cumhurbaşkanı 1923'de Ata-

türk'tür (158 oyla). En çok oyla seçilen aday ise Bayar oldu (1954'de 486 oyla).

12. Halkın seçtiği tek Cumhurbaşkanı

TC tarihinde halk oyuyla seçilmiş tek Cumhurbaşkanı Kenan Evren'dir (26 Ekim 1982'de yapılan halk oylamasında yüzde 91.5 oranıyla anayasa onaylanırken, Evren de Cumhurbaşkanı seçilmişti).

13. Atanmış Cumhurbaşkanları

Her ikisi de darbe yönetimleri tarafından göreve getirilen Cumhurbaşkanları, Gürsel ve Evren olmuştur. Ancak her ikisi de 1-2 yıl içerisinde yapılan seçimlerle meşruiyet sorunlarını gidermek ihtiyacını duymuşlardır.

14. 1961-1982 Anayasalarına göre en az oyla seçilen Cumhurbaşkanı hangisiydi?

Özal, 31 Ekim 1989'de yapılan 3. tur seçimlerde 450 üyeli parlamentodan sadece 263 oy alabilmişti.

15. Darbeye maruz kalan tek Cumhurbaşkanı kimdi?

77 yaşındaki Celal Bayar, Çankaya Köşkü'nde kendisini teslim almaya gelen subaylarla bir süre boğuştuktan sonra tutuklanmış ve yerlerde sürüklenerek dışarıya çıkartılmıştı. (Sonradan kendini kemeriyle asmaya teşebbüs ettiğini biliyoruz.) 12 Eylül darbesinde ise TBMM, Cumhurbaşkanı seçimlerine devam ediyordu ve ortada herhangi bir cumhurbaşkanı mevcut değildi.

16. En uzun turlamayla seçilen Cumhurbaşkanı

En uzun sürede Korutürk seçilmişti. 6 Nisan 1973'de yapılan 15. turda sonuç alınabilmişti. Bu sırada TBMM ve Senato toplam üye sayısı 635'di ve oylamaya 557 millet-

Cumhurbaşkanı seçimi için bugüne kadar 108 tur yapıldı

ANKARA (THA)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Cumhurbaşkanı seçimi için bugüne kadar 108 «tur» atılmış, bunlardan 58'inde çoğunluk sağlanmış 50'sinde sağlanamamıştır.

Cumhurbaşkanlığına aday gösterilenler arasında Muhsin Batur toplam 10 bin 382 oy Sadettin Bilgiç 5 bin 734 oy toplamıştır.

TBMM'de Cumhurbaşkanlığına aday olarak gösterilenler arasında Batur ve Bilgiç'ten başka Faik Türün 2 bin 140, Lütfü Doğan 315 İsmail Hakkı Köylüoğlu 266, Kemal Kayacan 129, Nurettin Yılmaz 80, Hasan Celalettin Ezman 81, İbrahim Öztürk 236 Celal Er tuğ 24 oy toplamışlardır bu arada liderlerin eşleri ile Ajda Pekkan da 8 er oy almışlardır.

vekili katılmıştı. Korutürk'e vekillerden 365 oy çıkmıştı.

17. Mustafa adlı iki Cumhurbaşkanı

Adaşım olan iki Cumhurbaşkanı gördü Çankaya Köşkü. Birincisi, Mustafa Kemal, ikincisi ise Mustafa İsmet İnönü'dür. (Celal Bayar'ın ön adı da Mahmut'tu.)

18. Ajda Pekkan Cumhurbaşkanı!

10 Temmuz 1980 tarihli gazetelerde o zamana kadar yapılan 108 tur oylamada Muhsin Batur'un toplam 10 bin 382, Sadettin Bilgiç'in ise 5 bin 734 oy aldığı yazılıydı. İlginç olan nokta, bu 108 tur oylamada aday olmadıkları halde parti liderlerinin eşleri ile Süper Star Ajda Pekkan'a da 8'er adet oy çıkmış olmasıydı. *2*

19. 1938'de İnönü'ye oy vermeyen CHPli muhalif kimdi?

1938 yılında yapılan seçimlerden önce CHP Grubu'nda İsmet İnönü'nün adaylığı oylandığında bir oy hariç bütün grubun onayını aldığı görülmüştü. Peki Celal Bayar'a verilen o bir oy kime aitti? Kafaları karıştıran bu sorunun cevabını grup toplantısından çıkışta muhaliflerden Hikmet Bayur verecekti: "Bana". Ne var ki, Hikmet Bayur'un iddiasına göre, bu bir tek muhalif oya bile ta-

hammül edemeyen İnönü, tutanaklardan o bir oyu sildirerek, CHP'den ittifakla aday gösterildiğini yazdırmıştı. 3

20. İlk çok adaylı Cumhurbaşkanı seçiminde kim kaç oy almıştı?

İmzalanan Türkiye ilk çok partili meclise 1946 yılında kavuşmuştu. Haziran 1945'de San Fransisco Antlaşmasındaki 'demokratik' uyarılar şimşek hızıyla etkisini gösterecek ve Türkiye, genel seçimlerden önce birden fazla adayın katıldığı bir Cumhurbaşkanlığı seçimine tanık olacaktı. Bu seçimlerde daha önce 3 defa seçilmiş olan ismet İnönü, seçime katılan 451 üyeden 388'inin oyunu alarak Çankaya'ya çıkmıştı. Rakibi ve eski silah arkadaşı Demokrat Parti'nin adayı Mareşal Fevzi Çakmak'a ise 62 oy çıkmıştı. Bu sırada DP'nin 61 milletvekili bulunduğu göz önüne alınırsa ilave 1 oyun bağımsızlardan geldiği anlaşılır. (1950 seçimlerinde ise durum tersine dönecek ve Bayar 1946'daki İnönü'den sadece 1 oy az alarak 387 oyla Çankaya Köşkü'nün ev sahibi olurken, İnönü de DP adayı Çakmak'ın 1946'da aldığı oydan 4 fazlasını çıkartabilmişti sandıktan.)

21. Celal Bayar 27 Mayıs'tan sonra da Meclisten oy almıştı!

İlginç notlardan birisi de Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına seçildiği 28 Mart 1966 tarihli seçimde resmen aday olmadığı halde Yassıada'da yargılanarak hüküm giyen eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a 5 oyun çıkmasıydı. Aday olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP) Genel Başkanı ve Ankara Milletvekili Alparslan Türkeş'e 11 oy çıkmış, TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyli oylama sonuçlarını açıklarken, **"Parlamento üyesi olmayan bir şahsa da 5 oy çıkmıştır"** diyerek Bayar'ın adını söylemeden vaziyeti iyi idare etmişti.

22. Şimdiye kadar kaç Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı?

11 Cumhurbaşkanımız varken 18 seçim de nereden çıktı? diyenlere Mustafa Kemal Atatürk ve Mustafa İsmet İnönü'nün 4'er, Mahmut Celal Bayar'ın da 3 kez Cumhurbaşkanı seçildiğini hatırlatalım. 2007 Nisan ayının 27'sinde yarım kalan seçimi saymazsak Abdullah Gül'ün seçildiği son seçim, 19. Cumhurbaşkanlığı seçimimizdir.

28 Ağustos 2007 itibariyle Türkiye Cumhuriyeti 11. Cumhurbaşkanına kavuşmuş oldu. Böylece neredeyse bir yılı dolduran görkemli bir tartışma da noktalandı. Ne var ki, Türkiye 2014 yılına kadar Cumhurbaşkanlığını tartışmazsa çatlar bana göre.

1 Bkz. Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Ankara 2004, Bilgi Yayınevi, s. 302.

2 Bkz. Mesela 10 Temmuz 1980 tarihli *Yeni Asya* gazetesi.

3 Ayhan Hünalp, *Dağlara Giden Yollar*, İstanbul 1974, 3 Yayınları, s. 34-35. (Ayhan Hünalp bu hatırasını ilk olarak *Tercüman* gazetesinin 21 Haziran 1960 tarihli nüshasında yazmıştır.)

4 Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP) Genel Başkanı ve Ankara Milletvekili Alparslan Türkeş'e 11 oy, Yassıada'da yargılanarak hüküm giyen eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a da 5 oy çıktı. TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyli oylama sonuçlarını açıklarken, "Parlamento üyesi olmayan bir şahsa da 5 oy çıkmıştır" diyerek durumu geçiştirdi.

Teneffüs

Menderes'ten Demirel'e: "Atıyorsun Süleyman, hem de çok atıyorsun!"

2-7 Ocak 1960 tarihleri arasında, Adana ve dolaylarında imar gezisine çıkan rahmetli Başbakan Adnan Menderes'e, çalıştığım *Tercüman* gazetesi adına refakat ediyordum. Gezide, o zamanlar *Yenisabah'ta* çalışan Kâmuran Özbir ile *Milliyetten* ilhami Soysal da vardı. Adana Regilatörüne uğradığımızda, aramızda bulunan dokuz-on Genel Müdürle ilgililere ve ikiyüz üçyüz kadar arabası ile korteje katılarak gelen zengin Adanalıya, bizim yazmamamız şartı ile köy sayısının 40 binden 10 bine indirileceğini söyleyen Menderes , izni hilâfına bunu yazan *Milliyet 'ten* İlhami Soysal 'a ertesi gün gücenmişti . İşte o gün Türkiye 'nin sulama problemleri ile ilgili bir hususta şimdi hatırlıyamadığım bir soruyu, Devlet Su İşleri Genel Müdürü Yüksek Mühendis Süleyman Demirel'den sordu, aldığı cevap üzerine de gösterişli ve mübalâğalı kah-kahalarla gülerek, "Atıyorsun Süleyman, hem de çok atıyorsun'3 dedi.

(...)

...Menderes, köylerin sulama vaziyetlerine kadar bildiğini ifade etmek, çevresindeki dalkavuklara bunu teyid ettirmek için ucuz bir reklam yolu bulmuştu. Sulama işleri bitirilen 1000 nüfuslu bir ilçenin Umum Müdür tarafından unutulmasına müsamaha etmiyor, buna kapaklanıyor ve büyük bir taktikle istismar edebiliyordu. Keşke Başvekil herşeyi biliyorum fikrine kapılmayıp da bildikleriyle yetinebilseydi. O kasıla kasıla "Ben kendime sabık Başvekil dedirtmem" diyordu...

Ayhan Hünalp, *Dağlara Giden Yollar.*

Çankaya Köşkü'ne seccade ilk defa girecekmiş!

Böylece Cumhurbaşkanlığı krizi yüzünden sandık başına gittiğimiz 22 Temmuz seçimlerinin gerçek sonucu 1 ay, 6 gün sonra da olsa alınmış oldu. Önce Çankaya'daki yeni makamı Sayın Abdullah Gül'e hayırlı olsun.

Tabii seçimin ertesi günü yorumlar cıva gibi akmaya başladı. İçeridekiler zaten bir âlem de, dışarıdakilerin de onlardan kalır yanı yoktu doğrusu. İngilizlerin iki gazetesinden *Independent* Gül 'ü 'laiklik ve İslam 'ın kavşağındaki Cumhurbaşkanı 'olarak nitelemiş . *FT* kısaltmasına iyice alıştığımız *Financial Times* kışkırtıcılık düzeyi yüksek bir başlık atmayı yeğlemiş : "Askere meydan okuyan Türkiye , Gülü lider seçti." *Guardianınki* ise gazetecilik açısından daha çarpıcı görünüyor: *"Çankaya ya 'ilk kez seccade girecek."*

"Tarihin arka bahçesi"nde bugün asıl sonuncusu, yani *Guardian'ın* bu 'garip' iddiası üzerinde duracağım.

Gerçekten de Güllü Çankaya'da durum bu kadar garip mi? Gerçekten de Çankaya Köşkü'ne ilk kez mi girecek seccade?

Bunu anlayabilmek için 1920'lerin Ankara'sına yöneltmemiz gerekecek bakışlarımızı. 1922-1923 yıllarında,

yani Cumhuriyet'in ilanından hemen önce ve hemen sonra Çankaya Köşkü'nde nasıl bir hayat yaşanıyordu?

Camide bir Başkomutan

Bir kere dönemin kayıt ve hatıratlarına bakıldığında, Gazi Mustafa Kemal'in savaş yıllarında ve zaferden sonra yaptığı konuşmalar ve gönderdiği telgraflar dikkatle okunduğunda gerçekten de 'dindar' bir Atatürk portresi çıkar karşımıza. Hayır, yalnızca TBMM'nin, Hacı Bayram Camii'nde kılınan Cuma namazından sonra açılmasından ve camiden meclise yürüyen heyetin en önünde Peygamber Efendimiz'in sakalı ve sancağının tekbir sesleri arasında el üstünde taşınmasından, sonra da "Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, vatan milletimizin kurtuluşu, saadeti ve istikbali için" hep beraber dua edilmesinden söz etmiyorum. Bunlar –belki sakal kısmı hariç- zaten iyi kötü biliniyor. Bilmeyenler de bazıları piyasada da bulunan yayınlardan öğrenebilirler.[1]

Burada gündeme getirmek istediğim husus, sözünü ettiğimiz yıllarda zaten Gazi Mustafa Kemal'in namaz kılmakta olduğu gerçeğidir. Bunun bir örneğini, 28 Ekim 1922'de Bursa'da *Petit Parisien* muhabirine verdiği mülakatta açıkça görebiliyoruz (Türkçeye çevirisi *Renin*'in 2 Kasım 1922 tarihli nüshasında yayınlanmıştır). Muhabirin saltanat ve hilafet hakkındaki sorusuna,

> – Hilafeti muhafaza edeceğiz. Şu şartla ki, Büyük Millet Meclisi ve millet halifenin istinad edeceği (dayanacağı) bir mesned (dayanak) ve kuvvet olacaktır

cevabını veren Mustafa Kemal'in yanına o sırada bir görevli yaklaşır ve namaz vaktinin girdiğini, namaz için Yeşil Camii'ne gidileceğini haber verir. Söyleşi namaz yüzünden kesilmiştir.[2]

Bunun gibi daha pek çok örnekten de anlıyoruz ki, Cumhuriyet'in ilan edildiği günlerde Atatürk'ün namaz ve seccadeyle alakası devam ediyordu.

Çankaya'da çifte minare

Neyse ki, bunu kanıtlayan başka bilgiler de var elimizde.

Mesela Şubat 1923'de Gazi'nin Balıkesir'de Paşa Camii'nde namaz kılmak bir yana, bizzat devlet başkanı sıfatıyla cemaate konuşma yaptığını, yani hutbe verdiğini ve bugün dahi birilerince epeyce 'gerici' bulunabilecek bu çarpıcı konuşmada Gazi, İslamiyetin en yüce ve mükemmel din olduğunu, anayasamızın esasının Kur'an-ı Kerim'deki dogmalarda yattığını, camilerin birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkma yeri olmadığını, aksine din ve dünya için neler yapılması gerektiğini düşünüp tartışma mekânları olduğunu söylemiş[3] ve şaşıracaksınız belki ama arkadaşı Karabekir Paşa tarafından İslamcılıkta fazla ileri gittiği için(!) şöyle eleştirilmiştir:

> Dünya işlerini camilere soktuğumuzun acısını çektiğimiz yetmez mi paşam? Millî işlerimizi neden yine camilere sokuyoruz? Ve neden bilhassa siz Başkumandan olduğunuz halde, dinle, hilafetle bir din adamı gibi, hatta daha ileri giderek meşgul oluyorsunuz? Münevverlerimiz haklı olarak bu gidişi iyi telakki etmeyeceği gibi, bu yol da esasen tehlikelidir!... Türk milleti teceddüde [yeniliğe] muhtaçtır. Ve bunu da mütehassıslarımızla (uzmanlarımızla] başarabiliriz ve asla camilerde değil ve muhafazakârlarla da değil. Din, vicdan kanaatidir ; münakaşaya gelmez. İlim adamı olmayan bizlerin ve hele sizin bunu ele almanızı kat' iyyen doğru bulmuyorum. Bunu tamâmiyle mühmel [bir kenara] bırakmalısınız![4]

Yine Kâzım Karabekir'in aktardığına göre, o zamanlar henüz Cumhurbaşkanı seçilmiş olmamasına rağmen,

Çankaya'da ikamet etmekte olan Gazi, Köşk'ün bahçesine *çifte minareli bir* cami yaptırmak hevesine kapılmıştır. Hatta bu camiye dair haberler, devrin gazetelerinde de yayınlanmıştır.[5]

Sonradan vazgeçilmiş de olsa, Atatürk'ün Cumhuriyet'in şafağında içine girdiği dinî atmosferi göstermesi bakımından bu Çankaya'da cami fikri dikkate alınması gereken bir işaret fişeği gibi görünüyor bana.

Kaldı ki, *Guardian'ın* 29 Ağustos 2007 tarihli 'seccade' iddiası, en azından 5 vakit namazlarını hiç bırakmadıklarını bildiğimiz Mevhibe İnönü ve Reşide Bayar gibi Cumhurbaşkanı eşleri karşısında iyiden iyiye çökmeye mahkûm bulunuyor. Daha Turgut Özal'dan bahsetmedik bile...

Pardon, Çankaya birilerine Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde görünmüyor muydu yoksa?

1 Mesela 22 Nisan 1920 tarihli *İrâde i Milliye* gazetesinden aktaran: bkz. Naşit H. Ulug, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı,* İstanbul 1973, Milliyet Yayınları, s. 215 vd.

2 *Petit Parisien'in* 1 Kasım 1922 tarihli nüshasında basılan bu söyleşinin metni için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* cilt 14, İstanbul 2004, Kaynak Yayınları, s. 52-56. Ayrıca bkz. Hazırlayan: Mustafa Baydar, *Atatürk'le Konuşmalar,* 3. baskı, İstanbul 1967, Varlık Yayınları, s. 59-62; Hazırlayan: Ergün Sarı, *Atatürk'le Konuşmalar,* İstanbul 1981, Der Yayınları, s. 108-112.

3 Balıkesir hutbesinin metni için bkz. *Atatürk un Bütün Eserleri,* cilt 15.

4 Kâzım Karabekir, *Paşaların Kavgası: Atatürk-Karabekir,* Hazırlayan: İsmet Bozdag, İstanbul 1991, Emre **Yayınları,** s. 123. Aynı sözleri bazı kelimelerdeki farklarla aktaran bir başka metin için bkz. Hazırlayan: Uğur Mumcu, *Karabekir Anlatıyor,* İstanbul 1990, Tekin Yayınevi, s. 76.

5 Karabekir, *Paşaların Kavgası,* s. 137.

V
ATATÜRK'ÜN SANSÜRLENEN FOTOĞRAFLARI

Türkiye'nin neredeyse bir asırlık bir süreyi aynı ideolojik çerçevenin sınırlarını en fazla törpüleyen siyasetler uygulayarak geçirmiş olması, toplumumuzu ilginç bir siyaset laboratuarı haline getirmekle birlikte, günümüz olaylarına bir asır önceki ittihada zihniyetiyle yaklaşılması, toplumumuzun gelişmelere, kurgubilim romanlarında bir tünelden geçerek gelecekte seyahat eden bir zaman seyyahınınkine benzer tepkiler vermesine yol açmaktadır.

Şükrü Hanioğlu, "CHP ve toplumumuzdaki değişim",
19 Şubat 2005 *Gazeteler*

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sona ermesinden sonra çıktığı ünlü yurt gezisinde Konya'da çekilmiş (muhtemelen 1923 başları) bir fotoğrafını görüyoruz. Solda Latife Hanım, Atatürk'e şiir okuyan bir kız öğrenciyi ilgiyle dinliyor. Sağdaki yüzleri peçeli ve çarşaflı kadınlar ise öğretmen.

Bu fotoğraf Manisa'da çekilmiş. Tarih 1922 güzü. Halk Mustafa Kemal Paşa'yı heyecanla bağrına basmış. Sağda ve solda görülen ama yüzleri görünmeyen peçeli ve çarşaflı hanımlar, Manisalı öğretmenler olmalı. Önde bir öğrenci muhtemelen Gazi'ye şiir okuyor.

Akşehir, 1922 sonu. Gazi yurt gezisinde.

Türk Kadınlar Birliği Atatürk'ü ziyaret ediyor. Birlik 1924'de kurulduğuna göre fotoğraf Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait olmalı. Atatürk'le birlikte poz veren kadınlardan en sağdaki, yüzünü açmış olsa da çarşafıyla dikkat çekiyor. Hemen yanındaki kadının başörtüsü ise oldukça iddialı. Kadınların her biri farklı tarzlarda da olsa tesettürlüler. Ve kadın haklarını savunuyorlar! Gazi'yi ziyaretlerinin maksadı da kadınlara daha fazla hak talep etmek.

Bu defa Konya'dayız. Yıl 1924'dür. Gazi Paşa medreselerin kapatılmasından önce genç talebelerle ilgileniyor.

Şimdiye kadarki fotoğraflara, 'o Cumhuriyet'ten önce çekilmiş' veya 'ilk yıllarda bu kadarı normal' diyerek burun kıvıranlar bu fotoğrafa ne diyecekler, merak ediyorum. Yıl bu defa 1937. Atatürk ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, çarşaflı bir kadının derdini dinliyorlar. Yüz hatlarından ve tavırlarından kadının başındaki örtüyle değil, içiyle ilgilendiklerini yeterince gösteriyor sanıyorum.

Latife Hanım'la çıktıkları yurt gezisinde başları örtülü küçük kız çocukları etraflarını çevirmiş. Belli ki, candan, sıcak bir konuşma geçiyor aralarında. Özellikle Latife Hanım'ın öndeki başı örtülü kızla ilgilendiği görülüyor. Yanlarında Kâzım Karabekir Paşa oturuyor.

11 Eylül 1924. Güneşli bir Bursa günü. Mustafa Kemal Paşa Bursa'yı teşrif edecekler. Okullar resmi geçide hazırlanıyor. Nilüfer Hatun Mektebi talebeleri, başlarında Öğretmenleri yürüyüşe geçmişler bile. Öğretmenleri nerede mi? Sağ taraftaki tesettürlü kadın. Yüzünde tül peçe... Öğrencilerine yetişmeye çalışıyor.

Çankaya Köşkü'nde misafir kabul günü. Önde Mustafa Kemal Paşa, arkada Latife Hanım ile annesi, misafirleriyle birlikte.

Yine Çankaya Köşkü'nün bahçesinden gayet renkli bir an. Gazi, Latife Hanım'la önde at arabasını sürüyor, arkada çarşaflı misafirleri.

Bu fotoğraf Cumhuriyet'in ilanından 5 ay kadar önce, Mayıs 1923'de Çankaya Köşkü'nde çekilmiş. Atatürk, yanında kayınbiraderi, kayınvalidesi Advîye Hanım ve Latife Hanım olmak üzere bir hanım misafirle köşkün fotoğrafçısına böyle poz vermiş. Bir başka deyişle, üç çarşaflı hanım Çankaya'da...

Misafirlerin gitme vakti. Uğurlama merasimi.

Ve işte 1923 yılının başlarındayız. Günlerden 26 Şubat 1923'tür. Lozan görüşmelerine ara verilmiş, dış ilişkiler trafiği iyice yoğunlaşmıştır. Bu defa o devrin, yani Hakkı Tarık Us'un *Vakit* gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın ziyaret ve görüşme haberlerine geniş yer verirken ilginç bir fotoğraf da yayınlar.